

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องการศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมคุณธรรมเกี่ยวกับความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบให้กับนักเรียนประถมศึกษา โรงเรียนในเครือเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 1 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเสนอรายละเอียดในหัวข้อดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม
 - 1.1 แนวคิด/หลักความเชื่อทางศาสนาคริสต์ต่อการพัฒนาคุณธรรม
 - 1.2 ทฤษฎีพัฒนาจริยธรรมตามแนวคิดวิกิเวราห์
 - 1.3 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม
 - 1.4 ทฤษฎีพัฒนาจริยธรรมแนวปัญญานิยม
 - 1.5 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์นิยม
 - 1.6 ทฤษฎีการกระจำงค่านิยม
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความมีระเบียบวินัย
 - 2.1 ความหมายของความมีระเบียบวินัย
 - 2.2 ประเภทของความมีระเบียบวินัย
 - 2.3 ความสำคัญของความมีระเบียบวินัย
 - 2.4 การเสริมสร้างความมีระเบียบวินัย
 - 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความมีระเบียบวินัย
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบ
 - 3.1 ความหมายของความรับผิดชอบ
 - 3.2 ประเภทของความรับผิดชอบ
 - 3.3 ความสำคัญของความรับผิดชอบ
 - 3.4 การเสริมสร้างความรับผิดชอบ
 - 3.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบ
4. การส่งเสริมคุณธรรมให้นักเรียนระดับประถมศึกษา
 - 4.1 ความหมายของคุณธรรม
 - 4.2 ปัจจัยในการส่งเสริมคุณธรรมให้นักเรียนประถมศึกษา

- 4.3 แนวทางการปฏิบัติของโรงเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้นักเรียน
- 4.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 5. โรงเรียนเครือเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตเร สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานครเขต 1
 - 5.1 ประวัติคณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตเร (St. Paul de Chartres)
 - 5.2 นโยบายของกลุ่มโรงเรียนในเครือเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตเร
 - 5.3 โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ สีลม
 - 5.4 โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์
 - 5.5 โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์

ตอนที่ 1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรม

หลักการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมตามทฤษฎีและแนวคิดต่างๆ ลักษณะที่สำคัญดังนี้

1.1 แนวคิด/หลักความเชื่อทางศาสนาคริสต์ต่อการพัฒนาคุณธรรม

ประวัติความเป็นมาของคริสตศาสนา

เพื่อทราบความเป็นมาเกี่ยวกับคริสตศาสนา ควรรู้คำนิยามเกี่ยวกับคริสตศาสนา ก่อน

คำนิยาม : ศาสนาคริสต์คือศาสนาที่ถือกำเนิดจากเหตุการณ์ที่พระเจ้าทรงพอพระทัยสร้างสัมพันธภาพกับมนุษย์ ทรงเผยแสดงให้มนุษย์ทราบและน้อมรับสัมพันธภาพนั้น เพื่อให้สำเร็จไปตามน้ำพระทัยของพระองค์ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในองค์พระเยซูคริสต์ เหตุการณ์นั้นได้เริ่มต้นและสำเร็จอย่างสมบูรณ์มีหลักฐานจารึกไว้ในประวัติศาสตร์อย่างไม่มีทางปฏิเสธได้

คำนิยามดังกล่าวเป็นคำนิยามที่มองคริสตศาสนาจากเบื้องบนคือจากพระเจ้า ถ้าจะหันมองคริสตศาสนาจากเบื้องล่างคือมนุษย์ สามารถนิยามได้ว่า ศาสนาคริสต์ คือ ศาสนาที่ถือกำเนิดจากการที่มนุษย์มีความเชื่อในองค์พระเยซูคริสต์ อาศัยความเชื่อดังกล่าว มนุษย์น้อมรับพระเจ้ามีความสำนึกอย่างแนบแน่นว่า พระองค์สถิตย์อยู่อย่างใกล้ชิด ทรงพระเมตตาประทานอภัยโทษแก่ผู้สำนึกผิดอยู่เสมอ

ความเชื่อและหลักคำสอนของคาทอลิก

คาทอลิกเป็นนิกายหนึ่งในศาสนาคริสต์ มีเนื้อความว่าศาสนานี้เป็นของพระเจ้า มีมาตั้งแต่มนุษย์คู่แรกในโลก พระเจ้าทรงสร้างโลกขึ้นมาเป็นธรรมชาติ มนุษย์ลืมน้ำพระทัยพระเจ้า พระองค์จึงทรงเลือก "อับราฮัม" เป็นต้น ตระกูลฮีบรู หรือยิว หรืออิสราเอลและโปรดให้พระบุตร คือ พระเยซูคริสต์บังเกิดขึ้น เพื่อจัดศาสนาของพระองค์ให้ถูกต้องสมบูรณ์

คาทอลิกเชื่อในความจริงหนึ่งเดียว คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Holy) มีพระเจ้า (God) อยู่ในนั้น
 หนึ่งเดียวในความเชื่อหรือพระสัจธรรม คือ ยึดมั่นในพระเจ้าองค์เดียวว่าทรงเป็นจิตล้วนดำรงอยู่ใน
 นิรันดรภาพ ทรงสร้างสรรพสิ่งทั้งที่เห็นและมีอาจแลเห็นในพระเจ้าองค์เดียวนี้ประกอบด้วย 3 พระ
 บุคคล คือ พระบิดา พระบุตร และพระจิต รวมเรียกว่าพระตรีเอกภาพ (Holy Trinity) คาทอลิก
 เชื่อว่าพระเยซู คือ พระบุตรพระเจ้า เป็นพระผู้ไถ่ มนุษย์เป็นที่นั่งร่วมบิดาเดียวกันสืบทอดมาจาก
 อาดัมฮิวา จึงต้องรักและช่วยเหลือกัน ปลายทางของมนุษย์นั้น มนุษย์เกิดหนึ่งเดียวตายหนึ่งเดียว
 ชีวิตนี้ คือชีวิตชั่วคราวเพื่อเตรียมสู่ชีวิตหน้าคือ ปรโลก มนุษย์เมื่อตายแล้วจะกลับไปเฝ้าพระองค์
 เพื่อรับการพิจารณาบุญบาป ถ้าวิญญานบริสุทธิ์ก็ได้อยู่ในสวรรค์กับพระองค์ พบความบรมสุข
 นิรันดรร่วมกับเทวดาและนักบุญ ถ้าวิญญานติดบาปหนักก็จะไปนรกทุกข์ทรมานมิรู้สิ้นสุด ถ้า
 ติดบาปหรือใช้โทษบาปยังไม่ครบ จะต้องไปใช้โทษในไฟชำระจนกว่าจะบริสุทธิ์สมบูรณ์จึงจะขึ้น
 สวรรค์ได้

โรงเรียนคาทอลิกและหน้าที่ของโรงเรียน

จุดสูงสุดของเกณฑ์ค่านิยมของศาสนาอยู่ที่ความรัก เป้าหมายของการศึกษา คือ การ
 เรียนรู้ที่จะรัก การมีชีวิตอยู่ หมายถึง การมีรักไม่มีความรักบุคคลก็ไม่มีค่าอะไร ผู้ใดที่อยู่ในความ
 รักก็อยู่ในพระเจ้า และพระเจ้ำก็ทรงสถิตอยู่ในผู้นั้น การเรียนจึงเป็นการเรียนเพื่อนำความรู้ไปปรับ
 ใช้สังคม โรงเรียนจึงมุ่งพัฒนากายและใจให้เป็นการพัฒนาบุคลิกภาพให้เป็นมากขึ้นยิ่งกว่ามีมาก
 ขึ้น พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้เด็กรู้และรักพระคริสต์ รักพระศาสนาจักรและทำตนให้เป็นแบบ
 ฉบับ ให้สวดภาวนาต่อพระเจ้าให้ความหมายอันดีมาอันเป็นสิ่งสำคัญในที่สุดท้าย คือ ความรักให้
 พิจารณาแยกแยะในการแสวงหาความจริงและความยุติธรรม ให้นิยมการดำรงชีวิตที่สะอาดงาม
 ในด้านการอุทิศชีวิตเพื่อผู้อื่น ให้รู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ในจารีตพิธีกรรมและสมานความแตกแยก
 และสร้างสันติสุข

โรงเรียนคาทอลิกต้องรู้ข้อกำหนดทางศีลธรรมตามพระวรสาร ถ่ายทอดให้เรียนรู้
 ประเพณีปฏิบัติเพื่อศักดิ์ศรีของมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งตรงกับบัญญัติแห่งความรักทำให้บุคคลเป็น
 อิสระโดยแท้จริง การถือตามพระวรสารอย่างแน่วแน่ทำให้ชีวิตมีความมั่นคง มีความใส่ใจเผื่อแผ่
 ต่อผู้อื่น มีความสำนึกในสิทธิและหน้าที่ รับผิดชอบต่อหมู่คณะ เสียสละบากบั่น ทำใจตนเองให้
 สูง ให้ความเคารพต่อชีวิต และความปลอดภัยของผู้อื่น อนุรักษ์ธรรมชาติเพื่อประโยชน์ร่วมกันไม่
 นิยมใช้กำลังรุนแรง ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยไม่เห็นแก่ตัว คนเป็นครูต้องนับถือนักเรียนในฐานะ
 ที่เด็กเป็นบุคคล ครูควรกล่าวคำว่าสวัสดิ์ ขอบใจ กรุณา เสียใจ ขอโทษด้วยความยินดี ถ้อยคำ
 เหล่านี้ช่วยให้หมู่คณะมีความแจ่มใสเบิกบาน ครูต้องยอมรับความแตกต่างของบุคคลอย่างจริงใจ

เปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นเพื่อสร้างความเป็นแบบอย่างเดียวกัน ระดมความคิดเห็นเพื่อบรรเทาปัญหา เปิดโอกาสให้มีเสรีภาพ ส่งเสริมประโยชน์ส่วนรวม ให้มีความปรารถนาในการช่วยเหลือกัน ไม่ชมเชยรังแกกัน นักเรียนทั้งหมดต้องก้าวหน้าไปพร้อมกันเคารพต่อกฎหมายและสาธารณประโยชน์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำงานและเล่นกันเป็นกลุ่ม มีความสำนึกในยุติธรรม เคารพคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ ให้ความสนใจต่อสิ่งแวดล้อม ปรับปรุงสภาพแวดล้อม สร้างสรรค์ร่วมกัน เป็นการอบรมที่สร้างความสัมพันธ์ร่วมกัน สวดภาวนาร่วมกันให้โลกกลายเป็นอาณาจักรพระเจ้า ไม่เตรียมเด็กเพื่อให้ชีวิตมีแต่สอนเพื่อเข้าดำรงชีวิตอยู่ ให้สามารถมีชีวิตในด้านสังคมที่แท้จริง พึ่งตนเอง ส่งเสริมจิตใจให้เป็นประชาธิปไตยในขอบเขตหน้าที่ ให้การศึกษาภายในใจ แสดงถึงการพัฒนาจิตใจ ความรู้สึก อารมณ์ให้แจ่มใส สงบเย็นและเชื่อมั่นในตนเอง

ค่านิยมที่ควรถ่ายทอด

1. ค่านิยมส่วนบุคคล ได้แก่ ความสะอาด ความขยัน การตรงต่อเวลา ความซื่อตรง ความอดทนเอาชนะต่อความยากลำบาก ความเชื่อมั่นในตนเอง ความทะเยอทะยาน การประหยัด ความหวัง ศักดิ์ศรีของการทำงาน
2. ค่านิยมที่ควรมีต่อผู้อื่น ได้แก่ การรู้จักหน้าที่ การมีขันติ การมีมารยาท การมีน้ำใจ นักกีฬา การมีใจกว้าง ความจงรักภักดี ความกตัญญูกตเวที การยอมผ่อนปรน ความมั่นคงแน่วแน่ ความเคารพในสิทธิของผู้อื่น
3. ค่านิยมต่อหมู่คณะ ได้แก่ ความรัก การให้อภัย การแบ่งปันโอบอ้อมอารี ความเห็นใจต่อผู้อื่น การให้บริการ การทำงานร่วมกัน ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม การยอมรับ ความผิด ความเคารพในสิทธิมนุษยชน

การอบรมตามหลักพระคริสตธรรม

เป้าหมายในการอบรมเยาวชน มีดังนี้

1. ประสานเหตุผลและความเชื่อ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างสติปัญญากับความรู้สึกและอารมณ์ พัฒนาบุคลิกภาพให้เกิดความมั่นใจในตนเอง
2. รับผิดชอบต่อในเสรีภาพของผู้อื่น สังสรรค์กับผู้อื่นด้วยใจกว้าง และเข้าร่วมกลุ่มหรือองค์การที่ทำประโยชน์ ปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบ โดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมตามค่านิยมทางจริยธรรมแห่งคริสตศาสนา
3. แสวงหาข้อมูล วางแผนปฏิบัติตามระดับอายุ เข้าร่วมรับผิดชอบต่อในฐานะพลเมือง เพื่อปรับปรุงชีวิตและสังคมต่อไป

เนื้อหาสาระจริยธรรมในคริสตศาสนา

เนื้อหาสาระของคริสตศาสนาเพื่อกำหนดทิศทางตามมาตรฐานศีลธรรมในความหมายของคริสตศาสนา มีเนื้อหาสาระดังต่อไปนี้

1. การเน้นในเรื่องคุณธรรม ได้แก่ ความรัก ความหวัง ความเชื่อ ความบริสุทธิ์ ความสุขุมมีสติ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เมตตา ความอดทนต่อความทุกข์ทรมาน และการให้อภัยกัน

2. จริยธรรมในความสัมพันธ์ทางสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ใครอบครัวยุติธรรมระหว่างสามีภรรยา พ่อแม่ลูก นายกับคนใช้ เพื่อนบ้าน และเพื่อนมนุษย์ต่างศาสนา ความรอบคอบ ไม่ยั่วยุ ทำทนาย การแสวงหาความสงบ ความเมตตากรุณาแม้เป็นศัตรู

3. ความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นประชากรของสังคม มีความเคารพเชื่อฟังต่อผู้มีหน้าที่รักษากฎหมาย ความซื่อสัตย์ต่อศีลธรรมของพระเจ้า ความอดทนต่อการเบียดเบียน ความแข็งแกร่งอดทน มีความระวังในสำนึกหน้าที่ที่เป็นความรับผิดชอบของตน

คริสตศาสนาเป็นศาสนาแห่งจิตใจที่มีลัทธิอำนาจด้านศีลธรรมจากพระเจ้า ต้องกระทำตามกฎศีลธรรม เพราะความเชื่อความรักที่ปราศจากการกระทำเป็นความเชื่อที่ว่างเปล่า

1.2 ทฤษฎีพัฒนาจริยธรรมตามแนวคิดวิเคราะห์ (Psychoanalytic Theory)

นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่า จริยธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับมโนธรรม จริยธรรมเกิดจากกระบวนการภายในของวัฒนธรรมหรือบรรทัดฐานของพ่อแม่ผู้เลี้ยงดู นักทฤษฎีคนสำคัญในกลุ่มนี้คือ ฟรอยด์ (Freud) เขาเชื่อว่า จริยธรรมของคนนั้นอยู่ในส่วนตนที่เรียกว่า ตนในคุณธรรม (Superego) ซึ่งเป็นตนที่ได้รับการขัดเกลาจากสังคม โดยฟรอยด์แบ่ง "ตน" ของมนุษย์ออกเป็น 3 ระดับ คือ

1. id. (Primitive Self) ได้แก่ ตนที่อยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์เป็นตนที่มนุษย์มีมาพร้อมกำเนิด และเป็นตนที่เป็นแหล่งกำเนิดของแรงขับพื้นฐานทั้งหมด

2. ego (Present Self) ได้แก่ ตนจิตใต้สำนึก และจิตในสำนึกบางส่วนที่เราอาจรับรู้หรือได้รับรู้บางส่วนในขณะปัจจุบัน

3. superego (Self with Ethics) ได้แก่ ตนในจิตสำนึกเป็นส่วนมาก อาจมีจิตใต้สำนึกแฝงอยู่บ้าง เป็นตนที่ได้รับการขัดเกลาจากกฎเกณฑ์ของสังคมแล้ว

ในทัศนะของฟรอยด์ ตนในคุณธรรม (superego) นั้นสร้างมาจากพัฒนาการของมนุษย์ในการอบรมเลี้ยงดูของบิดามารดา ในสภาพการณ์และบุคคลแวดล้อมในสังคมที่เขาเป็นสมาชิก

ซึ่ง ตนในคุณธรรม นั้นอาจสร้างจากการพยายามเลียนแบบพฤติกรรมของพ่อแม่ หรือบุคคลใกล้ชิด ที่ยึดเป็นแบบอย่าง ด้วยกระบวนการถือตนตามอย่าง (identification) กระบวนการนี้เป็นการแสดงออกถึงความผูกพันทางอารมณ์กับบุคคลอื่นที่เด็กมีขึ้นเป็นครั้งแรก ผลของการถือตนตามอย่างผู้อื่นทำให้เด็กรับเอาบุคลิกลักษณะ ค่านิยม รวมทั้งมาตรฐานทางจริยธรรมในสังคมจากผู้ที่ยึดเด็กเลียนแบบไว้ เมื่อบุคคลได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแล้ว เขาย่อมจะเกิดความขัดแย้งในใจถ้าความต้องการส่วนตัวไม่เหมาะสมกับกาลเทศะของสังคมที่ตนยอมรับ พัฒนาการทางจริยธรรมจะบรรลุจุดสูงสุดเมื่อเขาเกิดความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ลักษณะที่สำคัญของทฤษฎีอีกประการหนึ่งคือ การเปลี่ยนแปลงจริยธรรมในวัยผู้ใหญ่อันเนื่องมาจากการผันแปรของสังคมและสถานการณ์ในชีวิต จะมีผลกระทบได้รุนแรงน้อยกว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยทารกและวัยเด็กเล็ก

จากการศึกษาทฤษฎีนี้สรุปได้ว่า การเกิดจริยธรรมของบุคคลนั้นเกิดจากการปลูกฝังจากบุคคลใกล้ชิดตั้งแต่วัยเด็กโดยการอบรมเลี้ยงดู หรือการลอกเลียนแบบพฤติกรรม จนกลายเป็นมโนธรรม หรือคุณธรรมของแต่ละบุคคล

1.3 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ทฤษฎีนี้อธิบายการเกิดจริยธรรมของบุคคลว่าเป็นกระบวนการสังคมประกิด เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมโดยมีแรงจูงใจพื้นฐานมาจากความต้องการทางชีววิทยาการแสวงหารางวัลตลอดจนการหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ มนุษย์จะมีปทัสสถานของจริยธรรมตามแนวโครงสร้างของสังคมที่มนุษย์อยู่ นักทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมนั้นได้นำหลักการเสริมแรงและหลักการเชื่อมโยงมาอธิบายวิธีการและกระบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคม โดยมีสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) หรือ วัฒนธรรม (Culture) เป็นตัวกำหนดเงื่อนไขทางสังคมให้กับเด็กแต่แรกเกิด ตามทฤษฎีของแบนดูราซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มนักทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชื่อว่า การสร้างค่านิยมและจริยธรรมของเด็กนั้น คือ การที่เด็กได้เรียนรู้ในลักษณะของการลอกเลียนแบบ โดยเด็กจะสังเกตพฤติกรรมจริยธรรมของคนที่อยู่ใกล้ชิดและบันทึกในความทรงจำ แล้วจึงถ่ายทอดพฤติกรรมนั้นในลักษณะที่ใกล้เคียงกับความคิดรวบยอดการลอกเลียนเอกลักษณ์ (Identification) ของฟรอยด์ ซึ่งตัวแบบที่มนุษย์ลอกเลียนนั้นแบนดูราแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ตัวแบบจริง ได้แก่ ตัวแบบที่แสดงพฤติกรรมให้เห็นจริง ตัวแบบสัญลักษณ์ ได้แก่ตัวแบบในโทรทัศน์ ภาพยนตร์ หรือรูปภาพต่างๆ และตัวแบบสุดท้ายคือ คำบอกเล่า หรือการบันทึก จากการศึกษาของนักจิตวิทยาการเรียนรู้ทางสังคมอาจสรุปเกี่ยวกับพฤติกรรมจริยธรรมของมนุษย์ได้ดังนี้

1. พัฒนาการทางจริยธรรม คือ การที่มนุษย์พัฒนาพฤติกรรมและความรู้สึกให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนดว่าดีงามและถูกต้อง มากกว่าจะเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของการคิดการเข้าใจทางปัญญา (Cognition)

2. ตัวเสริมแรงหรือแรงจูงใจที่จะทำให้เกิดพัฒนาการทางจริยธรรมนั้น มีพื้นฐานมาจากความต้องการทางสรีระ หรือความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ที่จะได้รับการยอมรับหรือรางวัลจากสังคม

3. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวัฒนธรรม

4. ปทัสถาน (Norm) ของจริยธรรมเป็นมาตรฐานของจริยธรรมได้มาโดยการเรียนรู้จากวัฒนธรรมของสังคม

5. สิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมจริยธรรม ได้แก่ ตัวเสริมแรงทางบวกและทางลบ ตัวแบบพฤติกรรมที่มีอิทธิพล เช่น บิดามารดา หรือบุคคลที่มีอิทธิพลต่อสังคมนั้นๆ

การศึกษาตามแนวทฤษฎีนี้สรุปได้ว่า สถาบันหรือกลุ่มทางสังคมมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและเสริมสร้างจริยธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ โรงเรียน ซึ่งได้รับความคาดหวังจากสังคมในการเป็นสถาบันที่ปลูกฝังและเสริมสร้างการเลียนแบบจากตัวอย่างในสังคมให้นักเรียน ครูจึงต้องระมัดระวังในการสอนเพราะหากขาดการอธิบายเหตุผลให้เด็กเลียนแบบแล้ว เด็กจะเกิดความรู้สึกเป็นศัตรูต่อผู้ควบคุมพฤติกรรมทุกระดับ (ประภาศรี สีหอำไพ, 2543)

1.4 ทฤษฎีพัฒนาจริยธรรมตามแนวปัญญานิยม (Cognitive Development Theory)

นักทฤษฎีสำคัญในกลุ่มนี้ คือ เพียเจท์ (Piaget) และโคลเบอร์ก (Kohlberg)

ทฤษฎีของเพียเจท์

เชื่อว่าจริยธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้ระหว่างความรู้ ความรู้สึก และการสร้าง เขาได้แนวความคิดพัฒนาการทางจริยธรรมที่ดีที่สุดนั้นมาจาก จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เขาพบว่าการศึกษามีวิธีเดียว คือ การสังเกตอย่างใกล้ชิดและสังเกตรายบุคคลเป็นจำนวนมาก เช่น การศึกษาจริยธรรมอาจดูได้จากการเล่นของเด็ก โดยเริ่มจากการเล่นอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ ใช้ตนเองเป็นใหญ่ มุ่งแต่ชนะเพียงฝ่ายเดียว ต่อมาเกิดความร่วมมือระหว่างเพื่อนเล่นด้วยกัน จนกลายเป็นการทำตามกฎเกณฑ์ตามความรู้สึกผิดชอบของตน จากการศึกษาโดยการสังเกตจากการเล่นนี้สรุปได้ว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของเด็กน่าจะแบ่งได้เป็น 2 ชั้นใหญ่คือ

1. ระยะที่เด็กยึดกฎเกณฑ์จากผู้อื่น (Heteronomous) ซึ่งมีอายุประมาณ 0-8 ปี เป็นระยะที่บิดามารดามีอิทธิพลต่อเด็กในการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมอย่างชัดเจน เด็กนับถือความถูกต้อง ความดีไม่ดีในลักษณะตายตัว

2. ระยะที่เด็กมีกฎเกณฑ์ของตนเอง (Autonomus) เป็นระยะที่เด็กเริ่มพัฒนาจริยธรรมขึ้นสู่ความคิดของตนเอง โดยใช้เหตุผลคำนึงถึงความยุติธรรมและพิจารณาผลที่เกิดจากการกระทำสรุปได้ว่า การพัฒนาจริยธรรมตามทฤษฎีของเพียเจต์นั้น เกิดจากแรงจูงใจในการปฏิบัติตนสัมพันธ์กับสังคม ต้องมีการคำนึงถึงเหตุผลเชิงจริยธรรมตามระดับสติปัญญาของแต่ละบุคคลที่มีวุฒิภาวะสูงขึ้น การรับรู้จริยธรรมก็จะพัฒนา

ทฤษฎีของโคลเบอร์ก

เชื่อว่าจริยธรรมนั้นมีการพัฒนาตามระดับวุฒิภาวะ เพราะจริยธรรมของมนุษย์เกิดจากกระบวนการไตร่ตรองทางปัญญา เมื่อมนุษย์มีการเรียนรู้มากขึ้นโครงสร้างของสติปัญญาก็เพิ่มพูนขึ้น จริยธรรมก็พัฒนาตามวุฒิภาวะแต่ไม่ใช่ในลักษณะของการแทนที่ แต่เป็นการเพิ่มพูนหรือแยกแยะจากจริยธรรมเก่าที่มีการฝังอยู่ แล้วพัฒนาขึ้นตามวุฒิภาวะ กาลเวลาและความสามารถในการคิดของมนุษย์ ลำดับขั้นของพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์กมี 3 ระดับ 6 ขั้นดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนเกณฑ์ (Preconventional Level) ระดับนี้เป็นระดับที่บุคคลเลือกตัดสินใจทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง โดยไม่คำนึงถึงผลที่เกิดกับบุคคลอื่น พบได้ในเด็กอายุ 2 – 10 ปี แบ่งออกเป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 1 การเชื่อฟังและการลงโทษ อยู่ในช่วงอายุ 2 – 7 ปี มักถือตนเองเป็นใหญ่ ยึดตนเองเป็นหลัก

ขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัลและการแลกเปลี่ยน อยู่ในช่วงอายุ 7 – 10 ปีเด็กจะเลือกทำตามความพอใจของตนเอง

ระดับที่ 2 ระดับตามเกณฑ์ (Conventional Level) ระดับนี้บุคคลจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม ระเบียบ ประเพณี กฎหมาย ศาสนามีการเลียนแบบและทำตามเพื่อให้ผู้อื่นเห็นชอบ ต่อมาคำนึงถึงบทบาทหน้าที่ในกลุ่มหรือสังคมที่ตนเองอยู่ พบในช่วงอายุ 10 – 16 ปี แบ่งเป็น 2 ขั้น

ขั้นที่ 3 การทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ อยู่ในช่วงอายุ 10 – 13 ปี ขั้นนี้มักคล้อยตามการกระทำหรือการชักจูงของผู้อื่นโดยเฉพาะเพื่อน

ขั้นที่ 4 การทำตามกฎเกณฑ์ของสังคม อยู่ในช่วงอายุ 13 – 16 ปี ขั้นนี้เริ่มรู้บทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งในสังคม มีหน้าที่กระทำตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคม

ระดับที่ 3 ระดับเหนือเกณฑ์ (Post Conventional Autonomous or Principle Level) เป็นระดับที่มีจริยธรรมสูงสุด มีการพิจารณาตัดสินข้อขัดแย้งต่างๆ ตามความสำคัญว่าสิ่งใดสำคัญกว่ากัน พบในช่วงอายุ 16 ปีขึ้นไป แบ่งเป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 5 ให้ความสำคัญของคนหมู่มาก อยู่ในช่วงอายุ 16 – 25 ปี ขั้นนี้ยึดถือความถูกต้องของกฎหมาย ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น มีการควบคุมบังคับจิตใจของตน

ขั้นที่ 6 การยึดคุณธรรมสากล อยู่ในช่วงอายุ 25 ปีขึ้นไปเป็นขั้นสูงสุดมีความรู้สึกสากลนอกเหนือจากกฎระเบียบในสังคมของตน มีความยืดหยุ่นทางจริยธรรมเพื่อจุดมุ่งหมายอันเป็นอุดมคติที่ยิ่งใหญ่

ทฤษฎีของเจม อาร์ เรสต์

เป็นนักจิตวิทยาที่ศึกษาพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์โดยอาศัยรากฐานทฤษฎีของโคลเบิร์ก และเรสต์ได้แบ่งเหตุผลทางจริยธรรมออกเป็น 6 ขั้นคือ

ขั้นที่ 1 การหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ เป็นขั้นที่เด็กยึดถือพันธะที่มีต่อกัน ได้แก่ ผู้ที่มีอำนาจเหนือตน เช่น บิดามารดา ครู เพื่อให้รอดพ้นจากการลงโทษของผู้มีอำนาจเหล่านั้น

ขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัลและการแลกเปลี่ยน ขั้นนี้พฤติกรรมจริยธรรมจะขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ หรือการตอบแทนที่เท่าเทียมกัน โดยทั้ง 2 ฝ่ายพึงพอใจและแลกเปลี่ยนกัน

ขั้นที่ 3 การให้ผู้อื่นยอมรับตน พฤติกรรมทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับการรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน โดยไม่คำนึงถึงรางวัลและสิ่งตอบแทนแต่คำนึงถึงสัมพันธภาพระหว่างบุคคล

ขั้นที่ 4 การปฏิบัติตามกฎหมาย และกฎเกณฑ์ของสังคม พฤติกรรมทางจริยธรรมส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับทำให้เกิดความสมดุลในสังคมโดยสนับสนุนผู้ที่ปฏิบัติตามกฎหมายและกฎระเบียบของสังคม

ขั้นที่ 5 การใช้หลักความคิดทางจริยธรรม พฤติกรรมทางจริยธรรมขึ้นอยู่กับความสมดุลระหว่างบุคคลในสังคม มีความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม

ขั้นที่ 6 การใช้หลักความคิดขั้นสูง พฤติกรรมจริยธรรมขึ้นอยู่กับความถูกต้องอันเป็นสากล ความยุติธรรมสำหรับมนุษยชาติ โดยอาจไม่ติดอยู่กับกฎเกณฑ์หรือประเพณีที่ยึดถือกัน ในสังคม บุคคลจะสามารถสร้างขอบเขตและสิทธิอันยึดถือเป็นหลักสากลได้ด้วยตนเอง จากประสบการณ์ที่เขาเรียนรู้มาในสังคมแล้วจากกระบวนการสังคมประกิตของเขา

จากการศึกษาทฤษฎีแนวพัฒนาการปัญญานิยม สรุปได้ว่า พัฒนาการทางจริยธรรมของบุคคลจะเป็นไปตามขั้นตอนของวุฒิภาวะในแต่ละช่วง โดยอาศัยความสามารถทางปัญญาหรือพัฒนาการทางปัญญาในการตัดสินใจความถูกต้อง ความดีไม่ดีประกอบกับการได้รับอิทธิพลจากกลุ่มหรือสังคมที่ตนเองอยู่อาศัย

1.5 ทฤษฎีพัฒนาจริยธรรมของมนุษย์นิยม (Maslow's Theory of Need Gratification)

ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมตามแนวมนุษย์นิยมของมาสโลว์อธิบายพฤติกรรมจริยธรรมในลักษณะที่พฤติกรรมเบี่ยงเบน ด้วยความต้องการพื้นฐาน มิได้รับการตอบสนองแต่เพียงพื้นฐานทางกาย มาสโลว์ อธิบายว่ามนุษย์จะคิดทำสิ่งอื่นได้ต่อเมื่อความต้องการพื้นฐานได้รับการตอบสนอง มนุษย์จะเป็นเช่นไร จะดีหรือไม่ดีขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมของเขามาตั้งแต่กำเนิด

1.6 ทฤษฎีการกระจ่างค่านิยม (The Theory of Values Clarification)

ผู้ที่เสนอทฤษฎีนี้คือ แรธ, ฮาร์มิน และไซมอน (Rath, Harmin and Simon) ถือว่าค่านิยม คือหลักการประพฤติปฏิบัติตนต่อสิ่งต่างๆ ที่บุคคลถือว่าดีงามถูกต้องและควรแก่การยึดถือค่านิยมเกิดจากการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล และจะแสดงออกมาในรูปของความเชื่อทัศนคติ พฤติกรรมและความรู้สึกของแต่ละบุคคล ครุมีหน้าที่ในการปลูกฝังค่านิยม คือ การชี้แนะ หรือการจัดการให้มีการชี้แนะโดยการตั้งคำถามเพื่อให้นักเรียนเกิดความคิดว่าความเชื่อ ทัศนคติ พฤติกรรมและความรู้สึกของตนที่มีต่อสิ่งหนึ่งๆ นั้นเป็นไปตามเกณฑ์ 7 ประการของกระบวนการค่านิยมหรือไม่ มีดังนี้

1. เกิดจากการเลือกอย่างอิสระของตนหรือเปล่า
2. ได้พิจารณาทางเลือกอื่นๆ หรือเปล่า
3. ได้พิจารณาผลของทางเลือกต่างๆ หรือเปล่า
4. มีความภูมิใจหรือยินดีในสิ่งที่ตนเลือกหรือเปล่า
5. จะยืนยันการตัดสินใจของตนอย่างเปิดเผยหรือไม่
6. จะทำตามที่ตนตัดสินใจเลือกหรือไม่
7. จะกระทำซ้ำหรือไม่

สรุปได้ว่าทฤษฎีการกระจ่างค่านิยม เป็นการยึดถือค่านิยมเป็นสำคัญโดยค่านิยมดังกล่าว

เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลแล้วแสดงออกถึงความเชื่อในสิ่งที่ตนเรียนรู้อย่างจริงจัง เพื่อนำไปสู่ การตัดสินใจหรือครวญในกรที่จะทำพฤติกรรมนั้นๆ ด้วยตนเองโดยปราศจากการชักจูงหรือนำพา จากบุคคลอื่น

ตอนที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความมีระเบียบวินัย

2.1 ความหมายของความมีระเบียบวินัย

มีผู้ให้ความหมายของความมีระเบียบวินัยไว้ต่างๆ กันดังนี้

คิงส์เบอรี (1957 : 52) อธิบายว่า วินัย หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมของบุคคลอาจ ทำได้ 2 วิธีคือ

1. โดยทางกฎข้อบังคับ คำสั่ง และบังคับโดยใช้การลงโทษเป็นเครื่องหนุนหลัง
2. โดยทางการสั่งสอน การฝึกอบรม และประสบการณ์ด้านความรับผิดชอบ

โคร์ว และโคร์ว (1962 : 106) ได้ให้ความหมายว่า วินัย หมายถึง การช่วยให้เด็กได้ พัฒนาเกี่ยวกับความมีวินัยแห่งตน คือมิได้มุ่งเพียงแต่ทำให้เด็กปฏิบัติตามระเบียบวินัยต่างๆ เท่านั้นแต่มุ่งให้เด็กได้มีการพัฒนาในการควบคุมตนเอง

แมกกินสัน (1977 : 468-470) อธิบายคำว่า Discipline มาจากคำว่า Disciple แปลว่า Follower (ผู้ปฏิบัติตาม) เมื่อพูดถึงวินัย จะมีความหมายตามแต่จะมองในแง่ใด ซึ่ง แตกต่างกันเป็น 3 ประการคือ

1. ในลักษณะที่เป็นการควบคุมตนเอง (Self-Control) การมองวินัยในแง่นี้มุ่งไปยังการพัฒนาตนเอง เพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความต้องการซึ่งอาจเรียกว่า วินัยในตนเอง (Self-Discipline)

2. ในลักษณะที่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้มีพฤติกรรมอันเป็นระเบียบ (Condition for Orderly Behavior) การมองวินัยในแง่นี้มุ่งไปที่การควบคุมคนในองค์การให้มีความเป็นระเบียบในพฤติกรรม โดยใช้วิธีการสร้างเงื่อนไขชักนำต่างๆ เช่น สร้างขวัญและความสามัคคี เป็นต้น

3. ในลักษณะที่เป็นกระบวนการทางนิติธรรม (Judicial due Process) การมองวินัย ซึ่งจะมีการออกกฎหรือระเบียบกำหนดการอันพึงปฏิบัติ และห้ามไม่ให้ปฏิบัติ กำหนดโทษของการผิด และการกำหนดการเพื่อลงโทษผู้กระทำผิด

ด็อกกิง (1980 : 37) กล่าวว่า วินัยสามารถแปลได้หลายความหมายต่างๆ กัน แม้ว่าทุกกรณีเป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิด ระเบียบ และกฎเกณฑ์

ฟังก์และแพนเนลล์ (1980 : 219) ได้ให้ความหมายของวินัยไว้ 5 ประการคือ

1. การอบรมจิตใจและทำตนให้อยู่ในศีลธรรม โดยการแนะนำควบคุมและปฏิบัติ
2. ภาวะที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติ
3. การลงโทษหรือการแก้ไขเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติ
4. ข้อกำหนดกฎเกณฑ์
5. แนวทางการให้ความรู้และคำแนะนำ

เฮอร์ล็อค (1984 : 392) ได้ให้ความเห็นว่าวินัย หรือระเบียบวินัย คือ พฤติกรรมที่อยู่ในกฎระเบียบและต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ บิดา มารดาและบรรทัดฐานของสังคมที่อาศัยอยู่เป็นผู้วางกฎเกณฑ์นี้เพื่อเป็นแนวทางในชีวิตที่จะให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีประโยชน์และมีความสุข ความมีระเบียบวินัยจะเกิดขึ้นเองจากภายในคือ เกิดจากความมีวินัยในตนเองและการควบคุมตนเองและเฮอร์ล็อคได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของวินัยว่า เป็นการสร้างพฤติกรรมในการทำตามกฎที่กำหนดไว้โดยกลุ่มของวัฒนธรรมตามเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคล ทั้งที่ไม่มีรูปแบบวัฒนธรรมลักษณะใดลักษณะหนึ่งหรือรูปแบบรวมทั้งหมดในวิธีการฝึกวินัยให้แก่เด็ก ดังนั้น วิธีฝึกฝนวินัยของเด็กในวัฒนธรรมกลุ่มหนึ่งๆ นั้นจะแปรผันไปอย่างกว้างขวางมากถึงแม้จะมีวัตถุประสงค์เดียวกันก็ตาม คือการสอนให้เด็กมีพฤติกรรมเป็นไปตามมาตรฐานของสังคมตามลักษณะบุคลิกภาพของเด็กแต่ละบุคคล

ม.ล. ปิ่น มาลากุล (2485 : 182) ให้ความหมายของวินัยไว้ 3 ความหมายคือ

1. การเชื่อฟังครู อาจารย์ ตลอดจนคำสั่งสอนของโรงเรียน
2. การกระทำตามระเบียบที่กำหนดไว้
3. การปฏิบัติตามสิ่งที่คิดว่าสมควรจะกระทำ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้กำหนดไว้เป็นระเบียบหรือ

กฎเกณฑ์ก็ตาม

พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์ (2502 : 379-395) ให้ความหมายของวินัยว่า วินัยเป็นแบบของคน คนทุกคนที่ฟอร์มตัวอยู่ในวินัยแล้วเป็นคนดีทั้งนั้น ถ้ามาบั้นมาหลอมเข้าเป็นพระพุทธรูปแล้ว ก็กลายเป็นของดีที่ทุกคนเคารพกราบไหว้ คนเราก็มีแบบ แบบของคนเรียกว่า วินัย วินัยจึงเป็นแบบที่ปั้นหลอมคนให้เป็นคนดี

เสนาะ ดิยาว์ (2514 : 184) มีความเห็นว่า วินัย คือ เครื่องมือของผู้ดำเนินการควบคุมพฤติกรรมของคนในองค์กร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ หากบุคคลใดที่เป็นสมาชิกของหน่วยงาน ไม่เคารพต่อระเบียบ กฎเกณฑ์หรือข้อบังคับ หน่วยงานนั้นก็ตั้งอยู่ไม่ได้ ความระส่ำระสาย ความยุ่งเหยิงจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน

สุชาและสุรางค์ จันทน์เอม (2515 : 213-214) ได้ให้ความหมายของวินัยไว้ว่า หมายถึง การรู้จักปฏิบัติตามระเบียบและข้อกำหนดกฎเกณฑ์ซึ่งกลุ่มได้ตกลงกันตั้งขึ้นสำหรับสมาชิกปฏิบัติ เพื่อช่วยให้สังคมนั้นๆ อยู่ด้วยกันอย่างราบรื่นมีความสุขและความสำเร็จ โดยอาศัยการฝึกอบรม ให้รู้จักปฏิบัติตน รู้จักควบคุมตนเอง

สุโท เจริญสุข (2520 : 107) ให้ความหมายว่า หมายถึง พฤติกรรมที่อยู่ในการควบคุม อันก่อให้เกิดผลดีและความก้าวหน้าทั้งมวล พฤติกรรมอันอยู่ในการควบคุมนี้ รวบรวมถึงการควบคุมตนเองด้วย

กรมการศาสนา (2522 : 5) ได้เสนอเกี่ยวกับคำว่า วินัย ไว้ในหนังสือ คู่มือจริยศึกษาชั้น ประถมศึกษาปีที่ 1-2 ว่า วินัยเป็นทั้งข้อบังคับหรือระเบียบที่ตราไว้เพื่อควบคุมหมู่คณะให้อยู่ในสภาพเรียบร้อย และช่วยฝึกหัดให้บุคคลประพฤติแต่สิ่งที่ดีงาม

อุทัย หิรัญโต (2523 : 169) กล่าวว่า วินัย หมายถึง กรอบแห่งความประพฤติที่มีการบัญญัติขึ้น ได้แก่ กฎข้อบังคับ คำสั่ง คำบัญชา รวมถึงการฝึกอบรมส่งเสริมให้คนเป็นคนดี

ชม ภูมิภาค (2525 : 135) ได้กล่าวว่า การปลูกฝังความมีระเบียบวินัยต้องให้ได้ทั้งหลักการและการปฏิบัติ โดยมีหลักการเกี่ยวกับความมีระเบียบวินัย ดังนี้

1. ความมีวินัยช่วยให้ประหยัดเวลา และทำให้งานสำเร็จด้วยความเรียบร้อย
2. ผู้มีวินัยในตนเองต้องมีความตรงต่อเวลา และหน้าที่
3. การมีวินัยในตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ฝึกฝนได้
4. การมีวินัยทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
5. การขาดระเบียบวินัย ทำให้เป็นผลเสียแก่งานและตนเอง

และนอกจากนั้นยังต้องมีความรู้ความสามารถในสิ่งต่อไปนี้ คือ รู้จักลักษณะและคุณค่าของควมมีวินัย ปฏิบัติตนเป็นนิสัยและวินัยในตนเอง รู้จักปรับปรุงและแก้ไขนิสัยที่บกพร่องของตนเอง ตลอดจนสามารถบอกประโยชน์ของควมมีวินัยได้

จรววยพร ธรณินทร์ (2525 : 34-35) ได้กล่าวถึงควมมีระเบียบวินัยว่า หมายถึง เน้นให้รู้จักปฏิบัติตามรูปแบบ มีชั้น มีตอน พังความคิดเห็นผู้อื่น การอยู่ในชั้นเรียน การทำความเคารพในการเล่นกีฬา ซึ่งเป็นสื่อเชื่อมโยงให้เคารพกฎหมาย และระเบียบของสังคมต่อไป

สมพงษ์ เกษมสิน (2526 : 221) ให้ความหมายของวินัยว่า วินัย คือ ระเบียบแบบแผนที่ได้กำหนดไว้เป็นแนวทางของผู้ปฏิบัติงาน เพื่อให้ร่วมกันปฏิบัติงานได้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและราบรื่น

สนั่น สุมิตร (2527 : 11) ได้ให้ความหมายของวินัยคือ ระเบียบปฏิบัติตามแนวความคิดของชนกลุ่มต่างๆ วินัย คือ ระเบียบปฏิบัติของชนกลุ่มต่างๆ เพื่อจุดประสงค์ในการฝึกนิสัย วินัยคือ ระเบียบปฏิบัติเพื่อความร่วมมือเป็นสุขของชนกลุ่มต่างๆ

เสน่ห์ จัยโต (2527 : 14) ได้อธิบายว่า วินัยนั้นมีความหมายกว้างกว่าการปฏิบัติภายใต้กรอบของกฎหมายเท่านั้น แต่มีความหมายรวมไปถึงการทำอะไรที่อยู่ภายใต้ขอบประเพณี และวัฒนธรรมที่เห็นชอบโดยคนส่วนใหญ่ในสังคม และมีการปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น การรู้จักควบคุมตนเองในการตรงต่อเวลา การเคารพกฎจราจร การเคารพเหตุผลซึ่งกันละกัน การไม่ทิ้งขยะมูลฝอย การไม่ดื่มสุราเมามาทำงานและสุขภาพเสื่อมโทรม เป็นต้น

บุษรา โกมารกุล ณ นคร (2528 : 20) ให้ความหมายว่า วินัย คือระเบียบข้อบังคับซึ่งให้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับหมู่คณะเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมถึงการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับต่างๆ

พระราชวรมุณี (2528 : 59) กล่าวว่า วินัย คือ ระเบียบชีวิตและระบบของสังคมที่วางขึ้นโดยสอดคล้องกับธรรมเป็นพื้นฐานโดยอาศัยหลักความจริงความถูกต้องดีงาม

พนัส หันนาคินทร์ (2528 : 198) ได้ให้ความหมายของการมีวินัยไว้ว่า หมายถึง เป็นมาตรการที่สร้างขึ้นเพื่อให้สมาชิกในสังคมต้องปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับที่สังคมกำหนดได้ มาตรการเช่นนี้อาจจะเป็นทั้งการส่งเสริมให้กระทำความดี หรือการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ หรืออาจเป็นการลงโทษเพื่อ ห้ามกระทำที่ถือว่าไม่ดี เช่น ฝ่าฝืนระเบียบข้อบังคับ เนื่องจากวินัยมักจะเป็นสิ่งที่ควบคู่กันไปกับระเบียบหรือข้อบังคับ ดังนั้น เราจึงมักเรียกรวมๆ กันว่า ระเบียบวินัย

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู (2529 : 1) ได้ให้ความหมายของวินัยไว้ 2 ลักษณะ ลักษณะที่หนึ่ง วินัย คือ กฎระเบียบข้อบังคับและข้อปฏิบัติที่กำหนดไว้สำหรับคนในวงการหรือกลุ่มอาชีพใดอาชีพหนึ่ง ซึ่งวินัยของคนในวงการหนึ่งๆ หรืออาชีพหนึ่งๆ จะมีความแตกต่างกันทั้งในเชิงเนื้อหาสาระ ความเข้มข้นของการยึดถือปฏิบัติ อีกลักษณะหนึ่งจะมองวินัยในเชิงลบ หมายถึง การลงโทษ การปราบปรามผู้ไม่ประพฤติตามกฎระเบียบที่กำหนดไว้

พยุงค์ดี สนเทศ (2530 : 31-34) ได้กล่าวถึง ความมีระเบียบวินัย หมายถึง การควบคุมความประพฤติให้ถูกต้อง เหมาะสมกับจรรยาบรรณ ข้อบังคับ ข้อตกลง กฎหมาย และศีลธรรม ครูพลศึกษาจะต้องปลูกฝังให้นักเรียนตั้งแต่การแต่งกายอย่างเป็นระเบียบถูกต้องตามที่โรงเรียนกำหนดไว้ รักษาความสะอาดของสถานที่เรียน อุปกรณ์และสนามกีฬา เชื้อฟังคำสั่งระเบียบที่ครูกำหนด ปฏิบัติตามกฎกติกาที่เล่น รู้จักเข้าแถวการเดิน การวิ่ง อย่างเป็นระบบหมู่

พวก ใช้วาจาอย่างสุภาพเรียบร้อย ทั้งในสนามและนอกสนามกีฬา รู้จักควบคุมจิตใจและอารมณ์ อยู่ในกรอบที่ดีงาม ถึงแม้จะได้รับการช่วยจากสิ่งเร้าภายนอกต่างๆ นานา

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ. 2530 (2531 : 494) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วินัย คือ การอยู่ในระเบียบแบบแผนและข้อบังคับ ส่วนระเบียบวินัย หมายถึง วินัยที่มีแบบแผนเป็นแนวปฏิบัติ

กนิษฐา ไทเดชะวัฒน์ (2531 : 9) ให้ความหมายของคำว่า วินัย หมายถึง ระเบียบแบบแผน ข้อบังคับหรือข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมความประพฤติของบุคคลในสังคม เพื่อให้บุคคลนั้นควบคุมตนเองทั้งด้านอารมณ์ พฤติกรรมและผลของการกระทำ ซึ่งจะมีผลต่อตนเอง สังคม และหมายรวมถึงกระบวนการฝึกอบรมให้บุคคลมีวินัยในตนเองสืบไป

สังเวียน ต้อยมาเมือง (2532 : 14) ได้กล่าวสรุปว่า วินัย หมายถึง ระเบียบ ข้อบังคับ กฎเกณฑ์ต่างๆที่กำหนดขึ้น เพื่อใช้ควบคุมและส่งเสริมพฤติกรรมของบุคคลในองค์การ ร่วมกันปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพและเรียบร้อย

นวลศิริ เปาโรหิตต์ (2534 : 11) ได้ให้ความหมายของวินัยว่า กฎระเบียบของสังคม สิ่งที่สังคมยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ

ชิดกมล สังข์ทอง (2536 : 8) ให้ความหมายของคำว่าระเบียบวินัยว่า ระเบียบวินัย คือ กฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับที่สังคมกำหนดเพื่อเป็นหลักปฏิบัติและควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและสังคมเจริญก้าวหน้าต่อไป

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช (2537 : 433-434) ได้สรุปความหมายของวินัยตามความหมายในสังคมไทยได้เป็น 2 ทางคือ

1. ความหมายในทางรูปธรรม หมายถึง ข้อปฏิบัติหรือแบบสำหรับคนในองค์การในหมู่ในเหล่า ในวงการแต่ละแห่ง ซึ่งเราเรียกข้อปฏิบัติหรือแบบที่กำหนดไว้ที่มุ่งหวังสำหรับคนในวงการนั้นว่า วินัย เช่น ในวงการทหารมีวินัยทหารเป็นข้อๆ หรือแบบของทหาร ในวงการข้าราชการครูก็มีวินัยข้าราชการครู เป็นข้อปฏิบัติหรือแบบของข้าราชการครู เป็นต้น

2. ความหมายในทางนามธรรม หมายถึง ลักษณะเชิงพฤติกรรมที่แสดงออกมาเป็นการยอมรับหรือปฏิบัติตามการนำหรือการบังคับบัญชา หรือมีระเบียบหรืออยู่ในแบบแผนควบคุมตนเอง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2538 : 756) ให้ความหมายคำว่า วินัย หมายถึง การอยู่ในระเบียบแบบแผนและข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2538 : 12-13) กล่าวว่า วินัยเป็นการบัญญัติของมนุษย์เป็นการจัดตั้งการสมมติ ได้แก่ การจัดระเบียบความเป็นอยู่และการจัดระเบียบสังคมซึ่งแยกเป็นความหมาย 3 อย่าง คือ

1. การจัดระเบียบระบบ ก็เรียกว่า วินัย
2. ตัวระเบียบระบบ ก็เรียกว่า วินัย
3. การฝึกคนให้อยู่ในระบบระเบียบ ก็เรียกว่า วินัย

นอกจากนี้วินัยที่แท้ในความหมายกว้าง คือ ระบบระเบียบทั้งหมดของชีวิตและสังคมมนุษย์นั้น จะตั้งอยู่ได้ดีเป็นผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยความเข้าใจพื้นฐานที่กล่าวแล้ว คือต้องมองวินัยโยงลงไปถึงธรรม หรือโยงวินัยกับธรรมเข้าด้วยกันได้เป็นเบื้องต้นแรกก่อน

ฉันทนา ภาคบงกช และคณะ (2539 : 72) กล่าวว่า วินัย หมายถึง กฎระเบียบ ข้อตกลงที่สังคมกำหนดให้บุคคลประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้บุคคลอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข ส่วนการมีวินัย หมายถึง การที่บุคคลปฏิบัติตามกฎระเบียบบังคับ ข้อตกลงที่สังคมกำหนดให้ เพื่อให้บุคคลอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข

นพดล ภวนะวิเชียร (2540 : 62) กล่าวว่า ความมีระเบียบวินัยประกอบด้วย การควบคุมการปฏิบัติตนให้ถูกต้อง เหมาะสมกับจรรยา มารยาท ข้อบังคับ ข้อตกลง กฎหมายและศีลธรรมรับประทานอาหารให้ถูกหลักอนามัย ไม่รับประทานอาหารในที่ที่ไม่ควร ไม่รับประทานอาหารมูมมาม รักษาร่างกาย เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ให้สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย รักษาความสะอาดของสถานที่ ปฏิบัติตามกฎหมายข้อบังคับของสถานที่นั้นๆ มีกิริยาวาจาที่งดงาม ทำดีทั้งต่อหน้าและลับหลัง ปฏิบัติตนได้เหมาะสมแก่บุคคล โอกาส เวลา และสถานที่

สุคนธ์ เครือน้ำคำ (2540 : 108) ให้ความหมายของคำว่าวินัยว่า หมายถึง ระเบียบแบบแผนข้อปฏิบัติที่กำหนดขึ้นไว้ให้คนในองค์กรเดียวกันยึดถือปฏิบัติร่วมกัน และใช้เป็นเครื่องมือกำหนดกระบวนการทางนิติกรรม ว่าการกระทำใดๆ เป็นการกระทำผิดวินัย วินัยในองค์กรนี้ในแต่ละองค์กรจะกำหนดไว้แตกต่างกัน เช่น วินัยข้าราชการพลเรือน วินัยข้าราชการทหาร เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2540 : 17) กล่าวว่า ความมีวินัย หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้สามารถควบคุมตนเอง และปฏิบัติตนตามระเบียบเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม

กรมวิชาการ (2541 : 12-13) ให้ความหมายว่า ความมีวินัย คือ คุณลักษณะของจิตใจและพฤติกรรมที่ช่วยให้บุคคลสามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตนตามระเบียบ กฎ กติกาของสังคม เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและของส่วนรวม พฤติกรรมที่บ่งชี้ถึงความมีวินัย

1. สนใจใฝ่รู้
2. ควบคุมตนเอง
3. รับผิดชอบ
4. มีเหตุผล
5. ชัยัน
6. ตรงต่อเวลา
7. เชื่อมั่นในตนเอง
8. อุดทน
9. เป็นผู้นำ
10. ความร่วมมือ
11. การรับฟัง เคารพความคิดเห็นผู้อื่น
12. การเคารพสิทธิผู้อื่น
13. การช่วยเหลือพึ่งพาตนเอง
14. การทำตามข้อตกลง
15. ความเชื่อมั่นในตนเองและผู้อื่น
16. การมีวินัยในการเรียนรู้

เบญจวรรณ ศรีมารุต (2541 : 18) สรุปไว้ว่า ระเบียบวินัย หมายถึง การกระทำตามข้อตกลง หรือข้อกำหนดของกลุ่ม และการปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบกฎเกณฑ์ และขนบธรรมเนียมของสังคม

มาลี จุฑา (2542 : 281) ให้ความหมายของวินัยว่า การปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ ธรรมเนียม ประเพณีของสถาบัน ตลอดจนคำสั่งของครู อาจารย์ และผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้อง

ลักขณา สกุลลิขเรศสีมา (2542 : 280) กล่าวถึงความหมายของวินัยว่า หมายถึง การแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นระเบียบแบบแผน และการแสดงความเชื่อฟังจากผู้ที่เหนือกว่าและมักรวมถึง การหักห้ามการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปด้วย

เชาว์ มณีวงศ์ (ม.ป.ป. : 167) อธิบายว่า วินัย หมายถึง แบบแผนของความประพฤติที่ครูและนักเรียนร่วมกันกำหนดขึ้นไว้เพื่อให้สมาชิกในโรงเรียนควบคุมตนเอง จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า วินัยในโรงเรียนหมายถึง การที่นักเรียนรู้จักปกครองตนเอง กระทำตามระเบียบข้อบังคับด้วยความสมัครใจ

ชัยณรงค์ ศรีสุข (2545 : 26) สรุปความหมายของคำว่าความมีวินัยว่า หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคลตามแบบแผนกฎเกณฑ์ที่พึงประสงค์ของสังคม ที่จะนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

ศิริรัตน์ เหล่าวัฒนพงศ์ (2545 : 43) สรุปคำว่าวินัยว่า วินัยเป็นการที่บุคคลในวงการต่างๆ ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติ ระเบียบ และแบบแผนของวงการนั้นๆ ตลอดจนคำสั่งของผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้บุคคลนั้นเป็นคนดีมีความสุข และทำให้สังคมเป็นระเบียบเรียบร้อยด้วย

จากการที่มีผู้ให้ความหมายของความมีระเบียบวินัยไว้อย่างหลากหลาย สรุปได้ว่า ความมีระเบียบวินัยเป็นกฎระเบียบ ข้อบังคับ หรือข้อตกลงที่ถูกกำหนดขึ้นในจิตใจของบุคคลรวมไปถึงการกำหนดขึ้นในกลุ่มหรือสังคมหนึ่งๆ ที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของบุคคลเพื่อให้ตนเองมีพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้ตนเองมีความสุขรวมไปถึงสังคมมีความสุข นอกจากนี้วินัยมิได้เป็นสิ่งที่แสดงออกแต่เพียงทางกายเท่านั้น หากแต่วินัยครอบคลุมไปถึงการแสดงออกทางวาจาและทางใจด้วย เช่น การทำตามในสิ่งที่ตนเองพูดไว้เป็นการถือคำสัตย์ การไม่พูดจาหลอกลวงหรือพูดจาใส่ร้ายป้ายสีให้คนอื่นได้รับความเดือดร้อน วินัยทางใจ เช่น การควบคุมจิตใจของตนให้ทำแต่สิ่งที่ดีไม่คิดร้ายต่อผู้อื่นต้องให้ได้รับความทุกข์ ดังนั้น วินัยเป็นการควบคุมตนเองทั้งทางกาย วาจา และใจให้เป็นไปในสิ่งที่ดีที่เป็นประโยชน์ที่สร้างสรรค์เพื่อนำไปสู่การพัฒนาทั้งตนเองและผู้อื่น

2.2 ประเภทของความมีระเบียบวินัย

มีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ ได้แบ่งประเภทของความมีระเบียบวินัย ไว้ดังนี้

สมควร อภัยพันธุ์ (2507 : 292-312) ได้แบ่งวินัยออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วินัยในตนเอง หมายถึง กระบวนการหรือวิธีการควบคุมความประพฤติโดยตนเอง เป็นผู้แนะนำตนเองให้ประพฤติไปตามแนวทางที่เลือกที่ดี

2. วินัยในหมู่คณะ หมายถึง การใช้ระเบียบข้อบังคับเป็นเครื่องมือรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย

สุรางค์ จันทน์เอม (2518 : 34) ได้กล่าวถึงประเภทของวินัยไว้ 2 ประเภทคือ

1. วินัยในตนเอง (Self-Discipline) หมายถึง กระบวนการหรือวิธีการที่ปฏิบัติเพื่อบังคับตนเองให้ปฏิบัติตาม ถ้านักเรียนมีวินัยในตนเองแล้ว ก็จะลดปัญหาในด้านการปกครองนักเรียนได้อย่างมาก

2. วินัยส่วนรวม หรือวินัยสำหรับหมู่คณะ (External Authority Discipline) หมายถึง วินัยที่ออกมาจากอำนาจภายนอกเพื่อบังคับให้ส่วนรวมปฏิบัติตามให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น วินัยส่วนรวมนี้จะต้องตั้งกฎเกณฑ์เป็นแนวทางกลางๆ ให้ทุกคนสามารถปฏิบัติตามได้ เช่น วินัยในการแต่งกายและวินัยในเรื่องความเคารพ

พนัส พัทสนาคินทร์ (2521 : 153-155) ได้กล่าวถึงวินัยที่ใช้กันอยู่ในโรงเรียนว่าหมายถึง การรู้จักปกครองตนเอง การกระทำตามระเบียบวินัยข้อบังคับต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยความสมัครใจของผู้ปฏิบัติคือนักเรียน และได้จัดแบ่งวินัยไว้ 3 ประเภท คือ

1. วินัยเฉียบขาดแบบทหาร คือ การใช้ความกลัวเป็นเครื่องมือ นักเรียนทำดีเพราะกลัวถูกลงโทษ วินัยชนิดนี้ตั้งกับสภาวะที่ว่า "รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี" ซึ่งเมื่อนักเรียนทำดีจนเป็นนิสัยแล้ว ต่อไปภายหน้าจะติดนิสัยไม่ทำชั่ว แต่ก็มีผู้ไม่เห็นด้วยโดยอ้างว่าเป็นการผิดหลักประชาธิปไตย

2. วินัยแบบดำเนินงานให้สอดคล้องกับความสนใจของนักเรียน แนวคิดนี้ถือว่าเมื่อนักเรียนได้ทำสิ่งที่ตนสนใจแล้ว ปัญหาเรื่องวินัยก็จะไม่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่โรงเรียนจะใช้เพื่อแก้ปัญหาทางวินัยของนักเรียน

3. วินัยที่เกิดจากรู้จักความรับผิดชอบและเกียรติของตน มีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนมีความประพฤติดี โดยพยายามสร้างให้นักเรียนนับถือในเกียรติของตนและรู้จักรับผิดชอบต่อการรักษาเกียรตินั้น

หวน พินธุพันธ์ (2528 : 96-97) ได้กล่าวว่า วินัยที่ใช้อยู่ในสถานศึกษานั้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ วินัยเฉียบขาดแบบทหาร วินัยแบบดำเนินงานให้สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียนนักศึกษา และวินัยที่เกิดจากการรู้จักความรับผิดชอบ และรู้จักเกียรติของตน สำหรับวินัยประเภทแรกนั้น ใ้กรณีที่ว่านักเรียนนักศึกษายังไม่รู้จักรับผิดชอบต่อชีวิต จึงต้องมีการควบคุมให้ปฏิบัติตามคำสั่งและระเบียบ ผู้กระทำผิดต้องได้รับโทษ ผู้ปฏิบัติตามไม่ใช่ผู้ออกระเบียบปฏิบัติ ข้อดี คือ ผู้ที่ถูกบังคับให้ประพฤติตนในทางที่ดีก็จะติดเป็นนิสัย และมีความประพฤติดีติดตัวไปในภายหน้า ข้อเสีย คือ ผู้ที่ถูกบังคับให้ปฏิบัติตามจะไม่เห็นคุณค่าของการประพฤติดี จะรู้สึกว่าเป็นปราศจากเหตุผล และไม่เต็มใจ วินัยประเภทที่สองนั้น ยึดหลักว่า ถ้าได้ในสิ่งที่สนใจแล้วผู้ได้จะรู้สึกสบายใจ ผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบ ข้อดีคือ ผู้ปฏิบัติพร้อมที่จะปฏิบัติตามไปในทางที่ตนสนใจ ข้อเสียคือ สถานศึกษามีอาจดำเนินการตามความสนใจและความต้องการของนักเรียนนักศึกษามากนัก และวินัยประเภทสุดท้ายถือว่า เป็นวินัยที่มีคุณค่าเพราะเกิดจากความรับผิดชอบและเกียรติของตนเอง จึงจะเกิดความรักที่จะทำ ความรู้สึก

รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม สถานศึกษาจะช่วยให้เกิดวินัยแบบนี้ได้โดยการหาวิธีการก่อให้เกิดความรัก นับถือเกียรติและการรู้จักรับผิดชอบต่อตนเอง

สำรวจ วรเตชะคงคา (2534 : 28) ได้จำแนกความมีวินัยออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. วินัยภายนอก ผู้มีวินัยภายนอกจะมีการแสดงออกซึ่งมองจากภายนอกว่า เป็นการกระทำที่บังเกิดผลดีต่อตนเอง ส่วนรวมและสังคม เช่น มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เชื้อพัง และปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ คำสั่งหรือข้อตกลง พฤติกรรมที่ปรากฏเป็นผลจากการอบรมสั่งสอน บังคับหรือเสริมแรง แต่ผู้ที่มีวินัยภายนอกยังต้องได้รับการดูแลควบคุมอยู่เสมอ มิฉะนั้นอาจไม่ปฏิบัติตามวินัยที่กำหนดได้

2. วินัยในตนเอง ผู้ที่มีวินัยในตนเอง จะมีการแสดงออกคล้ายกับผู้ที่มีวินัยภายนอกแต่ไม่ต้องถูกควบคุมจากภายนอก เพราะได้รับการแนะนำ หรืออบรมสั่งสอนประกอบด้วยเหตุผล 3 อย่างดี และมีบรรยากาศของความรักความหวังดี ย่อมสามารถควบคุมตนเองได้ทั้งในด้านอารมณ์ และพฤติกรรมของตน เพื่อให้พฤติกรรมเป็นไปตามที่มุ่งหวัง และไม่ขัดต่อระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมวางไว้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537 : 4-5 ; 2540 : 18) ได้แบ่งวินัยออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. วินัยภายนอก หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งประพฤติปฏิบัติโดยเกรงกลัวอำนาจหรือการถูกลงโทษ เป็นการปฏิบัติที่บุคคลดังกล่าวไม่มีความเต็มใจ ตกอยู่ในภาวะจำยอม ถูกควบคุม วินัยภายนอกเกิดจากการใช้อำนาจบางอย่างบังคับให้บุคคลปฏิบัติตาม ซึ่งบุคคลอาจกระทำเพียงชั่วขณะเมื่อมีอำนาจนั้นคงอยู่ แต่หากอำนาจบังคับนี้หมดไปวินัยก็จะหมดด้วยเช่นกัน และคนส่วนมากเห็นว่าวินัยเกิดจากการดูแลควบคุม

2. วินัยในตนเอง หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเลือกข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับตนขึ้นโดยสมัครใจ ไม่มีใครบังคับหรือถูกบังคับจากอำนาจใดๆ และข้อประพฤติปฏิบัตินี้ต้องไม่ขัดกับความสงบสุขของสังคม วินัยในตนเองเกิดจากความสมัครใจของบุคคล ที่ผ่านการเรียนรู้อบรมเลือกสรรไว้เป็นหลักปฏิบัติประจำตน

รัตนะ บัวสนธ์ (2538 : 20) ได้แบ่งความมีระเบียบวินัยเป็น 2 คือ

1. วินัยภายนอก หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งประพฤติปฏิบัติโดยเกรงกลัวอำนาจหรือการถูกลงโทษ เป็นการปฏิบัติที่บุคคลดังกล่าวไม่มีความเต็มใจ ตกอยู่ในภาวะจำยอม ถูกควบคุม

2. วินัยในตนเอง หมายถึง การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเลือกข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับตนขึ้นโดยสมัครใจ ไม่มีใครบังคับหรือถูกบังคับจากอำนาจใดๆ และข้อประพฤติปฏิบัตินี้ต้องไม่ขัดกับความสงบสุขของสังคม

สรุปได้ว่าระเบียบวินัย แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ระเบียบวินัยต่อตนเอง หมายถึง การรักษากฎระเบียบ ข้อตกลง หรือข้อกำหนดที่ตนเองตั้งไว้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติของตนเอง ต่อเรื่องหนึ่งๆ ที่จะต้องกระทำให้เป็นไปตามสิ่งที่ตนเองกำหนดไว้ ระเบียบวินัยต่อสังคม หมายถึง การรักษากฎระเบียบ ข้อตกลง หรือข้อกำหนดที่ต้องอาศัยระเบียบวินัยต่อตนเองประกอบกับการคำนึงถึงกฎเกณฑ์ ข้อตกลง หรือข้อกำหนดจากสังคมด้วยเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดความสำเร็จหรือบรรลุตามเป้าหมายของสังคมส่วนรวม

2.3 ความสำคัญของความมีระเบียบวินัย

คุณธรรมความมีระเบียบวินัย เป็นคุณธรรมหนึ่งที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าได้ ถ้าสมาชิกในสังคมมีคุณธรรมประการนี้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต มีผู้ให้ความสำคัญของความมีระเบียบวินัย ดังนี้

สมาคมการศึกษาเรื่องเด็กแห่งสหรัฐอเมริกา (1952 : 132-135) เน้นให้เห็นจุดมุ่งหมายของการสร้างวินัยในตนเองว่า เพื่อระงับหรือควบคุมความโกรธ ความรู้สึกต่ำต้อย ความรู้สึกที่ว่าตัวเองมีความผิดพลาดเวลาและมีความกล้าต่างๆ เพราะความรู้สึกเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ทำให้บุคคลขาดความเชื่อมั่นในตนเอง การแสดงหรือขจัดความรู้สึกดังกล่าว จึงเป็นทางหนึ่งที่ทำให้เด็กสามารถพัฒนาความเชื่อมั่นในตนเองได้

ออซูเบล (1963 : 125 อ้างถึงใน พรรรถทิพย์ พันทอง, 2534 : 28-29) กล่าวว่า การปลูกฝังความมีระเบียบวินัยในตนเองซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ดีของสังคมมีความสำคัญ ดังนี้

- เรียนรู้มาตรฐานการกระทำหรือพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ
- มีวุฒิภาวะทางด้านต่างๆ เพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีบุคลิกภาพดี เช่น ผู้นำ ผู้ตามที่ดี มีความสามารถในการพึ่งตนเอง มีความสามารถในการควบคุมตนเองเป็นผู้มีความมั่นคงทางอารมณ์ และความอดทนต่อความคับข้องใจได้

- มีมโนธรรมที่ดี มีศีลธรรม
- มีความปลอดภัยทางอารมณ์

ชาร์ลส์ เอช แมดสัน และคลิฟฟอร์ด แมดสัน (1981 : 6-7) ได้เน้นว่าระเบียบวินัยมีความจำเป็นอย่างมาก และพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับระเบียบวินัยนั้นจำเป็นที่ครูผู้สอนต้องเน้นว่า

“เมื่อคุณกระทำในสิ่งที่ไม่ดี สิ่งที่ไม่ดีจะเกิดขึ้นแก่คุณด้วย” เพราะความมีระเบียบวินัยนั้นเป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กับแนวทางปฏิบัติซึ่งระเบียบวินัยนั้นจะต้องมีการสอนและการเรียนรู้ สังคมใดที่ขาดความมีระเบียบวินัยจะเป็นสังคมที่วุ่นวาย

นวลศิริ เปาโลहितย์ และคนอื่นๆ (2515 : 155-157) กล่าวว่า จุดมุ่งหมายของวินัยทั้งหลายนั้น มิใช่การควบคุมพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปตามพฤติกรรมที่ผู้ใหญ่ต้องการ ความมุ่งหมายที่แท้จริงของวินัย คือ เพื่อให้เด็กเกิดความต้องการที่จะทำสิ่งดี และเป็นประโยชน์แก่สังคมด้วยตนเองมิใช่จากสิ่งแวดล้อม หรือจากการบังคับของบุคคลใกล้เคียง วินัยที่ดีเป็นลักษณะที่เกิดจากแรงผลักดันภายในตัวเด็กเองมากกว่าแรงบังคับจากภายนอก และเมื่อใดที่เด็กได้พัฒนาลักษณะดังกล่าว เด็กก็จะแสดงพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ เด็กจะไม่มี ความขัดแย้งในตนเองและพฤติกรรมจะเป็นแบบแผนเดียวกัน ไม่ว่าจะอยู่ต่อหน้าหรือลับหลัง

พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่ได้พระราชทานเรื่องในพิธีพระราชทานกระบี่และปริญญาบัตรแก่นักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2517 เกี่ยวกับวินัย มีความว่า

“ วินัยในปัจจุบัน มีคนบางส่วนมองเห็นไปว่าไม่สู้จะมีความหมาย นี้ก็เป็นสิ่งที่สมมติตั้งขึ้นโดยปราศจากเหตุที่อิสรชนยอมรับได้เต็มที่ แท้จริงไม่ว่าวินัยทหารหรือวินัยโดยทั่วไปเป็นของจำเป็นอย่างยิ่งยวด เพราะเป็นต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่มีอยู่สำหรับความเรียบร้อยเป็นปกติของบุคคลของการทำงาน ของสังคมและบ้านเมือง นับว่าเป็นปัจจัยและพลังส่วนหนึ่ง ซึ่งทำให้การทุกอย่างดำเนินไปด้วยดีโดยสะดวก และบรรลุผลอย่างถูกต้อง”

สนั่น สุมิตร (2520 : 20-21) กล่าวไว้ว่า การฝึกทางวินัยโดยมีจุดประสงค์ให้มินิสัยประจำที่ดี คือ มีความเคารพ มีมารยาทและความประพฤติอันดีงาม มีความเห็นอกเห็นใจ มีความร่วมมือซึ่งกันละกัน และยังกล่าวต่ออีกว่า ถ้าสามารถดัดนิสัยประจำให้ได้ดีได้ ความมั่นคงปลอดภัยและความรุ่งเรืองของชาติก็จะมีปัญหา ทั้งในปัจจุบันและในอนาคตต่อไป นอกจากนี้ยังกล่าวถึงคุณค่าของการมีวินัยในตนเอง ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้คือ

- วินัยทำให้ผู้รักษาเป็นคนดีเป็นเครื่องมือป้องกันความเสื่อมเสีย
- วินัยเป็นเครื่องวัดความดีของคนว่าดีหรือเลว ดีมาก ดีน้อยไม่มีอะไรเป็นเครื่องวัดได้แม่นยำ เท่ากับการสังเกตวินัยของผู้นั้นว่าเคร่งครัดในวินัยตนเองผู้นั้นเป็นคนดี

สุชา และสุรางค์ จันทร์เอม (2521 : 97) กล่าวถึงคุณค่า และประโยชน์ของการมีวินัยในตนเองเอาไว้ ดังนี้

- ช่วยให้เกิดมีพฤติกรรมเป็นระเบียบเรียบร้อย
- ช่วยให้เกิดมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง

- ช่วยสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นในหมู่คณะ
- ช่วยส่งเสริมความส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าให้ตนเอง
- ช่วยให้ครูและนักเรียนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และประสบความสำเร็จในการเรียนการสอน
- ช่วยส่งเสริมหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย

พนัส หันนาคินทร์ (2526 : 239) ได้กล่าวถึงความสำคัญของความมีระเบียบวินัยไว้ว่าเป็นการช่วยเตรียมตัวนักเรียนสำหรับการดำเนินชีวิตในอนาคต จะได้ใช้สิทธิ เสรีภาพและความรับผิดชอบอย่างถูกต้อง ช่วยสร้างและรักษาไว้ซึ่งสภาพการณ์อันจำเป็นต่อความเจริญก้าวหน้าของโรงเรียน หากขาดระเบียบวินัย การดำเนินงานของโรงเรียนจะเต็มไปด้วยอุปสรรค

เอกศักดิ์ คงตระกูล (2526 : 9) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวินัยไว้ ดังนี้

1. เพื่อให้การปฏิบัติงานและการปฏิบัติตนของข้าราชการเป็นระเบียบเรียบร้อย
2. เพื่อให้องค์การของข้าราชการดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายตามแผนที่กำหนดไว้
3. เพื่อให้การบังคับบัญชาในองค์การเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
4. เพื่อให้มีความเป็นธรรมแก่ข้าราชการในองค์การของข้าราชการ
5. เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ

ประดิษฐ์ อุปรมัย (2528 : 140-141) ได้อธิบายถึงคุณค่าของวินัยว่าช่วยให้กลุ่มคนหรือสังคมต่างๆ อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ซึ่งวินัยไม่ได้หมายถึงกฎเกณฑ์ หรือระเบียบข้อบังคับในกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่ยังหมายถึงกฎเกณฑ์หรือระเบียบวินัยในตนเองด้วย กลุ่มสังคมใดที่มีสมาชิกที่มีวินัยในตนเองมาก วินัยในสังคมนั้นก็อาจไม่จำเป็นที่จะต้องสร้างมากนัก เพราะทุกคนในสังคมจะมีความรับผิดชอบสูง และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน และมีความเจริญก้าวหน้าไปอย่างดี

เชาว์ มณีวงศ์ (ม.ป.ป. : 168) ช่วยให้นักเรียนควบคุมดูแลตนเอง และสังคมส่วนรวมได้ด้วยความสะดวกสบาย เกิดสภาพแวดล้อมที่ดีในการเล่าเรียน การทำงานช่วยนำคนไปสู่การทำ ความดี ความเจริญ เว้นข้อห้าม ทำตามคำสั่งบางประการ เพิ่มพลังในการทำงาน เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงาน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน สังคมเป็นสุขร่มเย็น

ประวีณ ณ นคร (2531 : 31-32) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวินัยไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ในด้านส่วนตัว วินัยจะเป็นเครื่องช่วยสร้าง ความดี ความเจริญ และความสำเร็จให้แก่ตนเอง และจะยังส่งผลความดีและความสำเร็จนั้นยังหมู่คณะ ตลอดจนประเทศชาติเป็นส่วนรวมด้วย

2. ในด้านการบริหารงานนั้น วินัยจะช่วยเพิ่มพลังในการทำงานเพราะประสิทธิภาพในการทำงาน และประสิทธิผลของงานขึ้นอยู่กับวินัยของคนทำงาน

3. ในส่วนที่เกี่ยวกับหัวหน้างานหรือผู้บังคับบัญชา ถ้าผู้ใต้บังคับบัญชาไม่มีวินัย ย่อมจะเป็นภาระแก่หัวหน้างานในการควบคุม กำกับ ดูแลผลงานที่ได้ก็จะไม่ดี ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้ใต้บังคับบัญชามีวินัยดี จะช่วยให้งานสำเร็จเป็นที่สบายใจของหัวหน้างาน จึงถือได้ว่าวินัยมีความสำคัญต่อหัวหน้างานอย่างยิ่ง

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2537 : 10) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการมีวินัยในตนเองไว้ว่า เป็นพื้นฐานของความรับผิดชอบเคารพสิทธิของผู้อื่น การเชื่อเพื่อแบ่งปันการรอคอยการแก้ปัญหาส่วนรวม สามารถควบคุมตนเองให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง โดยใช้หลักของเหตุผล การคำนึงถึงประโยชน์ของสังคม โดยไม่ต้องมีผู้ใดมาควบคุมบังคับ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่เชื่อต่อความสำเร็จของบุคคลส่วนรวม จึงควรส่งเสริมวินัยในตนเองอย่างถูกต้องตั้งแต่ปฐมวัย นอกจากนี้ การส่งเสริมการมีวินัยในตนเองจะช่วยให้มีความสามารถดังต่อไปนี้

1. ด้านสติปัญญา ช่วยให้รู้จักการใช้เหตุผล ตัดสินใจ และแก้ปัญหาด้วยตนเอง
2. ด้านสังคม อารมณ์ จิตใจ ช่วยให้กล้าคิดและกล้าแสดงออก มีความรับผิดชอบต่อเคารพสิทธิของผู้อื่น มีความเชื่อเพื่อ รู้จักแบ่งปัน และรู้จักการรอคอย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2537 : 5-6) ได้อธิบายถึงความสำคัญองวินัยต่อการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ด้านครอบครัว การที่สมาชิกในครอบครัวมีวินัยไม่ว่าจะเป็นวินัยภายนอกหรือวินัยในตนเองย่อมก่อให้เกิดความไว้วางใจ ความเชื่อมั่นระหว่างสมาชิก ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครอบครัว โดยเฉพาะสมาชิกผู้เยาว์ของครอบครัว เมื่อเติบโตขึ้นจากครอบครัวที่มีสัมพันธภาพที่ดีย่อมเป็นผู้มีบุคลิกภาพดี มีความมั่นคงทางจิตใจ กล้าที่จะเรียนรู้และปรับตัวในสิ่งใหม่ๆ อันจะเป็นกำลังคนที่สำคัญในการช่วยพัฒนาประเทศสืบไป

2. ด้านสังคม เมื่อกลุ่มคนในสังคมมีการรักษาระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์ของสังคมร่วมกัน เช่น การช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติ การเคารพ ไม่ล่วงเกินสิทธิของผู้อื่น การปฏิบัติตามประเพณีแบบแผนของสังคม ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของคนเป็นไปอย่างสงบสุข

3. ด้านเศรษฐกิจ ในสภาพสังคมไทยปัจจุบัน มีการดำเนินงานภาคธุรกิจอย่างรวดเร็ว โดยใช้เทคโนโลยีสื่อสารเป็นเครื่องมือ เวลาจึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่งซึ่งผู้ดำเนินการทางธุรกิจจะต้องรักษาละใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด ดังนั้น การมีวินัยตรงต่อเวลา และวินัยในตนเองเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ

4. ด้านการเมือง การที่ประชาชนในสังคมไทยมีความเคารพยอมรับความคิดเห็นของบุคคลอื่นที่แตกต่างไปจากตน และตระหนักในสิทธิหน้าที่ของตนในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในฐานะประชาชน จะช่วยให้การพัฒนาทางการเมืองของประเทศเป็นไปได้โดยง่าย

รัตนะ บัวสนธ์ (2538 : 20-22) พิจารณาแยกประเด็นความสำคัญของวินัยในการพัฒนาประเทศเป็นด้านๆ ดังนี้

1. ด้านครอบครัว การที่สมาชิกในครอบครัวมีวินัย ไม่ว่าจะเป็นวินัยภายนอกหรือวินัยในตนเอง ย่อมก่อให้เกิดความไว้วางใจเชื่อมั่นระหว่างสมาชิก ทำให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีภายในครอบครัว โดยเฉพาะสมาชิกผู้เยาว์ของครอบครัว เมื่อเติบโตขึ้นจากครอบครัวที่มีสัมพันธภาพที่ดี ย่อมเป็นผู้มีบุคลิกภาพดี มีความมั่นคงทางจิตใจ กล้าที่จะเรียนรู้และปรับตัวในสิ่งใหม่ อันจะเป็นกำลังคนในการช่วยพัฒนาประเทศสืบไป

2. ด้านสังคม เมื่อกลุ่มคนในสังคมมีการรักษาระเบียบวินัย เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม ร่วมกัน เช่น การช่วยกันรักษาสาธารณสมบัติ การเคารพและไม่ล่วงเกินสิทธิของผู้อื่น การปฏิบัติตามประเพณีแบบแผนปฏิบัติของสังคม ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคมเป็นไปอย่างสงบสุข

3. ด้านเศรษฐกิจ ในสภาพสังคมไทยปัจจุบันที่มีการดำเนินงานทางภาคธุรกิจอย่างรวดเร็ว โดยใช้เทคโนโลยีสื่อสารเป็นเครื่องมือช่วยประกอบ เวลาจึงเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งที่ผู้ดำเนินการทางธุรกิจ จะต้องรักษาและใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด ดังนั้น การมีวินัยตรงต่อเวลาจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ นอกจากนั้น การมีวินัยในตนเองเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ในการดำเนินงานทางธุรกิจ ก็มีผลสำคัญยิ่งที่จะทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญเติบโตเป็นไปอย่างต่อเนื่อง

4. ด้านการเมือง การเคารพยอมรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่นที่แตกต่างไปจากตน การตระหนักในสิทธิหน้าที่ของตนในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในฐานะประชาชนอย่างกว้างขวาง การบริหารราชการแผ่นดินด้วยความซื่อสัตย์สุจริตของนักการเมือง ฝ่ายรัฐบาล และการหมั่นตรวจสอบการบริหารงานของคณะรัฐบาลอย่างใกล้ชิดด้วยความตระหนักในหน้าที่พรรคฝ่ายค้านอย่างแท้จริง สิ่งเหล่านี้เป็นวินัยในตนเองที่สำคัญที่จะช่วยให้การพัฒนาทางการเมืองของประเทศเป็นไปได้โดยง่าย

ฉันทนา ภาคบงกชและคณะ (2539 : 10) ได้ให้ความสำคัญของวินัยไว้ดังนี้

1. วินัยช่วยจัดระบบระเบียบในชีวิตและสังคม เปิดโอกาสให้บุคคลทำสิ่งต่างๆ ได้สะดวก มีความคล่องตัว ชีวิตและกิจการต่างๆ เป็นไปด้วยดี

2. วินัยก่อให้เกิดผลดีแก่ตน และประโยชน์ต่อส่วนรวม

3. วินัยสามารถช่วยป้องกันและขจัดปัญหาต่างๆ อันเกิดจากปัญหาของการขาดวินัยในสังคมไทย

4. วินัยมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะวินัยในตนเอง นั้นเป็นหัวใจของการแสดงออกซึ่งคุณธรรม เนื่องจากสามารถควบคุมตนเองได้ สามารถทำดีได้ด้วยตนเอง

5. วินัยเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของประชาธิปไตย ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยต้องมีประชากรที่เคารพกฎเกณฑ์และกติกาของสังคม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2539 : 759) ได้กล่าวถึงความสำคัญของระเบียบวินัยว่า การมีระเบียบวินัย เป็นคุณลักษณะหนึ่งที่สำคัญทางบุคลิกภาพของเด็ก ทั้งนี้เพราะผู้มีวินัยในตนเองจะเป็นผู้ที่รู้จักกาลเทศะ สนใจ และเอาใจใส่ต่อสังคม เป็นผู้ที่มีระเบียบและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม และเมื่อโตก็ตามที่เด็กได้พัฒนาลักษณะดังกล่าวแล้ว เด็กก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะที่สังคมยอมรับ ทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้ใหญ่

บุญมี แทนแก้ว (2541 : 63) ได้สรุปความสำคัญของการมีวินัยไว้ว่า การรักษาวินัยก็คือการปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น เป็นผลภายในตัวของเราเอง แต่ถ้าใครลบลู่เหยียบย่ำ ผู้นั้นเท่ากับทำลายตนเองด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา เพราะวินัยเป็นเหตุให้สังคมเรียบร้อยน่าดูน่านับถือเหมือนดอกไม้ชนิดต่างๆ เมื่อนำมาร้อยรวมกันเป็นพวงมาลัยย่อมจะสวยงาม มองดูเจริญดูน่าชมมนุษย์เราก็เหมือนกัน ต้องได้รับการปรับปรุงด้วยวินัย เมื่อแต่ละคนมีวินัยดีแล้ว ก็ทำสังคมหรือหมู่ชนงดงามไปด้วย

อรวรรณ พาณิชปฐมพงศ์ (2542 : 17) ได้อธิบายว่า วินัยในตนเองนั้นเป็นเป้าหมายที่สังคมต้องการให้เกิดขึ้นในตัวเด็กคงอยู่และพัฒนาขึ้นไปในระดับเยาวชน และติดตัวไปจนตลอดชีวิต เพราะว่าวินัยนั้นเป็นเครื่องมือกำหนดทิศทางให้กับสมาชิกในสังคมให้ยึดถือ และประพฤติปฏิบัติในแนวทางเดียวกันเพื่อความสงบเรียบร้อยของส่วนรวม หากปราศจากวินัยแล้ว การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมแต่ละกลุ่มก็จะวุ่นวายสับสน เนื่องมาจากแต่ละคนมีความแตกต่างกันในทุกด้าน แต่หากทุกคนในสังคมมีวินัยที่เกิดขึ้นจากจิตใจของตนเองจะทำให้บุคคลนั้นทำอะไรด้วยความมีเหตุผล มีความอดทนสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองมีความเชื่อมั่นในการกระทำความดี ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์สังคมและหมู่คณะ และเป็นผู้ที่สามารถดำรงชีพได้อย่างมีความสุข แล้วยังเป็นการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นด้วย

พัฒนาวดี อนุสรณ์เทวินทร์ (2544 : 24) ได้สรุปความสำคัญของวินัยว่า วินัยช่วยให้คนมีระเบียบในตัวเอง ลดความขัดแย้ง เกิดความสามัคคี ดำรงตนอยู่ในสังคม และทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข

สรุปความสำคัญของระเบียบวินัยได้ว่า ผู้ที่มีระเบียบวินัย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสถานที่หรือสังคมนั้นๆ อันจะนำมาซึ่งความเจริญแห่งตนเอง และความเจริญแก่ผู้อื่น

2.4 การเสริมสร้างความมีระเบียบวินัย

คุณธรรมความมีระเบียบวินัย จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริม ปลูกฝังให้แก่สมาชิกในสังคม โดยเฉพาะการส่งเสริมให้แก่เด็ก เพื่อจะได้เป็นทรัพยากรสำคัญของชาติในการพัฒนาประเทศโดยมีคุณธรรมเป็นฐานควบคู่กับความเก่ง และความสามารถในตนเอง มีผู้เสนอวิธีการเสริมสร้างความมีระเบียบวินัย ดังนี้

พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต) (2538 : 8-12) ได้กล่าวถึงวิธีการเสริมสร้างวินัยไว้ว่า

1. สร้างวินัยด้วยการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน วิธีฝึกวินัยที่ดีที่สุดอาศัยธรรมชาติของมนุษย์ คือใช้ธรรมชาติของมนุษย์มาเป็นเครื่องช่วย คือทำให้เป็นไปตามธรรมชาติ หรือสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง หมายความว่า มนุษย์ที่ดำเนินชีวิตโดยทั่วไปนี้อยู่กันด้วยความเคยชิน ที่เราเป็นอยู่ทุกวันนี้เมื่อพบเห็นอะไรแล้ว จะปฏิบัติกรอะไรอย่างไร เราทำไปตามความเคยชินเป็นส่วนใหญ่ หลักการนี้ใช้ได้ดีกับเด็กเพราะเพิ่งเข้ามาสู่โลก ยังไม่มีพฤติกรรมเคยชิน ฉะนั้นตัวแบบจึงมาจากพ่อแม่ ถ้าพ่อแม่มีวินัยดี ก็หวังว่าลูกจะมีวินัยดีด้วย

2. ใช้วินัยที่ลงตัวแล้วคือวัฒนธรรมมาช่วย เพราะวัฒนธรรมเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่สร้างวินัยแบบพฤติกรรมเคยชิน เช่น พ่อแม่พาเด็กไปสถานที่ที่ต้องให้บริการแก่คนจำนวนมาก พ่อแม่เข้าแถวรอคิว เด็กก็ไปเข้าแถวด้วย ต่อไปครั้งที่ 2 เด็กก็เข้าแถว ต่อไปครั้งที่ 3 ก็เข้าแถว จากนั้นเด็กก็เข้าแถวเองโดยไม่ต้องตั้งใจฝึก ไม่ต้องไปสอน วัฒนธรรมเข้าแถวก็มีมาเองจากการถ่ายทอดตามความเคยชิน วินัยก็จะกลายเป็นวิถีชีวิต

3. สร้างวินัยให้ได้ผลด้วยระบบสัมพันธ์ขององค์รวม การฝึกวินัยให้ได้ผลดีต้องอาศัยระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาบูรณาการกันด้วย การฝึกฝนจึงต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ

1. ด้านพฤติกรรม ถ้าเขามีพฤติกรรมที่ดีด้วยความเคยชินก็ดีแล้ว
2. ด้านจิตใจ ถ้าเขามีความพอใจหรือความสุขในการทำพฤติกรรมนั้น ความมั่นคงของพฤติกรรมก็จะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นทางด้านจิตใจ จะต้องคอยดูว่าทำอย่างไรจะ让他ตั้งอยู่ในวินัยด้วยความสุข มีความพึงพอใจ

3. ด้านปัญญา ถ้าเขามีความรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นคุณค่า มองเห็นประโยชน์ของการกระทำหรือพฤติกรรมนั้น ความรู้ความเข้าใจนั้นก็มาหนุนองค์ประกอบฝ่ายจิตใจ ทำให้เขายังมีความพึงพอใจและความสุขในการปฏิบัติตามพฤติกรรมนั้นยิ่งขึ้นไปอีก

4. สร้างวินัยโดยใช้ปัจจัยอื่นช่วยเสริม ความเป็นกัลยาณมิตรเป็นตัวเสริมในการสร้างวินัยจากพฤติกรรมที่เคยชินได้โดยทำหน้าที่หนุนองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านคือ

1. เป็นต้นแบบที่ดีของพฤติกรรม (คีล)
2. มีความรัก ทำให้เกิดความอบอุ่น มีความเป็นกันเอง พร้อมทั้งศรัทธา

และความสุข (จิตใจ)

3. กัลยาณมิตร รู้เหตุรู้ผล สามารถบอกได้ว่าทำอย่างนั้นแล้วมีผลอย่างไร ทำให้เด็กเข้าใจเหตุผลและเห็นคุณค่าในสิ่งที่ทำ (ปัญญา)

5. สร้างวินัยด้วยแรงหนุนของสภาพจิตใจ คือ การตั้งเป็นอุดมคติในจิตใจ ทำให้ใจมีความฝักใฝ่มุ่งมั่นอย่างแรง เช่น ชาติหนึ่งตั้งเป้าหมายใฝ่ฝันว่า ชาติเราจะต้องยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงไปทั่วโลก เป็นชาติที่มีวินัยเพื่อให้ชาติของเรายิ่งใหญ่ ขอให้คนเราปฏิบัติอย่างนี้ ด้วยความที่มีเป้าหมายอย่างแรง เป็นอุดมคติ ใฝ่ตั้งใจจริงอย่างนี้ ก็ให้คนปฏิบัติตามวินัยได้

6. สร้างวินัยโดยใช้กฎเกณฑ์บังคับ โดยมีการลงโทษวิธีนี้ก็สร้างวินัยได้แต่เป็นวิธีที่ไม่ดีและไม่ถูกต้องไม่เข้ากับหลักการของธรรม เป็นวิธีการที่ไม่ถูกธรรม คือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ ดังนั้น การกดหรือบีบบังคับนี้ ถ้าอำนาจยังอยู่ก็อยู่ได้ แต่พออำนาจที่กดบีบหมดไปเมื่อไหร่ คนก็จะละเมิดวินัย

สุรพงษ์ ชูเดช (2542 : 28) กล่าวว่า การจะพัฒนาวินัยนั้น ควรเริ่มจากการปูพื้นฐานในขั้นต้นก่อน คือ การจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เกื้อกูลต่อการมีพฤติกรรมที่ดี โดยอาศัยกัลยาณมิตรชักชวนให้นักเรียนช่วยกันจัดสภาพ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการทำให้เกิดการรับรู้ข้อมูลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการฝึกวินัยในตนเอง เช่น

1. จัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้สวยงามสะอาดสะอ้านเป็นระเบียบเรียบร้อย
2. ครูและนักเรียนปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของโรงเรียนอย่างเคร่งครัดมีกิจกรรมารยาทเรียบร้อย แต่งกายสุภาพเรียบร้อย
3. จัดบอร์ดและป้ายต่างๆ เพื่อเป็นการกระตุ้นและปลุกจิตสำนึกในการปฏิบัติตามระเบียบวินัย
4. ประกาศเกียรติคุณ ให้รางวัลและยกย่องชมเชยผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัย

5. จัดห้องเรียนให้เรียบร้อยสะอาดสะอ้าน เพื่อให้เกิดบรรยากาศในชั้นเรียนที่ดี บริเวณที่ฝาผนังของห้องเรียนควรมีการตกแต่งป้ายนิเทศแสดงผลงานนักเรียนและแสดงความรู้ประกอบบทเรียน

สุรชาติ สังข์รุ่ง อ่างถึงใน อรวรรณ พาณิชปฐมพงศ์ (2542 : 14) มีแนวคิดว่าการสร้างวินัยเป็นกระบวนการที่ต้องมีเป้าหมายแน่นอนและต้องดำเนินการต่อเนื่อง 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การสร้างศรัทธา หมายถึง จะให้คนมีวินัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งต้องสร้างศรัทธาเสียก่อนโดยใช้เทคนิคแนวคิดกระบวนการทำค่านิยมให้กระจ่าง

ขั้นที่ 2 การสร้างพฤติกรรมแบบอย่าง หลักจากเกิดศรัทธาแล้วใช้อิทธิพลกลุ่มช่วยกำหนดพฤติกรรมที่เป็นแบบอย่างให้ปฏิบัติ และกลุ่มจะทำหน้าที่ควบคุมให้มีการปฏิบัติตามข้อตกลงของกลุ่มอีกด้วย เทคนิคการสร้างพฤติกรรมแบบนี้เป็นแนวคิดของการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning) ถือว่าพฤติกรรมของคนเป็นผลจากการลอกเลียนแบบพฤติกรรมในสังคม

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติเป็นนิสัยแนวคิดของการปรับพฤติกรรม (Behavior Modification) เชื่อว่า พฤติกรรมของคนเป็นผลของสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ถ้าพฤติกรรมใดทำแล้วให้ผลน่าพอใจ หรือได้รับการเสริมแรง เช่น ยกย่อง สนใจ ชมเชย ฯลฯ ก็มีแนวโน้มแสดงพฤติกรรมนั้นอีกในสภาพแวดล้อมเดิม ในทางตรงกันข้ามหากแสดงพฤติกรรมนั้นแล้วได้ผลตอบแทนไม่น่าพอใจหรือได้รับการลงโทษ ก็มีแนวโน้มไม่แสดงพฤติกรรมนั้นอีกในสิ่งแวดล้อมเดิม

สรุปการเสริมสร้างความมีระเบียบวินัยควรเริ่มต้นด้วย การให้บุคคลนั้นเห็นคุณค่าและความสำคัญของความมีระเบียบวินัยต่อตนเอง และต่อสังคมก่อนว่าถ้าตนเองและสังคมขาดระเบียบวินัยไปแล้วจะส่งผลเสียอย่างไรบ้างทั้งต่อตนเองและสังคม เมื่อเห็นความสำคัญและคุณค่าแล้วบุคคลใก้ลัดเริ่มทำการอบรมสั่งสอน ปลุกฝังให้เขาตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็กๆ ให้เกิดเป็นนิสัยที่เคยชิน จนกระทั่งเขาแสดงพฤติกรรมหรือแสดงออกโดยตลอดชีวิตของเขาอย่างอัตโนมัติโดยไม่มีใครบอก หรือชักจูง

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความมีระเบียบวินัย

งานวิจัยในประเทศ

ดวงใจ เนตรโรจน์ (2527) ได้สร้างแบบวัดบุคลิกภาพด้านความมีวินัยในตนเองของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เขตการศึกษา 3 โดยผู้วิจัยได้กำหนดบุคลิกภาพด้านต่างๆ ที่คาดว่าเป็นบุคลิกภาพที่สำคัญของผู้ที่มีวินัยในตนเอง 6 ด้านคือ การมีความรับผิดชอบ การมีความเชื่อมั่นในตนเอง การมีความตั้งใจ การมีความอดทน การมีลักษณะความเป็นผู้นำ และการ

มีความซื่อสัตย์ แต่ละด้านมีค่าความเที่ยงเป็น 0.7417, 0.5784, 0.7827, 0.7188, 0.6386 และ 0.7700 ตามลำดับ ส่วนค่าความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ 0.9248

โสภณ รื่นเวทย์ (2528) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสภาพการจัดกิจกรรมสร้างเสริมวินัยในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร เครื่องมือชนิดหนึ่งที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามสำหรับครูเกี่ยวกับลักษณะการจัดกิจกรรมสร้างเสริมวินัยในส่วนของครู 4 ด้านคือ กิจกรรมสร้างเสริมวินัยเกี่ยวกับความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเครื่องแต่งกาย การเดินแถวไป-กลับโรงเรียน การโดยสารรถประจำทาง และการปฏิบัติตามกฎจราจร ลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบสำรวจรายการ และแบบเติมคำจำนวน 32 ข้อ ตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 7 ท่าน ผลการศึกษาพบว่าวินัยที่พึงปรารถนา และควรปลูกฝังให้เด็กนั้น ประกอบด้วยคุณลักษณะดังนี้

1. การเสียสละเพื่อหลักมนุษยธรรม เช่น ความเป็นอิสริภาพ ยุติธรรมและเสมอภาค
2. การยอมรับนับถือศักดิ์และสิทธิ์ของทุกคน
3. การทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
4. ความเป็นผู้นำ และสามารถทำงานร่วมกับหมู่คณะได้
5. มีจุดมุ่งหมายเป็นของตนเอง

สุพิศรา เทียนอุดม (2536) ได้พัฒนาแบบวัดความมีระเบียบวินัยสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ที่เกี่ยวกับระเบียบวินัย โดยใช้เครื่องมือประกอบด้วย แบบวัดเชิงสถานการณ์ แบบประเมินตนเอง และแบบสังเกตพฤติกรรมโดยเพื่อน ครูประจำชั้น และผู้ปกครอง ผลการวิจัยพบว่า แบบวัดเชิงสถานการณ์มีความตรงตามเนื้อหา มีความตรงตามโครงสร้างที่ได้จากการวัดตัวประกอบ ได้ตัวประกอบสำคัญของการมีระเบียบวินัย 6 ตัวประกอบ และมีค่าความเที่ยงเท่ากับ 0.7481 แบบประเมินตนเองมีความตรงตามเนื้อหา มีค่าความเที่ยงเท่ากับ 0.8552 แบบสังเกตพฤติกรรม มีความตรงตามเนื้อหาทั้ง 3 ฉบับ แบบวัดทั้ง 3 มีความสัมพันธ์กันเป็นรายคู่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ยกเว้นแบบวัดเชิงสถานการณ์กับแบบสังเกตพฤติกรรมโดยครู

ปิยวรรณ พันธุ์มงคล (2542) ศึกษาผลของการใช้โปรแกรมการกำกับตนเองที่มีต่อการมีวินัยในตนเองและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยแบ่งเป็นกลุ่มควบคุมและกลุ่มทดลอง กลุ่มทดลองได้รับการฝึกฝนด้วยโปรแกรมการกำกับตนเองจากผู้วิจัย ส่วนกลุ่มควบคุมไม่ได้รับการฝึกฝนใดๆ แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าที ผลการวิจัยพบว่าหลังการทดลองคะแนนการมีวินัยในตนเองของนักเรียนกลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการกำกับตนเองสูงกว่าก่อนการทดลองและสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับโปรแกรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

หลังการทดลองนักเรียนกลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการกำกับตนเองมีระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนไม่แตกต่างจากนักเรียนกลุ่มที่ไม่ได้รับโปรแกรม ก่อนและหลังการทดลอง คะแนนการมีวินัยในตนเองและระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนในกลุ่มควบคุม ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และหลังการทดลองนักเรียนกลุ่มที่ได้รับโปรแกรมการกำกับตนเองมีระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นกว่าก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

พิมพา ม่วงศิริธรรม (2544) ศึกษาผลของการปรับพฤติกรรมทางปัญญาที่มีต่อความมีระเบียบวินัยในตนเองของนักกีฬา กลุ่มตัวอย่างเป็นนักกีฬาบาสเกตบอลชายของโรงเรียนกีฬากรุงเทพมหานคร ใช้วิธีการวิจัยแบบทดลอง โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มทดลองได้รับการปรับพฤติกรรมทางปัญญาด้วยการฝึกทักษะทางจิต ได้แก่ เทคนิคการตั้งเป้าหมาย การจินตภาพ การพูดกับตนเอง ในทางที่ดี การดูตัวแบบ และการให้แรงเสริมทางบวกควบคู่กับการฝึกซ้อมและการแข่งขันกีฬาฟุตบอล หลังสิ้นสุดการทดลองนำผลที่ได้จากการสังเกตและการตอบแบบวัดพฤติกรรมความมีระเบียบวินัยในตนเองโดยนักกีฬา มาหาค่าเฉลี่ย วิเคราะห์ความแปรปรวนแบบสองทางชนิดวัดซ้ำ และทดสอบค่าที ผลการวิจัยพบว่า การปรับพฤติกรรมทางปัญญาที่มีผลต่อพฤติกรรมความมีระเบียบวินัยในตนเองของนักกีฬา นักกีฬากลุ่มที่ได้รับการทดลองแตกต่างจากระยะก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แต่ในกลุ่มควบคุมไม่พบความแตกต่าง นักกีฬากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมมีพฤติกรรมความมีระเบียบวินัยในตนเองไม่แตกต่างกัน

งานวิจัยต่างประเทศ

เซเวียคอฟ และฟริทซ์ (Sheviakov and Fritz, 1955) ได้ศึกษาถึงประเภทของวินัยที่ควรปลูกฝังให้แก่เด็กว่าควรจะเป็นวินัยในตนเองมากกว่าที่จะเป็นวินัยที่อยู่บนรากฐานของการให้ปฏิบัติตามคำสั่ง และยังได้ให้ความเห็นต่อไปอีกว่า ควรเป็นเรื่องความเต็มใจ ซึ่งมีใ้การกระทำตามคำสั่งหรือเพราะการลงโทษ นั่นคือ การปลูกฝังวินัยให้เกิดวินัยในตนเอง ซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความชื่นชอบ และความรักฝขในอุดมคติหรือการยึดมั่นในจุดมุ่งหมายที่ตนสร้างขึ้น

มุสเสน และคนอื่นๆ (Mussen and other, 1969 อ้างถึงใน ปรีชา ชัยนิยม, 2542) พบว่าการฝึกวินัยให้แก่เด็กโดยการใช้เหตุผล และให้ความรักเป็นวิธีการฝึกวินัยที่ดีที่สุด และช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางสมองของเด็ก เพราะช่วยให้เด็กเข้าใจเหตุผลหรือมาตรฐานสังคมที่พ่อแม่ต้องการ

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวมาเรื่องของระเบียบวินัย แสดงให้เห็นว่าความมีระเบียบวินัยเป็นคุณธรรมสำคัญขั้นพื้นฐานในสังคม การปลูกฝังให้เด็กเป็นผู้มีระเบียบวินัยจะช่วยให้เกิดความสงบสุข ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคม ดังนั้นผู้ใกล้ชิดกับเด็กอันได้แก่ ผู้ปกครอง ครู

ควรมีหลักเกณฑ์ในการสร้างความวินัยให้กับเด็ก ส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยในสังคม

ตอนที่ 3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบ

3.1 ความหมายของความรับผิดชอบ

มีผู้ให้ความหมายของความรับผิดชอบหลายความหมายซึ่งสอดคล้องและแตกต่างกันดังต่อไปนี้

บราวน์ และคอห์น (1958 : 58) กล่าวถึงลักษณะของความรับผิดชอบว่า ได้แก่ ความไว้วางใจได้ ความคิดริเริ่ม ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค การทำงานแข็งขัน มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความปรารถนาทำให้ดีกว่าเดิม

ฟังก์ และแวกแนลส์ (1961 : 95) กล่าวว่าความรับผิดชอบ คือ การแสดงออกถึงการรับผิดชอบและรับชอบในการกระทำของตน มีความซื่อสัตย์ ไว้วางใจได้ สามารถจัดการการเงิน และหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังหมายถึงความสามารถในการตอบสนองต่อหน้าที่ หรือข้อตกลงที่ตั้งไว้ตามอุดมคติ และหลักศีลธรรมด้วย

แคทเทิล (1963 : 128) กล่าวถึงลักษณะของบุคคลที่มีความสามารถในความรับผิดชอบสูงว่า คือ บุคคลที่รับผิดชอบในหน้าที่ที่มีความยากลำบากเพียร ถือศักดิ์ศรี ยึดมั่นในกฎเกณฑ์ ลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่ำ คือ คนที่ถือความสะดวกเป็นเกณฑ์ มักหลีกเลี่ยงข้อบังคับ

กอร์ดอน (1963 : 3) อธิบายลักษณะความรับผิดชอบว่า ลักษณะพฤติกรรมที่มีความเพียรพยายาม และตั้งใจปฏิบัติงาน จดจ่อกับงานที่ได้รับมอบหมายจนเสร็จ หรือมุ่งมั่นในงานที่กระทำแม้มีอุปสรรคเป็นคนที่ไว้วางใจได้ เป็นที่พึ่งพาอาศัยได้ รับผิดชอบอย่างจริงจัง

ฟลิปโป (1966 : 122) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่า เป็นความผูกพันในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ และความสำเร็จนี้เกี่ยวข้องกับปัจจัย 3 ประการ คือ พันธะผูกพัน หน้าที่การงาน และวัตถุประสงค์

ลอร์วี่ (1966 : 143) กล่าวถึงความรับผิดชอบว่าเป็นการค้นหาอุปนิสัย อารมณ์ของบุคคลว่ามีความรอบคอบ รับผิดชอบเป็นที่ไว้วางใจได้มากน้อยเพียงไร

แซนฟอร์ด (1970 : 65 ; อ้างถึงใน กมลรัตน์ ทวีชาติวิทยาทาน, 2530 : 46) อธิบายถึงคนที่มีความรับผิดชอบสูงว่า จะสามารถปฏิบัติงานหน้าที่การงาน หน้าที่ทางสังคม หน้าที่อันพึง

ปฏิบัติต่อตนเอง ต่อบิดามารดา ต่อญาติพี่น้องต่อบุคคลทั่วไป ต่อประเทศชาติอย่างดีที่สุด และ
เต็มความสามารถ ความรับผิดชอบเป็นลักษณะหนึ่งของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาได้

ซวาล แพร์ตกุล (2514 : 33) ให้ความหมายว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ความ
สนใจ ความตั้งใจที่จะทำงาน และติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้วเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สำเร็จลุล่วง
ไปด้วยดียอมรับในสิ่งที่ตนเองกระทำลงไป ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย โดยแสดงออกใน
รูปการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ ปฏิบัติงานด้วยความระมัดระวัง อย่างมี
จุดมุ่งหมายเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่รับงานมา

พระศรีวิสุทธิโมลี(ป.อ. ปยุตโต) (2514 : 173-174) กล่าวถึงความรับผิดชอบขั้นพื้นฐาน
ที่สุดของบุคคลแต่ละคน ก็คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง ในการที่จะไม่ให้ความคิดที่จะทำ
ความชั่วด้วยการเบียดเบียน หรือลงละเมิดต่อบุคคลอื่นอยู่ในจิตใจของตนเอง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2514 : 57-58) กล่าวถึงความรับผิดชอบว่า หมายถึง การ
พยายามปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ และ
พยายามปรับปรุงงานและวิธีปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้น

ยุพา อานันท์สิทธิ์ (2515 : 27-28) ให้นิยามองค์ประกอบของความรับผิดชอบว่า คือ
บุคลิกลักษณะหนึ่งของบุคคลที่แสดงถึงความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นตัวของตัวเอง มีวินัยในตนเอง
ควบคุมตนเองได้ ทำงานแข็งขัน บากบั่น ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค เป็นที่ไว้วางใจได้ พยายามที่จะให้ดีกว่าเดิม ยึดมั่นในกฎเกณฑ์ ถือศักดิ์ศรี

วรรณิ วัชรธรรม (2515 : 6-7) ให้นิยามความรู้สึกรับผิดชอบต่อ หมายถึงความรู้สึกที่
ตนเองสามารถปฏิบัติดังต่อไปนี้ได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด คือ

1. ช่วยเหลืองานของครอบครัวและส่วนรวมด้วยความเต็มใจ
2. ตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ ไว้วางใจได้
3. กล้าเผชิญต่อความจริง
4. ตั้งใจทำงานโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง
5. รับผิดชอบต่อตนเองทั้งการงาน การเงิน การเรียน
6. ปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด
7. ดูแลของส่วนรวมเสมือนของตนเอง โดยไม่ละเมิดสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น

จิตรนาถ กิรติเสวี (2516 : 10-11) ให้ความหมายของความรู้สึกรับผิดชอบต่อ
หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการให้ความร่วมมือกับหมู่คณะในการทำงานและรักษา
ทรัพย์สินสมบัติ สามารถปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด รักษาสิทธิและหน้าที่ของตนเองโดยไม่
ละเมิดสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น มีความตั้งใจในการทำงานโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง กล้า

เผชิญต่อความเป็นจริง ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา ตลอดจนสามารถรับผิดชอบต่อตนเองในด้าน การเงินและการเรียน

นิคม ดังคะพิภพ (2516 : 15) ให้คำนิยามของความรับผิดชอบว่า ผู้รับผิดชอบสูงคือ บุคคลที่เชื่อถือได้ มีหัวใจดีป๊ะ เป็นผู้ที่ชอบวางแผนก่อนลงมือทำ ละเลียดรอบคอบ รัก ความก้าวหน้าและพึ่งตนเอง

ประณต เล็กสวาสดี (2517 : 122) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ความรู้สึกที่ตนเองจะสามารถปฏิบัติดังต่อไปนี้มากหรือน้อยเพียงใด คือ

1. ช่วยเหลืองานของครอบครัว และส่วนรวมด้วยความเต็มใจ
2. ตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ไว้ใจได้
3. กล้าเผชิญต่อความจริง
4. ตั้งใจทำงานโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง
5. รับผิดชอบตนเองทั้งการงาน การเงิน และการเรียน
6. ดูแลของส่วนรวมเหมือนของตนเอง โดยไม่ละเมิดสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น
7. รักษาสิทธิและหน้าที่ของตนเอง โดยไม่ละเมิดสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น

ธงชัย รักคนสุวรรณ (2517 : 10,20) กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นลักษณะนิสัยซึ่ง บุคคลแสดงออกมาโดยการปฏิบัติหน้าที่ จะต้องกระทำด้วยความผูกพัน ไม่ทอดทิ้ง มีความ พากเพียรพยายาม มีความละเลียดรอบคอบ ใช้ความรู้และความสามารถอย่างเต็มที่ มีความ ประารถนาที่จะให้หน้าที่ที่ปฏิบัติเป็นไปอย่างดีที่สุด จนเป็นที่เชื่อถือ ไว้วางใจ มีความพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้นไปอีก และยอมรับในความผิด หรือความชอบในผลการ ปฏิบัติหน้าที่ของตน

ภัทรา นิคมานนท์ (2517 : 7) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ลักษณะของบุคคลที่แสดงถึงความเอาใจใส่ จดจ่อ และรับภาระต่อหน้าที่การงาน การดำเนิน ชีวิตความเป็นอยู่ของตน และของผู้ที่อยู่ในความดูแลตลอดจนสังคม พยายามทำหน้าที่ต่างๆ อย่างเต็มความสามารถเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

ละเมียด ลิ้มอักษร (2517 : 8) ให้ความหมายว่าความรับผิดชอบ หมายถึง การ ปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจจริง ละขยันขันแข็ง เพื่อบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ไม่ถือความชอบ ใจหรืออารมณ์เป็นใหญ่ ใช้ความบากบั่น พยายามแก้อุปสรรคต่างๆ ความรับผิดชอบจึงเป็น ปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งของการปฏิบัติงาน

สมพงษ์ ตีรพัฒน์ (2517 : 6) ให้ความหมายว่า ความรู้สึกชนิดหนึ่งของบุคคลเมื่อ ปะทะสัมพันธ์กับสถานการณ์หรือบุคคล จะแสดงออกในรูปของการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย

ด้วยความเต็มใจ กล้าเผชิญความจริง รักษาสิทธิ์และหน้าที่ของตนเอง ปฏิบัติตามระเบียบด้วยความเคร่งครัด คอยติดตามผลงานเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น มีความซื่อสัตย์ ไว้วางใจได้ และรักษาสมบัติส่วนรวมเหมือนของตน

อภิสิทธิ์ วงษา (2517 : 7) ได้สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับความรับผิดชอบไว้ ดังนี้

1. มีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นตัวของตัวเอง
2. มีความอดทนต่อสู้กับอุปสรรคอย่างไม่ย่อท้อ
3. มีความปรารถนาที่จะทำงานให้ดีกว่าเดิม
4. มีความสามารถในการควบคุมตนเอง
5. ยึดมั่นในกฎเกณฑ์ ถือศักดิ์ศรี
6. เป็นที่ไว้วางใจได้

दनัย งามมานะ (2518 : 9) ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อผู้ว่า เป็นความรู้สึกที่ตนเองสามารถปฏิบัติต่อสิ่งต่อไปนี้ได้มากน้อยเพียงใด ได้แก่

1. ช่วยเหลืองานของครอบครัว และส่วนรวมด้วยความเต็มใจ
2. ตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ไว้วางใจได้
3. กล้าเผชิญต่อความจริง
4. ตั้งใจทำงานโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง
5. รับผิดชอบต่อตนเองทั้งการงาน การเงิน และการเรียน
6. ปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด
7. ดูแลของส่วนรวมเหมือนของตนเอง โดยไม่ละเมิดสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น
8. รักษาสิทธิและหน้าที่ของตนเอง โดยไม่ละเมิดสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น

ปัญญา ปุญเปีย (2518 : 8) ให้ความหมายว่า ความไว้วางใจได้ ความผูกพันกับงาน ความละเอียด การทำงานให้เต็มที่ ความพากเพียรพยายาม

ภิญโญ สาร (2519 : 134) กล่าวว่า ความรู้สึกรับผิดชอบต่อ อำนาจชนิดหนึ่งในจิตใจบุคคลซึ่งสามารถควบคุมพฤติกรรมตนเองได้ คนบางคนเกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะกระทำการให้ตรงกันข้ามกับทำนองคลองธรรม หรือหลักปฏิบัติขององค์การของตน หรือมีโอกาสโกง อดโกง แต่ไม่โกง คือผู้ที่เรียกได้ว่ามีความรู้สึกรับผิดชอบต่อ

สมพงษ์ เกษมสิน (2519 : 51) กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อ หมายถึง พันธะผูกพันในการที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานให้สำเร็จลุล่วง ความสำเร็จของงานย่อมหมายถึง การปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งความสำเร็จย่อมเกี่ยวพันกับปัจจัย 3 ประการคือ พันธะผูกพัน (Obligation) หน้าที่การงาน (Function) และวัตถุประสงค์ (Objective)

จรรยา สุภาพ (2520 : 81) ได้กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง การยอมรับรู้ และสำนึกในการกระทำของตน ไม่ว่าจะผลนั้นจะเป็นอย่างไร หากมีข้อผิดพลาดก็พร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขให้ผลดีขึ้น ความรู้สึกรับผิดชอบนี้เป็นสิ่งเกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติตามหน้าที่ของตน โดยไม่ต้องมีการบังคับ เข้มงวดจากบุคคลอื่น

รัชนี ตฤณนารมณ (2520 : 26) กล่าวว่า ความรู้สึกรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกที่ตนเองได้ปฏิบัติดังต่อไปนี้ได้มากน้อยเพียงใด คือ ความรับผิดชอบต่อตนเองทั้งทางการงาน การเงิน และการเรียน ปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ คิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบถึงผลดีผลเสียที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำของตน กล่าวเผชิญความจริง คอยติดตามงานเพื่อแก้ไขปรับปรุงงานให้ดีขึ้น ตั้งใจทำงานโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งปวง ปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด ตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ ไว้วางใจได้ ช่วยเหลือการงานของครอบครัวและส่วนรวมด้วยความเต็มใจ ดูแลรักษาของส่วนรวมเสมือนของตนเอง ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี รักษาสิทธิหน้าที่ของตนเอง โดยไม่ละเมิดสิทธิหน้าที่ของผู้อื่น

สมศักดิ์ ชินพันธ์ (2523 : 5) ให้ความหมายความรับผิดชอบว่า หมายถึง ความสนใจ ความตั้งใจที่จะทำงาน และติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ผลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยอมรับในสิ่งที่ตนกระทำลงไปทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย โดยแสดงออกมาในรูปของการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ ปฏิบัติงานด้วยความระมัดระวังอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ

สุรיתอง ศรีสะอาด (2523 : 7) อธิบายความรับผิดชอบว่า หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ที่จะต้องกระทำด้วยความผูกพันไม่ทอดทิ้ง โดยใช้ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ มีความปรารถนาที่จะปฏิบัติหน้าที่เป็นที่เชื่อถือ ไว้วางใจได้ มีความพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้นไปอีก และยอมรับในความผิดและความชอบในผลการปฏิบัติหน้าที่ของตน

กระทรวงศึกษาธิการ (2524 : 22) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ความรู้สำนึกในจิตใจ เมื่อทำอะไรหรือมีหน้าที่อะไรแล้วต้องทำให้สำเร็จและได้ผลดี และจะต้องรับผลที่เกิดขึ้นทั้งผิดและชอบ ไม่ใช่รับแต่ความชอบอย่างเดียว แล้วโยนความผิดให้ผู้อื่น ผู้ปฏิบัติหน้าที่โดยสมบูรณ์ เรียกว่า ผู้มีความรับผิดชอบ

ชานาญ นิสารัตน์ (2524 : 53) ให้ความหมายว่า เป็นการยอมรับรู้ และสำนึกในการกระทำของตน ยอมรับผลแห่งการกระทำของตน ด้วยความเต็มใจไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลเสีย ไม่ว่าจะเป็นกระทำผิดหรือถูก ไม่ปิดความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่น และพร้อมที่จะปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

พิจิตรา พงษ์จินดากร (2525 : 8-10) ให้ความหมายของคำว่าความรับผิดชอบว่า หมายถึง ความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความพากเพียรละเอียดรอบคอบ และปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ เพื่อให้บรรลุตามความมุ่งหมาย ยอมรับรู้และสำนึกในการกระทำของตน ยอมรับผลแห่งการกระทำ ไม่ว่าจะเป็ผลดี หรือผลร้าย ไม่ว่าจะกระทำผิดหรือถูก ไม่ปิดความผิดไปให้ผู้อื่น พร้อมทั้งจะพยายามปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติหน้าที่ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

ชะอ้อน ทองส่องโสม (2525 : 4) อธิบายความรับผิดชอบว่า หมายถึง บุคลิกลักษณะของบุคคล ซึ่งเมื่อปะทะสัมพันธ์กับสถานการณ์ หรือบุคคล จะแสดงพฤติกรรมออกมาด้วยการทำงานอย่างแข็งขัน มีความเชื่อมั่นในตนเอง ต้ออุปสรรค เป็นที่ไว้วางใจได้ ยอมรับผลการกระทำของตนเอง มีความปรารถนาที่จะทำให้ดีกว่าเดิม ควบคุมตนเองได้ ยึดมั่นในกฎเกณฑ์

นิภา วิจิตรศิริ (2525 : 7-8) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ความสนใจ ความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม และละเอียดรอบคอบ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย รักษาสิทธิและหน้าที่ของตน ยอมรับผลการกระทำของตน ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย ทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 679) ให้ความหมายของความรับผิดชอบไว้ว่า หมายถึง การยอมรับตามผลที่ดีหรือไม่ดีในกิจการที่ได้กระทำลงไป

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก (2525 : 6-37) กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นสิ่งควบคู่ไปกับหน้าที่ คนที่มีความรับผิดชอบคือคนที่ตั้งใจปฏิบัติภารกิจในหน้าที่ของตน ให้สำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่พึงประสงค์ด้วยความเพียรพยายาม และยอมรับผลของการกระทำนั้น ไม่ว่าจะเป็ความรับผิดชอบ หรือรับชอบ โดยเต็มใจไม่หลีกเลี่ยง คนทุกคนเกิดมาต้องรับผิดชอบ 2 ทางคือ ความรับผิดชอบต่องาน และความรับผิดชอบต่อสังคม

ชมพู่ พึ่งธรรม (2525 : 5) ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง ลักษณะอันหนึ่งซึ่งบุคคลแสดงออกมาโดยการปฏิบัติหน้าที่ที่จะต้องทำด้วยความผูกพัน ไม่ทอดทิ้ง มีความพากเพียรพยายาม มีความละเอียดรอบคอบ ใช้ความรู้และความสามารถอย่างเต็มที่ที่มีความปรารถนาที่จะให้หน้าที่ที่ปฏิบัติเป็นไปอย่างดีที่สุด จนเป็นที่เชื่อถือไว้ใจได้ และยอมรับความผิดหรือความชอบในผลงานการปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วย

กรมสามัญศึกษา (2526) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อสังคมว่า หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและสังคม บำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมอย่างเต็มความสามารถ ช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อสังคมให้ความรู้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ประชาชนตามความสามารถของตน ช่วยติดตาม

และแก้ปัญหาต่างๆ ของสังคม เช่น ความสกปรก การรักษาสาธารณสุขสมบัติ ผู้คิดร้ายต่อประเทศชาติ การจลาจล การเสียภาษี เป็นต้น

วัฒนา สิงห์สัมฤทธิ์ (2527 : 5) กล่าวว่า ความรับผิดชอบหมายถึง ความสนใจความตั้งใจที่จะทำงานและติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยอมรับในสิ่งที่ตนเองกระทำลงไป ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย โดยแสดงออกในรูปการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ ปฏิบัติงานด้วยความระมัดระวังอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่ได้รับงานมา

สุโท เจริญสุข (2528 : 45) อธิบายว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ความสามารถที่จะทำ จะแสดงออกมาเองให้เหมาะสมต่อหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายในสังคม อันเป็นไปตามหลักเกณฑ์ กฎ ระเบียบ วินัย ฯลฯ

จิระศักดิ์ นาคเสวี (2529 : 8) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงและเกิดผลดีด้วยความพากเพียรพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น และยอมรับความผิดพลาด หรือความสำเร็จจากการปฏิบัติหน้าที่ของตน

นงเยาว์ พึ่งพา (2529 : 4) อธิบายว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพันด้วยความพากเพียร และละเอียดรอบคอบ ใช้ความรู้ความสามารถในการทำงานอย่างเต็มที่ มีความพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานให้ดียิ่งขึ้นไปอีก และมีความตรงต่อเวลา

ประภัสสร ชัยชนะใหญ่ (2529 : 6-7) กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ความสนใจความตั้งใจที่จะทำงานและติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยอมรับสิ่งที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง จนบรรลุผลสำเร็จตามที่ได้รับมอบหมาย ความรับผิดชอบพิจารณาในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรักษาป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากอันตราย โรคภัยไข้เจ็บ รักษาร่างกายให้แข็งแรง บังคับควบคุมจิตใจไม่ให้ตกเป็นทาสของกิเลส ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ละเว้นความชั่ว รู้จักประมาณการใช้จ่ายตามควรแก่ฐานะ จัดหาเครื่องอุปโภค บริโภคที่เหมาะสม และหมั่นศึกษาเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จ

2. ความรับผิดชอบต่อการทำงาน หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความเอาใจใส่ ขยันหมั่นเพียร อดทน ต่อสู้อุปสรรคไม่ย่อท้อ มีความละเอียดรอบคอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา ไม่ละเลย ทอดทิ้ง หรือหลีกเลี่ยง พยายามปรับปรุงการงานของตนให้ดียิ่งขึ้น รู้จักวางแผนงาน และป้องกันความบกพร่องเสื่อมเสียในวงงานที่ตนรับผิดชอบ

เพ็ญแข ประจวบปัจฉิม (2529 : 4) ให้ความหมายว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง การยอมรับผลการกระทำของตนเอง การควบคุมตนเองได้ และสามารถที่จะเล็งเห็นผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้น

วิภา พงษ์พิจิตร (2529 : 11) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ลักษณะหนึ่งของบุคคลที่แสดงถึงความเอาใจใส่ และรับเป็นภาระต่อหน้าที่การงาน พยายามทำหน้าที่ต่างๆอย่างเต็มความสามารถ เพื่อให้บรรลุจุดหมายโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

อุไร ดุลยเกษม (2529 : 45) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง การกระทำของบุคคลที่แสดงถึงความเอาใจใส่ จดจ่อและรับเป็นภาระหน้าที่การงาน การดำเนินชีวิต และการเป็นอยู่ของตน และผู้อยู่ในความดูแล ตลอดจนสังคม พยายามทำหน้าที่ต่างๆ อย่างเต็มความสามารถและเป็นคนตรงต่อเวลา

เฉลิม คำแก้ว (2530 : 38) ให้ความหมายของความรับผิดชอบไว้ว่า หมายถึง ความสนใจ ความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเพียรพยายาม และละเอียดรอบคอบเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย รักษาสิทธิและหน้าที่ของตน ยอมรับผลการกระทำของตน ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย ทั้งพยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2530 : 176-191) ระบุว่าความรับผิดชอบหมายถึง อาการยอมตามผลที่ดี หรือไม่ดีในกิจการที่ได้กระทำไป

ดวงจันทร์ หนูทอง (2533 : 36) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่าหมายถึง ความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติต่อหน้าที่ การงาน และต่อชุมชนด้วยความเต็มใจ และมีความรู้ความเข้าใจถึงความสำคัญของความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน และต่อชุมชน ซึ่งสามารถแสดงออกได้โดยการเอาใจใส่ในการทำงาน การเพียรพยายาม การรับผลการกระทำของตน การปรับปรุงงานของตนให้ดีขึ้น การช่วยรักษาสสมบัติของส่วนรวม การช่วยแก้ไขสิ่งที่จะเป็นอันตรายต่อชุมชน การช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม และการไม่ละเลยหน้าที่พลเมืองดี

อรทัย โสภ (2533 : 40) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง การที่บุคคลมีความสนใจ มีความตั้งใจและปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ ปฏิบัติงานด้วยความพากเพียร และละเอียดรอบคอบ ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ยอมรับผลในสิ่งที่ตนกระทำลงไปทั้งในด้านผลดี และผลเสียด้วยความเต็มใจ ติดตามผลงานที่ทำลงไปแล้วเพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข ไม่ปิดความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริต และตรงต่อเวลา

อุรุดา สุธม (2533 : 7) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง การแสดงพฤติกรรมของบุคคลเกี่ยวกับการทำงาน การศึกษาเล่าเรียน การใช้จ่าย การปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งแสดงออกในลักษณะการปฏิบัติด้วยความละเอียดรอบคอบ มีความตั้งใจ เอาใจใส่และ

ขยันหมั่นเพียร ปฏิบัติตามกฎหมายข้อบังคับ มีวินัยในตนเอง มีความซื่อสัตย์และตรงต่อเวลา ช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นได้ดี ใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นเหมาะสมกับฐานะ

อาวุธ พรมานอก (2534 : 69) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ลักษณะที่แสดงออกมาด้วยการปฏิบัติหน้าที่การงานของตนด้วยความเอาใจใส่ไม่หวั่นไหว มีความพากเพียรไปสู่เป้าหมาย มีความละเอียดรอบคอบ ตรงต่อเวลา และพยายามปรับปรุงแก้ไข ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยอมรับผลการกระทำของตนเองด้วยความเต็มใจ ทั้งในด้านผลดีและผลเสีย

คณิงรัตน์ ลาโพธิ์ (2535 : 67) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ทั้งต่อตนเอง และสังคมด้วยความผูกพัน พากเพียรและละเอียดรอบคอบ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจไม่ว่าจะเป็นผลดี หรือผลเสีย ไม่ว่ากระทำผิดหรือถูก จะไม่ปิดความรับผิดชอบไปให้ผู้อื่น ทั้งพร้อมพยายามที่จะปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติหน้าที่ให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

ป. มหาจันทร์ (2536 : 2) ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง ความสามารถที่จะตอบสนองต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง หรือเป็นการตัดสินใจที่จะเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีความเหมาะสม และก่อให้เกิดผลดี เลือกละเว้นสิ่งที่ไม่เหมาะสมและก่อให้เกิดผลเสีย

จวีรัตน์ นันทยทวิกุล (2538 : 24) กล่าวว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง คุณลักษณะหนึ่งของบุคคลที่แสดงออกในลักษณะของการมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเอาใจใส่ มีความละเอียดรอบคอบ มีการวางแผน มีความขยันหมั่นเพียร อดทน เพื่อให้งานนั้นบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย ยอมรับผลของการกระทำไม่ว่าจะผลดีหรือผลเสีย และพร้อมที่จะแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น

ประทีป กระจายพันธ์ (2538 : 25) ได้ให้ความหมายของความรับผิดชอบว่า ความรับผิดชอบเป็นภาระหน้าที่ของแต่ละคนครองอยู่ ซึ่งบุคคลจะรับไม่ว่าจะเป็นงานทั่วไปที่ได้รับมอบหมายหรืองานในหน้าที่จะต้องทำให้บรรลุความสำเร็จ ถูกต้อง มีประสิทธิภาพ และมีความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ทำอย่างเต็มความสามารถสอดคล้องกับความมุ่งหมาย ต้องยอมรับทั้งความผิดพลาดและความสำเร็จ สามารถเชื่อถือได้ในเรื่องการปฏิบัติภาระหน้าที่

อนุวัติ คุณแก้ว (2538 : 51) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง การทำตามหน้าที่ ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบ การทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย การทำตามที่ตนเองได้พูดหรือได้ให้คำมั่นสัญญาไว้ และการยอมรับในสิ่งที่ตนเองพูดหรือได้กระทำลงไป ทั้งในด้านที่เป็นผลดีและข้อบกพร่องต่างๆ ทุกครั้ง

วัลภา ดวงชาตม (2539 : 6) ให้ความหมายว่า หมายถึง การเอาใจใส่ปฏิบัติการกิจตามบทบาทหน้าที่ และตามที่ได้รับมอบหมายทั้งของตนเองและของกลุ่มให้สำเร็จลุล่วงอย่างได้ผลดี ยอมรับผลการกระทำของตนทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย โดยแสดงออกในรูปของการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2539 : 119) ให้ความหมายว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกสำนึกในจิตใจว่าเมื่อพูดอะไร ทำอะไรแล้ว ต้องยอมรับผลที่เกิดขึ้นทั้งผิดและชอบ มิใช่รับแต่ชอบอย่างเดียวแล้วโยนความผิดให้ผู้อื่น และอีกความหมายหนึ่งนั้นหมายถึง เมื่อรู้หน้าที่ที่ตนจะต้องปฏิบัติแล้ว ก็มุ่งมั่นตั้งใจที่จะทำหน้าที่ด้วยความผูกพัน ด้วยความพากเพียร ด้วยความอดทน ด้วยความละเอียดรอบคอบ เพื่อให้ประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมายทั้งต้องพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งๆ ขึ้นด้วย

ลำเนียง ศิลป์ประกอบ (2540 : 9) ให้ความหมายของความรับผิดชอบต่อ หมายถึง ความตั้งใจในการปฏิบัติหน้าที่ของนักเรียนที่ดีด้วยการแสดงออกในลักษณะของการรู้จักหน้าที่ ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ เอาใจใส่การศึกษาเล่าเรียน ชยันหมั่นเพียรเข้าห้องเรียนและส่งงานที่ได้รับมอบหมายตรงตามเวลา เมื่อมีปัญหาไม่เข้าใจในบทเรียนก็พยายามค้นคว้า และซักถาม จากสมาชิกในกลุ่ม หรือครูผู้สอนด้วยความสนใจ เอาใจใส่ในการแก้ไขข้อบกพร่องและผิดพลาดด้วยความเต็มใจ แม้จะถูกตำหนิและแก้ไขหลายครั้ง

ปรียา ชัยนิยม (2542 : 9) กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อ หมายถึง ความมุ่งมั่น ตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความผูกพัน พากเพียร และความละเอียดรอบคอบ ตั้งใจที่จะทำงานในหน้าที่ที่มีต่อตนเองและสังคมเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ยอมรับผลการกระทำในการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเต็มใจ โดยมีความรับผิดชอบและรับชอบในการกระทำของตนเองทั้งพยายามที่จะปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้น

อรวรรณ พาณิชปฐมพงศ์ (2542 : 21) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบต่อ หมายถึง การตั้งใจที่จะทำงาน และติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยอมรับในสิ่งที่ตนเองกระทำลงไปทั้งในด้านที่เป็นผลดีและผลเสีย โดยแสดงออกในรูปการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ

จันทรา พวงยอด (2543 : 3) กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อ หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของนักเรียนที่แสดงออกถึงความมุ่งมั่นตั้งใจปฏิบัติตนตามกฎระเบียบของโรงเรียน การปฏิบัติตนในโรงเรียน และการยอมรับผลการกระทำของตนเอง

พัฒนาวดี อนุสรณ์เทวินทร์ (2544 : 26) ได้สรุปความหมายของคำว่าความรับผิดชอบต่อ หมายถึง พฤติกรรมความตั้งใจ เอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน ตามที่ได้รับมอบหมายให้

สำเร็จลุล่วงด้วยความมานะพยายาม เอาใจใส่ และตรงต่อเวลา เพื่อให้งานนั้นสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

ถวิล จันทรสว่าง (2545 : 10) สรุปความหมายของความรับผิดชอบว่า หมายถึง การทำตามหน้าที่ ปฏิบัติตามกฎระเบียบ การงามตามที่ได้รับมอบหมาย การทำตามที่ตนได้พูดหรือได้ให้คำมั่นสัญญาไว้ และการยอมรับในสิ่งที่ตนเองได้พูดหรือกระทำลงไป ทั้งในด้านที่เป็นผลดี และข้อบกพร่องต่างๆ ทุกครั้ง

วันที อุบลแย้ม (2545 : 7) ได้สรุปความหมายของความรับผิดชอบไว้ว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง เด็กที่แสดงออกด้วยการปฏิบัติหน้าที่การงานของตนด้วยความสนใจ เอาใจใส่ ไม่ละเลย หรือหลีกเลี่ยงทอดทิ้งงาน มีความเพียรพยายามที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย มีความละเอียดรอบคอบตรงต่อเวลา ยอมรับผลการกระทำของตน และพยายามปรับปรุงงานของตนให้ดียิ่งขึ้น โดยไม่ต้องมีการบังคับเข้มงวดจากบุคคลอื่น

จากการที่มีผู้ให้ความหมายของความรับผิดชอบไว้อย่างหลากหลาย สามารถสรุปได้ว่า ความรับผิดชอบ หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกต่อหน้าที่ของตนเองที่พึงกระทำ และแสดงออกต่อสังคมตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่ตนเองได้รับอย่างเอาใจใส่ ไม่ละเลย มีความตรงต่อเวลา ซื่อสัตย์ รักษาสิ่งที่จะต่อคำพูดของตน มีความกล้าที่จะรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเองประพฤติปฏิบัติทั้งการกระทำและคำพูด

3.2 ประเภทของความรับผิดชอบ

ความรับผิดชอบเป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่ง เป็นคุณธรรมย่อยในคุณธรรมความมีระเบียบวินัย ความรับผิดชอบเป็นคุณธรรมที่ช่วยให้มนุษย์มีความจริงจัง เอาใจใส่ต่อหน้าที่ของตนอย่างไม่ละเลย มีผู้เสนอประเภทของความรับผิดชอบไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

คู่มือการปลูกฝังจริยธรรมแก่เด็ก (2522 : 69) ได้กล่าวถึงความรับผิดชอบของนักเรียนว่าควรประกอบด้วย

1. คนที่มีความรับผิดชอบการเล่าเรียน หมายถึง การที่นักเรียนศึกษาเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จตามที่มุ่งหวัง ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทน และส่งงานที่ได้รับมอบหมายตรงตามที่กำหนด

2. ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา ไม่ทะเลาะวิวาทกับโรงเรียนอื่น รักษาชื่อเสียงของโรงเรียนและให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนอย่างเต็มที่

3. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง การที่นักเรียนมีความตั้งใจช่วยเหลืองานต่างๆ ภายในบ้านเพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกันตามความสามารถของตนเอง และรู้จักแสดงความคิดเห็นและปฏิบัติตนเพื่อความสุขและชื่อเสียงของครอบครัว

4. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและสังคม บำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์ความเจริญให้ชุมชนอย่างเต็มที่ ช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่จะเป็นภัยต่อความมั่นคงของสังคม และประเทศชาติ และยังนำความสามารถความรู้ที่ตนมีอยู่มาช่วยคิดแก้ปัญหาต่างๆ ของสังคม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (อ้างถึงใน พิจิตรา พงษ์จินดากร, 2525 : 12) กล่าวว่า คนทุกคนย่อมมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อตนเอง ดังนี้

1. ความรับผิดชอบทางกาย เป็นหน้าที่ของแต่ละคนที่จะต้องดูแลสุขภาพของตนเองให้ดีอยู่เสมอ ผู้ที่มีสุขภาพสมบูรณ์เท่านั้นที่จะเข้าซึ่งถึงคุณค่าแห่งการมีชีวิต ผู้ที่มีสุขภาพดีสามารถเรียนและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพสูง ไม่ต้องเสียเงินและเวลาสำหรับรักษาพยาบาล นอกจากนี้ยังมีอารมณ์ชื่นบาน หน้าตาอึมเิบแจ่มใส น่าคบค้าสมาคมด้วย ทุกคนจึงมีหน้าที่จะต้องรักษาสุขภาพของตนเอง

2. ความรับผิดชอบทางจิตใจ คือ การฝึกอบรมให้เกิดคุณธรรมในจิตใจ และฝึกฝนความซื่อ

3. ความรับผิดชอบทางเศรษฐกิจ ทุกคนมีหน้าที่ต้องทำงานเพื่อเลี้ยงตนและครอบครัว ทั้งเลือกอาชีพที่สุจริต ประกอบอาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่ทำตนให้ตกเป็นภาระของสังคม

4. ความรับผิดชอบทางสติปัญญา เป็นหน้าที่อันสำคัญประการหนึ่งของทุกคนที่จะต้องศึกษาเล่าเรียน แสวงหาความรู้และพัฒนาสติปัญญาให้ขึ้นถึงจุดสูงสุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อพัฒนาบุคลิกภาพ และเพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ

พิจิตรา พงษ์จินดากร (2525 : 10-11) ให้ความหมายของความรับผิดชอบโดยแบ่งเป็น ความรับผิดชอบต่อตนเอง และรับผิดชอบต่อสังคมไว้ดังนี้

ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึงลักษณะดังต่อไปนี้

1. รู้จักรักษาระวังสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์อยู่เสมอ
2. ตั้งใจเล่าเรียนหมั่นใฝ่หาความรู้
3. ประพฤติตนให้เหมาะสม ละเว้นความชั่ว

4. รู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม
5. รู้จักประมาณค่าใช้จ่ายและมีความประหยัด
6. สามารถทำงานที่ได้รับมอบหมายได้สำเร็จ
7. ตรงต่อเวลา
8. สามารถควบคุมตนเองได้
9. พึ่งตนเอง

ความรับผิดชอบต่อสังคม ได้แก่ ความรับผิดชอบในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง ได้แก่
 - 1.1 ปฏิบัติตามระเบียบสังคม
 - 1.2 รักษาทรัพย์สินสมบัติของสังคม
 - 1.3 ช่วยเหลือผู้อื่น
 - 1.4 มีความร่วมมือกับผู้อื่น
2. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ได้แก่
 - 2.1 เคารพเชื่อฟังผู้ปกครอง
 - 2.2 ช่วยเหลืองานบ้าน
 - 2.3 รักษาชื่อเสียงของครอบครัว
3. ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน ครู-อาจารย์ ได้แก่
 - 3.1 ตั้งใจเล่าเรียน
 - 3.2 เชื่อฟังครู อาจารย์
 - 3.3 ปฏิบัติตามกฎของโรงเรียน
 - 3.4 รักษาทรัพย์สินสมบัติของโรงเรียน
4. ความรับผิดชอบต่อเพื่อน ได้แก่
 - 4.1 ช่วยเหลือตักเตือนแนะนำเมื่อเพื่อนทำผิด
 - 4.2 ช่วยเหลือเพื่อนอย่างเหมาะสม
 - 4.3 ให้อภัยเมื่อทำผิด
 - 4.4 ไม่ทะเลาะกัน ไม่เอาเปรียบ
 - 4.5 เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน

กรมสามัญศึกษา (2526 : 108-111) ได้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบเป็น 2 ประเภท

คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง
 - 1.1 ความรับผิดชอบทางกาย

- 1.2 ความรับผิดชอบทางจิตใจ
- 1.3 ความรับผิดชอบทางเศรษฐกิจ
- 1.4 ความรับผิดชอบทางสติปัญญา

2. ความรับผิดชอบต่อสังคม

ไชยรัตน์ ปราณี (2531 : 54-55) ได้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบต่อสังคมเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับรู้ฐานะบทบาทของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องดำรงให้อยู่ในฐานะที่สามารถช่วยตนเองได้ รู้จักว่าอะไรผิดอะไรถูก ยอมรับผลการกระทำของตนเองทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย เพราะฉะนั้นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อตนเองย่อมจะไตร่ตรองดูให้รอบคอบก่อนว่า สิ่งของตนกระทำลงไปนั้นจะมีผลเสียหรือไม่ และจะเลือกปฏิบัติแต่สิ่งที่จะทำให้เกิดผลดีเท่านั้น

2. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้อง และมีส่วนร่วมต่อสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกพันเกี่ยวข้องกับหลายสิ่งหลายอย่างตั้งแต่สังคมขนาดเล็กๆ จนถึงสังคมขนาดใหญ่ ความรับผิดชอบต่อสังคม บุคคล ทุกคนจะต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคม เริ่มตั้งแต่สังคมเล็กที่สุด คือ ครอบครัวจนถึงสังคมระดับใหญ่ คือ ประเทศชาติ การกระทำของบุคคลใดบุคคลหนึ่งย่อมมีผลกระทบต่อสังคมไม่มากก็น้อย บุคคลทุกคนจึงต้องมีภาระหน้าที่ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่ บุคคลมีหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมที่ต้องปฏิบัติต่อสังคม ดังต่อไปนี้

1. ความรับผิดชอบต่อหน้าที่พลเมือง ได้แก่
 - 1.1 การปฏิบัติตามระเบียบของสังคม
 - 1.2 รักษาทรัพย์สินสมบัติของสังคม
 - 1.3 ช่วยเหลือผู้อื่น
 - 1.4 มีความร่วมมือกับคนอื่น
2. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ได้แก่
 - 2.1 เคารพเชื่อฟังผู้ปกครอง
 - 2.2 ช่วยเหลืองานบ้าน
 - 2.3 รักษาชื่อเสียงครอบครัว
3. ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน ครู อาจารย์ ได้แก่
4. ตั้งใจเล่าเรียน
5. เชื่อฟังครู อาจารย์
6. ปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน

7. รัชชาทรัพย์สมบัติของโรงเรียน

นกลีกร สุขทินไทย (2531 : 89-90) ได้แยกประเภทของความรับผิดชอบออกเป็น 2 ประเภท คือ ความรับผิดชอบต่อตนเอง และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือสังคม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง แยกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1.1 ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ผู้มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่สูงจะถือว่างานที่ได้รับมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของตนนั้นสำคัญที่สุด ซึ่งจะละเลยหลีกเลี่ยงไม่ได้ จะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด และปฏิบัติตามระเบียบต่างๆ ที่วางไว้เป็นแนวทางอย่างเคร่งครัด

1.2 ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ผู้มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนย่อมจะรับผลการกระทำของตน ทั้งในแง่ดีและไม่ดี พร้อมทั้งนำข้อบกพร่องในอดีตมาเป็นข้อเตือนใจในการทำงานครั้งต่อไป ซึ่งจะพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบเสียก่อนว่าสิ่งที่ทำต่อไปนั้นจะเกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไรหรือไม่

2. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือสังคม เป็นความรับผิดชอบที่ต้องการให้เกิดขึ้นในพลเมืองของไทย ซึ่งเป็นผู้คิดก่อนกระทำเสมอว่าการกระทำของตนจะมีผลกระทบต่อคนอื่น เกิดผลเสียต่อคนอื่นหรือไม่ และไม่ถือเอาความพอใจ ความสะดวกสบายของตนแต่เพียงฝ่ายเดียวโดยไม่คำนึงถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นแก่คนอื่นหรือสังคมส่วนรวม ตัวอย่างเช่น ปัญหาการจราจร ปัญหามลภาวะ ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งล้วนแล้วแต่คนขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวมทั้งสิ้น เนื่องจากเห็นแก่ประโยชน์และความสบายส่วนตน หรือที่เรียกว่า “เห็นแก่ตัว” มากจนลืมคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม ดังนั้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวมจึงมีความสำคัญมากอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศชาติ

บุญเดือน บันแสง (2535 : 30) ได้รวบรวมความรับผิดชอบ ดังนี้

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรับรู้บทบาทฐานะของตนที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องดำรงตนให้อยู่ในฐานะที่สามารถช่วยตนเองได้ รู้จักว่าอะไรผิด อะไรถูก ยอมรับผลการกระทำของตนเอง ทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย เพราะฉะนั้นบุคคลที่มีความรับผิดชอบในตนเองย่อมไตร่ตรองดูให้รอบคอบก่อนว่า สิ่งที่ทำลงไปนั้นจะมีผลเสียหรือไม่

2. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคล ที่จะต้องเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมต่อสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่ ซึ่งเป็นเรื่องที่ถูกพันเกี่ยวข้องกับหลายสิ่งหลายอย่างตั้งแต่สังคมขนาดเล็กๆ จนถึงสังคมขนาดใหญ่ ความรับผิดชอบต่อสังคม บุคคลทุกคนจะต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคม เริ่มตั้งแต่สังคมเล็กที่สุด คือ ครอบครัว จนถึงสังคมระดับใหญ่ บุคคลทุกคนจึงต้องมีภาระหน้าที่ที่จะต้องเกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพของสังคมที่ตนดำรงอยู่

เพ็ชรินทร์ ปฐมวนิชกะ (2535 : 11) ได้วิเคราะห์องค์ประกอบของความรับผิดชอบสรุปเป็น 4 ด้าน คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรู้จักหน้าที่ของตนเองและปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสมให้ลุล่วงไปด้วยดี มีประสิทธิภาพทันตามกำหนดเวลา ซึ่งในที่นี้อาจรวมถึงความรับผิดชอบต่อการศึกษาเล่าเรียนด้วย ในส่วนนี้มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับนักเรียน หมายถึง การตั้งใจศึกษาเล่าเรียนจนประสบผลสำเร็จ ตามความมุ่งหมายด้วยความขยันหมั่นเพียร ละเอียดลออ รอบคอบ อดทน ซื่อสัตย์ และมีระเบียบวินัย

2. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง การรู้จักฐานะหน้าที่ของตนที่มีต่อครอบครัว ปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม

3. ความรับผิดชอบต่อสถานศึกษา มีลักษณะเกี่ยวข้องกับนักเรียนเช่นเดียวกับข้อ 1 หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษา รักษาผลประโยชน์เกียรติยศ และชื่อเสียง ตลอดจนสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้สถานศึกษา

4. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การรู้บทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อส่วนรวม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม โดยการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม รวมทั้งชักจูงให้บุคคลอื่นปฏิบัติกิจกรรมเพื่อความผาสุกของสังคม

จूरिरัตน์ นันท์ยทวิกุล (2538 : 5) ได้แบ่งประเภทของความรับผิดชอบออกเป็น 8 ด้าน คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรักษาป้องกันตนเองให้ปลอดภัยจากอันตรายโรคร้ายไข้เจ็บ รักษาร่างกายให้แข็งแรง บังคับควบคุมจิตใจ ไม่ให้ตกเป็นทาสของกิเลส พรพพฤติกรรมอยู่ในศีลธรรมและละเว้นความชั่ว รู้จักประมาณการใช้จ่ายตามควรแก่ฐานะ จัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่เหมาะสม

2. ความรับผิดชอบต่อการศึกษาเล่าเรียน หมายถึง การที่นักเรียนศึกษาเล่าเรียนจนประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมาย ด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทน เข้าห้องเรียนและส่งงานที่ได้รับมอบหมายตรงตามเวลา เมื่อมีปัญหาหรือไม่เข้าใจบทเรียนก็พยายามศึกษาค้นคว้าซักถามอาจารย์ให้เข้าใจ เมื่อทำแบบฝึกหัดผิดก็ยอมรับว่าทำผิดแล้วพยายามแก้ไขปรับปรุงให้ถูกต้อง

3. ความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย หมายถึง การปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความเอาใจใส่ ขยันหมั่นเพียร อดทนต่อสู้อุปสรรคโดยไม่ย่อท้อ มีความละเอียดรอบคอบ ซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา ไม่ละเลยทอดทิ้งหรือหลีกเลี่ยง พยายามปรับปรุงการงานของตนให้ดียิ่งขึ้น รู้จักวางแผนและป้องกันความบกพร่องเสื่อมเสียในงานที่ตนรับผิดชอบ

4. ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน หมายถึง การยอมรับผลการกระทำของตนทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย ไม่ปิดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อผู้อื่น พร้อมทั้งจะปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ไตร่ตรองให้รอบคอบว่าสิ่งที่ตนทำลงไปนั้น จะเกิดผลเสียขึ้นหรือไม่ ปฏิบัติแต่สิ่งที่ทำให้เกิดผลดี และกล้าเผชิญต่อความจริง

5. ความรับผิดชอบต่อครอบครัว หมายถึง การที่นักเรียนตั้งใจช่วยเหลืองานต่างๆ ภายในบ้าน เพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกันตามความสามารถตน รู้จักแสดงความคิดเห็นและปฏิบัติตนเพื่อความสุข และชื่อเสียงของครอบครัว ช่วยแก้ปัญหาที่สมาชิกในครอบครัวไม่เข้าใจกัน เมื่อมีปัญหา ก็ปรึกษา และให้พ่อแม่รับทราบปัญหาของตนทุกเรื่อง ช่วยครอบครัวประหยัดไฟฟ้า น้ำ อาหาร สิ่งของ เครื่องใช้ภายในบ้าน และอื่นๆ

6. ความรับผิดชอบต่อเพื่อน หมายถึง การที่นักเรียนช่วยกันดักเตือน แนะนำเมื่อเห็นเพื่อนทำผิด ช่วยเหลือเพื่อนตามความถูกต้องและเหมาะสม ให้อภัยเมื่อเพื่อนทำผิด ไม่เอาเปรียบเพื่อน เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน

7. ความรับผิดชอบต่อโรงเรียน หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน รักษาผลประโยชน์ เกียรติยศชื่อเสียงของโรงเรียน ช่วยกันรักษาความสะอาดของโรงเรียน ไม่ขีดเขียนผนังห้องเรียน ห้องน้ำ ห้องส้วม แต่งเครื่องแบบนักเรียนเรียบร้อย ไม่ทะเลาะวิวาทกับนักเรียนโรงเรียนอื่น เมื่อโรงเรียนต้องการความร่วมมือหรือขอความช่วยเหลือก็เต็มใจให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตามความสนใจและความสามารถของตนเพื่อสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน

8. ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง การที่นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนและสังคม บำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์ความเจริญให้ชุมชนและสังคมอย่างเต็มความสามารถ ช่วยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลที่เป็นภัยต่อสังคม ให้ความรู้ความสนุกเพลิดเพลินแก่ประชาชนความสามารถของตน ช่วยคิดและแก้ปัญหาต่างๆ ของสังคม

ประเภทของความรับผิดชอบสามารถสรุปได้ว่า ความรับผิดชอบแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง หมายถึง การรู้จักหน้าที่ เอาใจใส่ ให้ความสนใจต่อบทบาทที่ตนเองได้รับ ไม่ละเลย ประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างจริงจังและเต็มที่ไม่ว่าจะเรื่องใดๆ ก็ตาม เช่น การเรียน การทำงาน การเป็นบุตรที่ดีของพ่อแม่ การเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เป็นต้น

2. ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนเองไม่ให้อื่นและสังคมเดือดร้อนจากการกระทำของตน ในทางกลับกันต้องรู้จักหน้าที่ความเอาใจใส่ในบทบาทหรือ

ภารกิจที่ได้รับจากกลุ่มหรือสังคมที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์ด้วย โดยการปฏิบัติให้สำเร็จตามเป้าหมาย เพื่อผลประโยชน์ต่อส่วนรวมในฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม

3.3 ความสำคัญของความรับผิดชอบ

มีผู้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับความสำคัญของความรับผิดชอบไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2514 : 55-57) เสนอว่า ความรับผิดชอบเป็นลักษณะของความ เป็นพลเมืองดีที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นปัจจัยอันสำคัญที่ช่วยให้สังคมมีระเบียบวินัยและสงบสุข การ ที่สังคมขาดระเบียบวินัย อาจกล่าวได้ว่าเกิดจากบุคคลขาดคุณสมบัติหลายประการ คือ ความ รับผิดชอบ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความขยัน ความอดทน ความซื่อสัตย์ ความสม่ำเสมอ การ พึ่งตนเอง ฯลฯ

ชม ภูมิภาค (2518 : 47) กล่าวว่าความรับผิดชอบที่สำคัญอีกด้านหนึ่งก็คือ ความ รับผิดชอบต่อส่วนรวม บุคคลจะทำในสิ่งใดก็ควรจะต้องคิดถึงเสียก่อนว่า การกระทำของตนจะมี ผลกระทบกระเทือนเกิดผลเสียหายต่อคนอื่นเช่นใด ไม่ยึดถือเอาแต่ความพอใจ ความสะดวก สบายของตนฝ่ายเดียว ถ้าทุกคนในสังคมมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม สังคมจะมีแต่ความสงบ สุข ความเจริญ ความก้าวหน้า ปัญหาสังคมจะลดน้อยลง ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง พัฒนาความรับผิดชอบต่อเกิดขึ้นในทุกคน สถาบันสังคมทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว สถานศึกษา และหน่วยงานอื่นๆ

แผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2520 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2520 : 12) มี วัตถุประสงค์ระบุไว้ข้อหนึ่งว่า มุ่งหวังให้นักเรียนเป็นคนดี มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีความ เสียสละ ซื่อสัตย์อดทน คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ซึ่งหากกล่าวถึงความรับผิดชอบแล้ว อาจกล่าวได้ว่าหากบุคคลมีความรับผิดชอบจะมีผลดีต่อไปนี้ คือ

1. คนมีความรับผิดชอบย่อมทำงานทุกอย่างสำเร็จตามเป้าหมายทันเวลา
2. คนมีความรับผิดชอบย่อมเป็นที่นับถือ ได้รับการสรรเสริญและเป็นคุณประโยชน์ทั้ง ต่อตนเองและสังคม
3. ความรับผิดชอบ เป็นสิ่งเกื้อหนุนให้บุคคลปฏิบัติงานสอดคล้องกับกฎจรรยาบรรณ และ หลักกฎเกณฑ์ของสังคม โดยไม่ต้องมีผู้อื่นบังคับ
4. ไม่เป็นต้นเหตุของความเลื่อม และความเสียหายแก่ส่วนรวม
5. ทำให้เกิดความก้าวหน้า สงบสุข เรียบร้อยแก่สังคม

วรวิทย์ วตินสรการ (2522 : 175) กล่าวว่า การขาดความรับผิดชอบเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งของปัญหาต่างๆ ในสังคม นอกจากนี้หลักสูตรปี 2521 ซึ่งมีความมุ่งหวังให้นักเรียนเป็นคนดี มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีความเสียสละ ซื่อสัตย์ อดทน คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ และรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ความรับผิดชอบจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาสังคม

กรมศาสนา (2525 : 2) ความรับผิดชอบเป็นคุณลักษณะของคนไทยอย่างหนึ่งที่ต้องปลูกฝังให้กับคนไทย นอกจากความมีระเบียบวินัย ความซื่อสัตย์สุจริต ความขยัน ประหยัด ความเสียสละ ฯลฯ การปลูกฝังให้คนไทยมีความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะความรับผิดชอบเป็นลักษณะของความเป็นคนดีที่สำคัญ เป็นปัจจัยที่จะช่วยให้สังคมเป็นระเบียบ และสงบสุข การที่สังคมขาดความสงบสุขเกิดจากการขาดคุณสมบัติของคน 5 ประการคือ ความรับผิดชอบ ความกล้าเสมอ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความซื่อสัตย์ และความพยายามในการพึ่งตนเอง

ละออ การุณยวงษ์ (2525 : 42) ได้กล่าวว่า ผู้ที่ความรับผิดชอบต่อตนเอง ย่อมจะรับผลการกระทำของตนทั้งที่เป็นผลดีและผลเสีย

ป. มหาพันธ์ (2536 : 5) กล่าวว่า ความรับผิดชอบเป็นคุณสมบัติที่มีการพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ในตัวบุคคล โดยจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นตั้งแต่เด็ก พ่อแม่และครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาความรับผิดชอบต่อเด็ก โดยเริ่มปลูกฝังให้เด็กมีความรับผิดชอบต่อตนเองและมีความรับผิดชอบต่อสังคม ให้เด็กได้ฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอจนเกิดเป็นนิสัยติดตัวไปจนเป็นผู้ใหญ่

อนุวัติ คุณแก้ว (2538 : 54) สรุปความสำคัญของความรับผิดชอบว่า เป็นสิ่งที่ฝึกอบรมให้เกิดขึ้นกับนักเรียนได้ โดยให้นักเรียนได้มีโอกาสฝึกความรับผิดชอบโดยการปฏิบัติจริง ไม่ควรเร่งรัดจนเกินไป ควรฝึกให้เกิดนิสัยความรับผิดชอบตั้งแต่เด็กทั้งที่บ้าน และทางโรงเรียน ผู้ใหญ่และครูต้องให้คำแนะนำกับเด็กเกี่ยวกับความรับผิดชอบในการทำงานเสมอ โรงเรียนจึงเป็นสถานที่สำคัญที่จะช่วยฝึก และพัฒนาความรับผิดชอบต่อเด็กนักเรียน โดยจัดให้มีการฝึกอบรมอย่างมีแบบแผนและเป็นระบบ

พัฒนาดี อนุสรณ์เทวินทร์ (2544 : 28) กล่าวถึงความสำคัญของความรับผิดชอบว่า การขาดความรับผิดชอบ เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นในสังคม หากคนในสังคมมีความรับผิดชอบต่อปัญหาต่างๆ ของสังคมก็จะลดน้อยลง ปัญหาทุจริตและคอรัปชั่นก็จะไม่เกิดขึ้น สังคมจะสงบสุข มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ดังนั้น จึงควรรีบปลูกฝังความรับผิดชอบต่อเด็กนักเรียน ทั้งนี้เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติต่อไป

ดาวานา กิตติสาร (2545 : 33) สรุปความสำคัญของความรับผิดชอบต่อสังคมว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมมีความสำคัญต่อสังคม จะช่วยให้สังคมมีความสุข เจริญก้าวหน้า ปัญหาสังคมก็จะลดน้อยลงดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาความรับผิดชอบต่อสังคมให้เกิดขึ้นในทุกคน

วันที อุบลเยี่ยม (2545 : 8) กล่าวว่า ความรับผิดชอบต่อสังคมจึงเป็นคุณสมบัติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งของคน เพราะเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้บุคคลที่มีคุณลักษณะนี้ได้ประสบความสำเร็จ กิจการที่มีความสำคัญย่อมต้องการผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม เพราะถ้าขาดความรับผิดชอบต่อสังคมเสียหายอาจเกิดขึ้นได้ ผู้ที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคมมักประสบความสำเร็จในชีวิต ทั้งในด้านการงาน และในชีวิตครอบครัว และการเป็นคนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างราบรื่น สุขสบายและยังเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการพัฒนาประเทศด้วย

สรุปได้ว่าความรับผิดชอบต่อสังคมมีความสำคัญต่อบุคคลในฐานะเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ บุคคลใดมีความรับผิดชอบต่อตนเอง จะช่วยพัฒนาตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้าในการทำงานที่รับผิดชอบต่อได้รับการยกย่องสรรเสริญจากบุคคลอื่นๆ และยังช่วยพัฒนาองค์กร หน่วยงาน หรือสังคมที่ตนอยู่อาศัยมีความมั่นคงเจริญก้าวหน้าพร้อมที่จะเผชิญต่อปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

3.4 การเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม

ไซด์แมน (Siedman, 1962 : 408 – 411 อ้างถึงใน พัฒนาวดี อนุสรณ์เทวินทร์, 2544 : 31) ได้รวบรวมทัศนะเกี่ยวกับการฝึกความรับผิดชอบต่อสังคมไว้ดังนี้

1. ควรเริ่มฝึกความรับผิดชอบต่อสังคมตั้งแต่เด็ก
2. เด็กทุกคนควรมีโอกาสฝึกความรับผิดชอบต่อสังคม
3. การฝึกให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม และการจัดประสบการณ์ความรับผิดชอบต่อสังคมควรให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล

สมกับแต่ละบุคคล

4. ควรให้เด็กทราบว่าผู้ใหญ่หวังอะไรจากตัวเขา
5. การฝึกให้เด็กรู้จักความรับผิดชอบต่อสังคม ผู้ใหญ่ต้องรู้จักยืดหยุ่นในการฝึกไม่เร่งจนเกินไป
6. เด็กต้องการคำแนะนำจากผู้ใหญ่
7. เด็กต้องการความไว้วางใจจากผู้ใหญ่ เมื่อรู้ว่าส่วนไหนอยู่ในความรับผิดชอบต่อสังคมของเขา
8. เจตคติและพฤติกรรมของผู้ใหญ่ต่อความรับผิดชอบต่อสังคมของตัวเขา มีอิทธิพลต่อความรับผิดชอบต่อสังคมของเด็ก

ชอบของเด็ก

ก่อน สวัสดิภาพนิชย์ (2505 : 54) ได้กล่าวว่า โรงเรียนควรปลูกฝังให้เด็กมีความรับผิดชอบ ดังต่อไปนี้

1. การรู้จักสิทธิหน้าที่ของตนและเคารพในสิทธิผู้อื่น
2. การทำงานให้สำเร็จเป็นชิ้นเป็นอันโดยไม่ละทิ้งงานที่ได้รับไว้แล้ว
3. ความซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น

เกียรติ ศรีพงษ์ (2505 : 16-19) ได้เสนอข้อคิดบางประการเกี่ยวกับวิธีการที่จะปลูกฝังความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานให้แก่เด็ก ดังนี้

1. ผู้ใหญ่ควรทำความเข้าใจในธรรมชาติของเด็กให้กระจ่างว่าเด็กมีอุปนิสัยเป็นอย่างไร ผู้ใหญ่ควรช่วยเหลือแนะนำให้ได้กระทำตามความสามารถของเขา ความบกพร่องจะน้อยลง ถ้าพลาดก็ถือเป็นบทเรียนให้ปรับปรุงแก้ไขใหม่ ต่อไปเด็กจะมีความรับผิดชอบดีขึ้น
2. เด็กย่อมจะต้องการรับผิดชอบชีวิตไปตามระดับความสามารถของตน ผู้ใหญ่ควรส่งเสริมหาวิถีทางให้เด็กเรียนรู้แก้ปัญหาต่างๆ ให้รู้จักช่วยตนเอง ให้เป็นตัวของตัวเอง โดยคอยควบคุมและแนะนำเมื่อจำเป็น
3. การที่เด็กจะมีความรับผิดชอบได้นั้น ผู้ใหญ่ควรต้องปลูกฝังความมีระเบียบวินัยอันดีงามตั้งแต่แรกเริ่มไปก่อน บ้านและโรงเรียนจะส่งเสริมวินัยให้ได้ก็โดยการส่งเสริมให้เด็กได้มีการกระทำ มิใช่คอยควบคุมห้ามปราม วินัยที่ดีย่อมมีผลจากเจตคติอันชอบธรรม ซึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนด้านต่างๆ

4. บรรยากาศภายในบ้านและโรงเรียนย่อมเป็นรากฐานแห่งชีวิตจิตใจของเด็กอย่างสำคัญยิ่ง การสร้างบรรยากาศในบ้านให้ดี โรงเรียนก็คำนึงถึงประโยชน์ที่เด็กจะได้รับให้มาก

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (2521 : 21) ได้เสนอแนะวิธีการปลูกฝังความรับผิดชอบต่อ ดังนี้

1. ไม่ปิดความรับผิดชอบต่อตนไปตกแก่ผู้อื่น
2. ฝึกหัดให้เกิดนิสัยรับผิดชอบต่อเด็ก ทั้งทางบ้านและโรงเรียน
3. ให้รู้จักขอบเขตความรับผิดชอบต่อตนว่ามีอะไรบ้าง เมื่อรู้จักความรับผิดชอบต่อตนแล้วก็จะไม่ไปก้าวล่วงความรับผิดชอบของผู้อื่น

เววดี วงศ์พรหมเมฆ (2521 : 33) กล่าวว่า การฝึกให้เด็กมีความรับผิดชอบมิใช่เพียงแต่การกล่าวตักเตือนเท่านั้น แต่ต้องให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติอย่างจริงจังจะก่อให้เกิดความเคยชิน และเกิดเป็นนิสัยที่ฝังแน่นจนกลายเป็นค่านิยมต่อไป

วรารณณ์ รักวิชัย (2533 : 174) ได้เสนอแนวทางในการปลูกฝังความรับผิดชอบต่อให้แก่เด็กไว้ ดังนี้

1. กิจกรรมของพ่อแม่ เป็นกรอบชี้้นำตลอดจนสิ่งกระตุ้นต่อพฤติกรรมของลูกในด้านความรับผิดชอบมาก เพราะเด็กมักจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับพ่อแม่ ถ้าหากพ่อแม่เป็นคนที่ระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบก็เป็นการเปิดโอกาสให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีความรับผิดชอบของพ่อแม่ด้วย ถือเป็น การปลูกฝังความรับผิดชอบต่อให้แก่เด็กไปในตัว

2. กิจกรรมและปรากฏการณ์ภายในบ้านจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการหล่อหลอมหรือปลูกฝังความมีระเบียบและความรับผิดชอบในตัวเด็กมากที่สุดหากพ่อแม่มีกำหนดเวลากิจวัตรประจำวันเป็นหลักที่ค่อนข้างแน่ชัดและชัดเจน

3. การสร้างความรับผิดชอบในตัวเด็กนั้น พ่อแม่ควรเน้นที่จะสร้างความรู้สึกรับผิดชอบในการที่จะต้องทำอะไรสักอย่าง ให้เกิดขึ้นในตัวลูก โดยวาจา ความรู้สึก ตลอดจนการกระทำ

สรุปวิธีการเสริมสร้างความรับผิดชอบต่อให้แก่เด็กได้นั้น ควรเริ่มด้วยผู้ที่ใกล้ชิดกับเด็กซึ่ง ได้แก่ บิดามารดา ครู โดยการพยายามทำตนเองให้เป็นแบบอย่างที่ดี จนเด็กสามารถเรียนรู้และซึมซับพฤติกรรมดังกล่าวด้วยความเต็มใจ โดยไม่มีการบังคับจากผู้ใกล้ชิด เมื่อเด็กเต็มใจ พ่อใจที่จะทำด้วยการมองเห็นว่าสิ่งที่ทำเป็นสิ่งที่ดี เป็นที่ยอมรับเขาก็จะแสดงพฤติกรรมนั้นได้เองโดยไม่ต้องมีใครมาคอยบอกให้เขาทำ

3.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบ

งานวิจัยในประเทศ

อารีย์ เศรษฐชัย (2520) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ความรู้สึกรับผิดชอบ และความเชื่อมั่นในตนเองของนักศึกษาพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลสภากาชาดไทย ผลการศึกษาพบว่า ความสามารถในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ความรู้สึกรับผิดชอบและความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสัมพันธ์ต่อกันในทางบวก

วิริยะ บุญยะนิวาสน์ (2523) ได้เปรียบเทียบการสอนจริยธรรมโดยวิธีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์กับการสอนแบบธรรมดาในระดับประถมศึกษาปีที่ 6 โดยใช้เวลาในการสอน 9 ชั่วโมง ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มที่สอนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ มีทัศนคติทางจริยธรรมด้านความรับผิดชอบต่อสูงกว่ากลุ่มที่สอนด้วยวิธีธรรมดาและหลังจากสอนไปแล้ว 1 เดือนผลไม่เปลี่ยนแปลง

พิจิตรา พงษ์จินดากร (2525) ได้ทำการทดลองสอนความรับผิดชอบต่อให้แก่เด็กที่มีระดับพัฒนาการทางสติปัญญาต่างกันโดยใช้วิธีกลุ่มสัมพันธ์ กับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 จำนวน 90 คน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มที่สอนโดยใช้วิธีการกลุ่มสัมพันธ์และกลุ่มที่สอนโดยใช้วิธีธรรมดามีความรู้ความเข้าใจเรื่องความรับผิดชอบต่อและทัศนคติความรับผิดชอบต่อเพิ่มขึ้นจากเดิม

โดยกลุ่มสัมพันธ์มีทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องความรับผิดชอบดีกว่า และมีความคงทนของการเรียนรู้และทัศนคติเกี่ยวกับความรับผิดชอบดีกว่า

ทิพวัลย์ คำคง (2533) ได้ศึกษาวิเคราะห์ การสอนโดยใช้สัญญาการเรียนในด้านพัฒนาการทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 พบว่านักเรียนที่มีพัฒนาการทางการเรียนมาก เป็นนักเรียนที่มีความรับผิดชอบสูง ปฏิบัติงานสม่ำเสมอมีปฏิสัมพันธ์กับครูดี ส่วนนักเรียนที่มีพัฒนาการทางการเรียนน้อย เป็นนักเรียนที่มีความรับผิดชอบต่ำมีปฏิสัมพันธ์กับครูน้อย คะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนทั้งสองกลุ่มสูงกว่าร้อยละ 50 ของคะแนนเต็ม และนักเรียนทั้งสองกลุ่มมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนแบบสัญญาการเรียน

ภัสรา อรุณมีศรี (2533) ได้สร้างและพัฒนาแบบวัดความรับผิดชอบต่อสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ให้มีคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบวัด 3 ฉบับที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นตามรายวิชาจริยศึกษา แผนการสอนที่ 11 เรื่องความรับผิดชอบต่อ คือ แบบสังเกตพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อ แบบสำรวจตนเองด้านความรับผิดชอบต่อ และแบบวัดความรู้สึกรับผิดชอบต่อชนิดกำหนดสถานการณ์บังคับ ข้อมูลวิเคราะห์หาค่าความตรง ความเที่ยงโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS

สุนีย์ นัยเจริญ (2539) ศึกษาผลของการใช้สัญญาการเรียนในศูนย์การเรียนที่มีต่อพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อด้านความรู้และการปฏิบัติของเด็กอนุบาล เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบทดสอบวัดความรู้ด้านพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อ และแบบสังเกตการปฏิบัติด้านพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าที ผลการวิจัยพบว่า เด็กอนุบาลที่เรียนโดยใช้สัญญาการเรียนในศูนย์การเรียนมีความรู้และปฏิบัติด้านพฤติกรรมความรับผิดชอบต่อสูงชันกว่ากลุ่มที่เรียนด้วยศูนย์การเรียนปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

งานวิจัยต่างประเทศ

เพค (Peck, 1958) พบว่า ความรับผิดชอบต่อขึ้นอยู่กับการฝึกวินัย และการฝึกวินัยโดยอาศัยความรัก การยอมรับในตัวเด็กนั้นจะทำให้เด็กมีพัฒนาการด้านความรับผิดชอบต่อในหน้าที่การงานสูงขึ้นด้วย

เพค และ ฮาวิกเฮริส (Peck and Havighurst, 1963) ได้ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของเด็กวัยรุ่นที่มาจากต่างครอบครัวที่มีบรรยากาศแบบประชาธิปไตย และแบบใช้อำนาจ พบว่าเด็กที่มาจากครอบครัวประชาธิปไตยมีความเป็นอิสระจากตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อมากกว่าเด็กที่มาจากครอบครัวแบบอิตาเลียน

ฮอฟแมน (Hoffman, 1970 อ้างถึงใน สุนีย์ นัยเจริญ, 2539) ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูกับจริยธรรมสี่ประการ คือ การมีความรับผิดชอบต่อ การยอมรับสารภาพผิด การยึดหลัก

แห่งตน และการด้านทานสิ่งยั่วยุ พบว่า เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบให้ความรักในช่วงอายุ 4 -13 ปี มีลักษณะทางจริยธรรมทั้ง 4 ประการสูงกว่าเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรักน้อย นอกจากนี้ยังพบว่า การให้เหตุผลในการอบรมสั่งสอนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับลักษณะทางจริยธรรมของเด็ก โดยเฉพาะเด็กที่มีอายุ 5 ปี

เซียร์ส และเลวิน (Sears and Levin, 1975 อ้างถึงใน วารินทร์ ม่วงสุวรรณ, 2517) ได้ศึกษาสัมภาษณ์พ่อแม่ของเด็กอนุบาลจำนวน 379 คน เกี่ยวกับการฝึกอบรมเด็กและได้พบว่าการให้ความรัก และการยอมรับลูกในฐานะที่เป็นสมาชิกของครอบครัวและการฝึกวินัยโดยใช้เหตุผล คือ การให้ความรัก ความอบอุ่น แบบประชาธิปไตย จะช่วยให้เด็กทำตามที่พ่อแม่ต้องการ และเด็กจะมีพัฒนาการทางด้านความรับผิดชอบสูง

จากเอกสารและงานวิจัยที่กล่าวมา เห็นได้ว่าความรับผิดชอบต่อเป็นคุณธรรมที่สำคัญอันควรปลูกฝังแก่เยาวชน ผู้ใกล้ชิดกับเด็กอันได้แก่ ผู้ปกครอง ครู ฯลฯ โรงเรียนเป็นสถาบันหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการปลูกฝังให้เด็กมีความรู้ความเข้าใจที่ดีต่อเรื่องความรับผิดชอบต่อตนเอง และต่อผู้อื่น เพื่อให้เด็กใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตต่อไป

ตอนที่ 4 การส่งเสริมคุณธรรมให้แก่นักเรียนระดับประถมศึกษา

4.1 ความหมายของคุณธรรม

สำหรับนักวิชาการ นักปรัชญาต่างประเทศได้ให้ความหมายของคุณธรรม ไว้ดังนี้ ไตตัส (1936 : 200) กล่าวว่า คุณธรรมเป็นลักษณะที่ดีของอุปนิสัยเป็นคุณภาพหรือนิสัยของมนุษย์ซึ่งคนทั่วไปชมเชยและเห็นคุณค่า เป็นการจัดระเบียบจนเป็นนิสัยของแรงกระตุ้นทางจิตใจ เป็นเจตคติหรือรูปแบบการแสดงออกซึ่งคุณความดีทางศีลธรรม

ธอนโดค และบาร์นฮาร์ท (1957 : 1052) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า เป็นความดีเลิศเฉพาะอย่างหนึ่งในเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม เช่น ความยุติธรรม ความกรุณา

เบอร์ค (1966 : 54) กล่าวในเชิงเปรียบเทียบคุณธรรมและความชั่วว่าความเคลื่อนไหวและการปฏิบัติซึ่งเกี่ยวกับสิ่งดีและเลวเป็นเครื่องชี้คุณธรรมและความชั่วสำหรับคุณธรรมก็โดยการได้เกี่ยวข้องในทางดีที่จะทำสิ่งต่างๆ และการได้รับสิ่งต่างๆ

เบอร์ค (1966 : 260) ได้กล่าวถึง ความหมายของคุณธรรมตามแนวคิดของนักบุญออกัสติน ว่าคุณธรรมเป็นคุณภาพฝ่ายดีทางจิตใจ ซึ่งบุคคลใช้ในการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง และเป็นการทำงานของพระเจ้าในตัวเรา โดยเราไม่ได้เกี่ยวข้อง และได้กล่าวถึงความหมายของ

คุณธรรมตามแนวคิดของนักบุญโทมัส อควีนาส ว่าคุณธรรมของมนุษย์เป็นนิสัยที่ดีที่จะทำให้พลังของความมีสติ รู้สึกผิดชอบชั่วดีของคนสมบูรณ์ขึ้น และเบนให้เข้าไปสู่ทางที่ดีและได้ใช้พลังของเขาอย่างสมบูรณ์

วอลเตอร์ และคนอื่นๆ (1966 : 801) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า เป็นคุณภาพทางศีลธรรมเฉพาะอย่าง หรือนิสัยที่ดี

กูด (1973 : 641) ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ 2 ประการ ดังนี้

1. คุณธรรม หมายถึง ความดีงามของลักษณะนิสัยหรือพฤติกรรมที่ได้กระทำจนเคยชิน
2. คุณธรรม หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิดและมาตรฐานของสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความประพฤติและศีลธรรม

พจนานุกรมของลองแมน (1978 : 1226) ให้ความหมายของคำว่าคุณธรรมไว้ 2 ประการคือ

1. คุณธรรม คือ ความดี ความสง่า และความมีคุณค่าของนิสัยซึ่งแสดงออกโดยการประพฤติที่ถูกต้อง

2. คุณธรรม คือ คุณภาพที่ดีของอุปนิสัยของการประพฤติ

ลูซีฟ ปุญญาภาพ (2524 : 16) ให้คำอธิบายว่า คุณธรรม แปลว่า ธรรมที่เป็นคุณหรือธรรม คือ ความดี หมายถึง คุณสมบัติทางกาย วาจา ใจ ใดๆ ก็ตามที่เป็นคุณไม่เป็นโทษเป็นฝ่ายดีมิใช่ฝ่ายชั่ว

ชัยวัฒน์ อัฒพ์ฒน์ (2525 : 12) กล่าวว่า คุณธรรม เป็นคุณสมบัติของบุคคลซึ่งทำให้ผู้มีคุณธรรมรู้จักแสวงหาคุณงามความดี และทำให้เขาบรรลุถึงจุดหมายอันดีเลิศ ทั้งในด้านความประพฤติทั่วไป หรือขอบเขตที่จำกัดแห่งความประพฤติ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 189) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2525 : 55) ได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของคำว่าคุณธรรม และจริยธรรมว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดี เป็นคำที่สื่อแสดงความหมายถึงคุณภาพของจิตใจเช่นเดียวกับจริยธรรม แต่ขณะเดียวกันก็แสดงถึงความมีตัวตนของมันเองอีกด้วย โดยที่จริยธรรมมีความหมายที่ชี้หนักไปทางความประพฤติที่ดีงามหรือถูกต้องกับมติของสังคมมากกว่า ส่วนคุณธรรมเป็นเรื่องภายในอย่างแท้จริง

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2525 : 10) ได้อธิบายว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีของบุคคลที่กระทำด้วยความสำนึกในจิตใจ โดยมีเป้าหมายว่าเป็นการทำความดีหรือเป็น

พฤติกรรมที่ดีซึ่งเป็นที่ยอมรับของสังคม เช่น ความเสียสละ ความมีน้ำใจงาม ความเกรงใจ ความยุติธรรม ความรักเด็กและรักเพื่อนมนุษย์ ความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เป็นต้น

ยนต์ ชุ่มจิต (2526 : 35) กล่าวไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะที่เป็นความดี ความงามที่มีอยู่ในจิตใจของแต่ละบุคคล โดยได้ยึดถือปฏิบัติจนเป็นนิสัยและเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงามของบุคคลทั่วไป

สาโรช บัวศรี (2526 : 18-19) ได้จัดคุณธรรมให้เป็นส่วนหนึ่งของจริยธรรมโดยอธิบายจริยธรรมในความหมายอย่างแคบว่า หมายถึง ศีลธรรมประการหนึ่งและคุณธรรมอีกประการหนึ่ง

พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ, 2529) อธิบายว่า คุณธรรมหมายถึง คุณสมบัติฝ่ายดีเป็นที่ตั้งหรือเป็นประโยชน์แก่สันติภาพหรือสันติสุข คุณธรรมเป็นส่วนที่ต้องอบรมโดยเฉพาะ หรือให้เหมาะสมกับที่ต้องการ

โกสินทร์ รัชสยาพันธ์ (2530 : 9) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมตามแนวคิดของ เอ็มมานูเอล คานท์ว่า คุณธรรม คือ ความดีสูงสุดอันเกิดจากเจตนาจำนงที่ดี และจากการปลุกฝังตามแนวคิดของแมคเคนซีว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันดีงามที่สั่งสมอยู่ในดวงจิตอันได้จากความพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน และตามแนวคิดของ โสเครตีสว่า คุณธรรมเป็นสิ่งดีเด่นที่ติดตัวมาแต่กำเนิด และเปลี่ยนแปลงได้บ้างเมื่อได้รับการศึกษาและถือว่า ความรู้ คือ คุณธรรม (Knowledge is virtue) หรือ คุณธรรมสอนกันได้

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พุทธศักราช 2530 (2530 : 116) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมว่า หมายถึง สภาพคุณงามความดี

วัลลภ ปิยะมโนธรรม (2532 : 92) ได้กล่าวว่า คุณธรรม คือ สิ่งที่สังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งดีงาม หรือควรทำในสิ่งดีงาม เช่น ความกตัญญูรู้คุณต่อผู้มีบุญคุณ ความซื่อสัตย์ต่อผู้เป็นนาย การบริจาคช่วยเหลือให้แก่ผู้ที่ทุกข์ยากกว่า การทำหน้าที่ให้ดีที่สุดตามตำแหน่งที่ได้รับมอบหมาย การอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีปรองดองกัน

กীরติ บุญเจือ (2534 : 105) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม เป็นคุณสมบัติของบุคคลซึ่งทำให้ผู้มีคุณธรรมรู้จักแสวงหาคุณงามความดี และทำให้เขาได้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายอันดีเลิศทั้งในด้านความประพฤติทั่วไปหรือขอบเขตที่จำกัดแห่งความประพฤติ

บุญสม โพธิ์เงิน (2537 : 22) ได้ให้ความหมายว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีที่สั่งสมอยู่ในจิตใจมนุษย์ โดยผ่านประสบการณ์จากการได้สัมผัส ซึ่งจะแสดงออกมากจากการกระทำทางกาย วาจา และใจของแต่ละบุคคล เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นคุณประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่นและสังคม

วติน อินทสระ (2541 : 106-107) ให้ความหมายของคุณธรรมตามหลักจริยศาสตร์ไว้ว่า คุณธรรม คือ อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากความพยายามและความประพฤติต่อกันมาเป็นเวลานาน พร้อมอธิบายและได้ให้ความหมายอันลึ้นว่า คุณธรรม คือ ความล้ำเลิศแห่งอุปนิสัย นอกจากนี้ยังได้อธิบายถึงความหมายที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้ให้ไว้ เช่น โสเครตีส คุณธรรม หมายถึง ความรู้หรือปัญญาพร้อมทั้งนิสัย ถึงกับเน้นว่า คุณธรรม คือ ความรู้ เพลโตเห็นด้วยว่าคุณธรรมคือความรู้ อริสโตเติลเห็นว่า คุณธรรม คือ นิสัยอันดีงาม แมคเคนซี กล่าวว่า คุณธรรม คือ ความรู้และนิสัย เออมานูเอล คานท์ เห็นว่า คุณธรรม คือ การควบคุมแรงกระตุ้นต่างๆ และความทะเยอทะยานอยากได้ด้วยเหตุผล

เอกสารรายงานการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (กรมวิชาการ, 2541 : 59 อ้างถึงใน สมพร สอนสนาม, 2543 : 11) ได้รวบรวมความหมายของคำว่าคุณธรรม ที่กำหนดโดยผู้ทรงคุณวุฒิของไทยเป็นจำนวนมากมา ความหมายต่างๆ ที่ได้ให้ไว้มีความหมายแตกต่างกันมากพอสมควร ดังต่อไปนี้

1. คุณธรรม หมายถึง หลักเกณฑ์หรือกฎเกณฑ์ในการตัดสินความถูกผิด ดีชั่ว และควรไม่ควรทำของพฤติกรรม

2. จริยธรรม หมายถึง แนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ตามความหมายที่สองนี้ จริยธรรมเป็นแนวทางและถ้าหากกำหนดต่อไปว่า แนวทางที่กล่าวนี้หมายถึง แนวทางที่ดี ที่ถูก และที่ควรทำ ก็จะมีนัยตามความหมายแรก กล่าวคือ หากพฤติกรรมใดอยู่ในแนวทางการดังกล่าวก็จะเป็นพฤติกรรมที่ดี ที่ถูก และที่ควรทำ ส่วนพฤติกรรมที่อยู่นอกแนวทางนี้ ก็จะเป็นพฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ถูก และไม่ควรทำ

3. จริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่ดี ที่ถูก และที่ควรทำ ความหมายที่สามนี้ เน้นที่ตัวพฤติกรรม (เน้นที่จริยะ) มากกว่าเน้นที่หลักเกณฑ์ กฎเกณฑ์หรือแนวทาง (เน้นที่ธรรมะ) ดังเช่นสองความหมายแรก และโดยในแห่งความหมายที่สามนี้ พฤติกรรมที่ไม่ดี ไม่ถูก และไม่ควรทำก็จะไม่ใช่จริยธรรม

ประกาศรี สีนอำไพ (2543 : 22) ให้ความหมายของคุณธรรมว่า คุณธรรม คือ สภาพของคุณงามความดีภายในบุคคล ทำให้เกิดความชื่นชมยินดี มีจิตใจที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขชั้นลุ่มบูรณ์ คือ ความสุขใจ ผลิตผลของความดีเป็นธรรมะที่กล่าวได้ว่าทำดีได้ดี ใจที่เป็นสุขคือใจของคนดี คำว่าใจดี คือ ใจที่มีแต่จะให้ ให้ความรัก ความเมตตา ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ความเข้าใจในคุณความดีเป็นกฎเกณฑ์สากลที่เป็นที่ยอมรับตรงกันทุกชาติ ความดีจึงเป็นความไม่เบียดเบียนทำร้าย ทำลายกัน ไม่ข่มเหงรังแกกัน ไม่ก่อสงคราม วิวาทบาดหมางกัน เป็นอาทิ

พรตณณ เพชรวิวรรณ (2545 : 9) กล่าวว่า คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีที่บุคคลยึดมั่นเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติตน ซึ่งจะก่อให้เกิดความสุขทั้งต่อตนเองและส่วนรวม

จากการที่มีผู้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ต่าง ๆ กันสามารถสรุปได้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดีที่บุคคลยึดถือปฏิบัติให้ตนเองประสบแต่ความสุขความเจริญ และผลของการปฏิบัติตนให้ตั้งมั่นนั้นช่วยส่งเสริม และพัฒนาให้สังคมและประเทศชาติมีความสงบสุข ความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบจึงเป็นคุณธรรม เนื่องด้วย ผู้ใดยึดถือปฏิบัติหรือแสดงออกถึงความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบแล้ว ชีวิตของบุคคลนั้นจะพบแต่ความสุขความก้าวหน้าในชีวิต นำไปสู่การพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น

4.2 ปัจจัยในการส่งเสริมคุณธรรมให้แก่นักเรียนประถมศึกษา

สำหรับเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการส่งเสริมคุณธรรมนั้น มีนักวิชาการและผู้ทรงคุณความรู้ให้ความคิดเห็นที่มีความสอดคล้อง และความแตกต่างกันไป แต่ประเด็นสำคัญประการหนึ่งนั่นก็คือ โรงเรียนเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรมตามที่ต้องการ ซึ่งในโรงเรียนนั้นมีปัจจัยหลายประการในการช่วยพัฒนาให้นักเรียนเกิดคุณธรรมได้ เอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการปลูกฝังคุณธรรมมีดังนี้

วิรัช วรรณรัตน์ (2523 : 21 -23) ได้กล่าวว่า โรงเรียนมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของเด็กเป็นอันดับสองรองจากบ้าน ปัจจัยสำคัญที่ทำให้โรงเรียนมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพของเด็ก มีดังนี้

1. พฤติกรรมการบริหารของโรงเรียนว่า ผู้บริหารได้ปฏิบัติต่อครูละนักเรียนอย่างไร พฤติกรรมเหล่านี้ หากให้ความสนใจและปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอก็จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนให้ดีขึ้นได้
2. พฤติกรรมของครูที่เป็นแบบอย่างที่นักเรียนจะเอาเป็นแบบในการประพฤติปฏิบัติ ครูที่ดีจะสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเด็กให้ดีขึ้นได้
3. การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมนักเรียนที่สำคัญอย่างหนึ่ง การจัดสภาพแวดล้อมให้โรงเรียนน่าอยู่ สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย จะมีส่วนช่วยให้นักเรียนได้ประสบการณ์ที่เจริญงอกงามต่อไป โดยให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดสภาพแวดล้อมด้วย
4. กระบวนการเรียนการสอน ในการสอนวิชาต่างๆ หากมีการวางแผนไว้ล่วงหน้า ถึงเป้าหมายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและบุคลิกภาพของเด็กในเรื่องใดได้บ้างที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาต่างๆ แล้ว ก็ดำเนินการสอนตามขั้นตอนและกิจกรรมให้ไปสู่เป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด

5. แบบแผนพฤติกรรมของนักเรียนในโรงเรียน นักเรียนเข้าใหม่จะมีจำนวนไม่เกินหนึ่งในสี่ของนักเรียนทั้งหมดในโรงเรียน และนักเรียนเข้าใหม่จะพยายามเลียนแบบพฤติกรรมบุคลิกภาพของนักเรียนเก่า ถ้าแบบแผนพฤติกรรมบุคลิกภาพของนักเรียนเก่าในสวนรวมอยู่ในเกณฑ์ดีก็จะสามารถดึงดูดให้นักเรียนใหม่ปฏิบัติตาม

ซ้ำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2524 : 75-77) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝัง ส่งเสริม คุณธรรมและจริยธรรมไว้ดังนี้

1. ครอบครัว ได้แก่ บิดา มารดา ผู้ปกครอง ญาติผู้ใหญ่ ตลอดจนสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว จะเป็นแหล่งแรกที่ทำหน้าที่ปลูกฝังและถ่ายทอดคุณลักษณะทางจริยธรรมให้แก่เด็ก มีงานวิจัยจำนวนมากที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูกับลักษณะทางจริยธรรมของเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏผลว่า เด็กที่ได้รับความรักจากการอบรมเลี้ยงดูมาก มีลักษณะความรับผิดชอบ มีวินัยทางสังคมและความเชื่อเพื่อสูงกว่าเด็กที่ได้รับความรักน้อย เด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบควบคุมมากจะมีลักษณะเชื่องช้า สุขภาพ เชื้อเชื้อ แต่มีลักษณะขี้อาย เก็บตัว ใจน้อยและชอบพึ่งพาผู้ใหญ่ ส่วนเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมน้อย จะไม่เชื่องช้า ไม่มีความรับผิดชอบและขาดสมาธิ ในขณะที่เด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบใช้เหตุผลจะเป็นเด็กที่ไม่ก้าวร้าว รู้จักผิดชอบชั่วดีและรู้สึกละอายใจเมื่อทำผิด

2. กลุ่มเพื่อน เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญไม่น้อยในการสร้างค่านิยม และลักษณะทางจริยธรรมทั้งที่พึงประสงค์ และไม่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นในตัวเด็ก โดยเฉพาะเด็กที่ย่างเข้าสู่วัยรุ่น กลุ่มเพื่อนจะมีอิทธิพลมาก การทำอะไรตามเพื่อนจะเห็นได้ชัดที่สุด การเรียนรู้เชิงจริยธรรมของเด็กมิใช่มาจากเพื่อนๆ เพียงฝ่ายเดียว แต่ยังได้มาจากการได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน การเข้าใจกันและกันในระหว่างเด็กวัยเดียวกันเองด้วย ซึ่งเพื่อนๆ ดังกล่าวนี้นวมทั้งเพื่อนในโรงเรียนและเพื่อนนอกโรงเรียนด้วย

3. พระสงฆ์ หรือผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรม ในหมู่บ้าน ตำบลหรืออำเภอ หรือท้องถิ่นที่เด็กหรือนักเรียนอยู่ เป็นที่เคารพนับถือของผู้ใหญ่ในสังคมนั้น และเป็นผู้มอบให้อบรมสั่งสอนด้านจริยธรรมแก่ประชาชนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ การปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบของพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่นนั้น จะมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็ก หรือนักเรียน นักศึกษาในท้องถิ่นนั้นด้วย

4. สื่อสารมวลชน หรือสื่อมวลชน ทุกรูปแบบในปัจจุบันนี้ มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการปลูกฝังหรือเปลี่ยนแปลงเจตคติ ค่านิยม ตลอดจนรูปแบบของพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน นักเรียน นักศึกษา หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนไปถึงภาพยนตร์ บทเพลง หนังสืออ่าน เป็นทั้งเครื่องปลูกฝังค่านิยมทางคุณธรรม และจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนทุกวัย และใน

ขณะเดียวกัน ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่ได้รับความสนใจในด้านที่จะช่วยปลูกฝังความมีจริยธรรมที่ดีแก่เด็ก และเยาวชนแล้ว ยังอาจเป็นเครื่องทำลาย หรือขวางกั้นการปลูกฝังหล่อหลอมให้เด็ก นักเรียน นักศึกษาให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่งดงาม

5. โรงเรียน หรือสถานศึกษา ซึ่งรวมถึงการจัดสิ่งแวดล้อมและสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา การบริหารและการให้บริการต่างๆ ในสถานศึกษา การเป็นตัวอย่างอันดีงามของครู อาจารย์ การเรียนการสอนวิชาต่างๆ ตามหลักสูตร การเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับจริยศึกษา โดยเฉพาะ การจัดกิจกรรมต่างๆ ในสถานศึกษาด้วย

ศุมน อมรวิวัฒน์ และ สมพงษ์ จิตระดับ (2529 : 606-607) กล่าวว่า โรงเรียน ประถมศึกษา เป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่พยายามสร้างคนในชาติให้เป็นคนที่มีคุณภาพ ให้สามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสงบสุข กล่าวคือ โรงเรียน นอกจากจะสอนวิชาความรู้ต่างๆ ให้กับนักเรียนแล้ว โรงเรียนยังทำหน้าที่ปลูกฝังและส่งเสริมคุณความดีที่ควรประพฤติปฏิบัติ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ จริยธรรมให้แก่สมาชิกสังคมด้วย ด้วยหน้าที่ดังกล่าว โรงเรียนประถมศึกษาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรประถมศึกษา เพื่อให้เด็กนักเรียนมีประสบการณ์และพัฒนาการเพียงพอที่จะออกไปเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมได้

กัญนิกา พรหมณพิทักษ์ (2530 : 40) กล่าวเกี่ยวกับหน้าที่ของสถาบันการศึกษาหรือโรงเรียนไว้ว่า

สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความคิดให้แก่สมาชิกในสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะให้สมาชิกของสังคมมีความรู้ มีความสามารถ มีคุณธรรม มีวัฒนธรรม สามารถทำประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ดังนั้นโรงเรียนนอกเหนือจากการสอนวิชาต่างๆ ให้แก่นักเรียนแล้ว โรงเรียนยังทำหน้าที่ปลูกฝังคุณความดีที่ควรประพฤติหรืออีกนัยหนึ่ง คือ จริยธรรมให้แก่สมาชิกของสังคมต่อจากครอบครัวอีกด้วย แต่มีวิธีการปลูกฝังถ่ายทอดและประเมินผลอย่างเป็นระบบ

โรงเรียนเป็นสถาบันสังคมแห่งหนึ่งจึงมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังจริยธรรม โดยมีหลักสูตร บทเรียนที่แน่นอน มีวิธีการปลูกฝังและถ่ายทอด ตลอดจนการประเมินผลอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ ยังปลูกฝังโดยผ่านกระบวนการกิจกรรมนอกหลักสูตรหรือบทเรียน หรือกำหนดระเบียบและเงื่อนไขของโรงเรียนที่นักเรียนต้องปฏิบัติ อาทิเช่น นักเรียนต้องมาโรงเรียนให้ตรงเวลา ต้องทำงานที่ครูมอบหมายให้เสร็จด้วยตนเอง ซึ่งนับเป็นอิทธิพลที่เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ แต่มีผลต่อการปลูกฝังคุณลักษณะที่งดงามให้แก่นักเรียนเป็นอย่างมาก

ประดินันท์ อุปรมัย (2530: 203 – 209) ได้กล่าวถึงปัจจัยภายในโรงเรียนที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความรับผิดชอบของเด็ก ดังนี้

1. ครูมีอิทธิพลต่อการพัฒนาพฤติกรรมความรับผิดชอบของเด็ก ด้วยการปฏิบัติตนของครู เข้าใจธรรมชาติของนักเรียนเป็นอย่างดี ครูควรเป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียนในทุกด้าน เป็นที่ปรึกษาและพยายามเอาใจใส่โดยไม่เป็นการควบคุมและรุกรานเสรีภาพ

2. เพื่อนมีอิทธิพลต่อการมีความรับผิดชอบของเด็ก เพราะปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับเพื่อน แต่ละคนจะทำให้ต่างฝ่ายต่างถ่ายทอดลักษณะนิสัยให้แก่กันและกัน

ชัยณรงค์ ศรีสุข (2545 : 55) ได้สรุปว่า วิธีการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมในสถานศึกษาต้องคำนึงถึงทฤษฎีและหลักการที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางจริยธรรม มีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมด้านจริยธรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยให้สอดคล้องกับคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรด้วยการบูรณาการเข้ากับชีวิตจริงทั้งนอกและในสถานศึกษา ทั้งนี้ ผู้บริหาร ครู อาจารย์ ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องจัดบรรยากาศสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็กอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม

สรุปได้ว่าปัจจัยในการส่งเสริมคุณธรรมนั้นประกอบไปด้วย 1. ครอบครัว ซึ่งได้แก่ บิดามารดา ผู้ปกครอง ผู้ใกล้ชิด ฯลฯ 2. โรงเรียน ซึ่งได้แก่ ผู้บริหาร ครู เพื่อนนักเรียน และ 3. สภาพแวดล้อมในที่นี้คือ สิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวบุคคลในการที่จะช่วยให้บุคคลนั้นเกิดคุณธรรมได้ซึ่งได้แก่ อาคารสถานที่ การจัดป้ายนิเทศ การจัดสภาพแวดล้อมต่างๆ ปัจจัยเหล่านี้มีส่วนช่วยให้บุคคลมีคุณธรรมได้

4.3 แนวทางการปฏิบัติของโรงเรียนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักเรียน

โรงเรียนนอกจากจะสอนวิทยาการต่างๆ ให้แก่นักเรียนแล้ว โรงเรียนยังทำหน้าที่ปลูกฝังจริยธรรมให้แก่สมาชิกของสังคมด้วย โดยโรงเรียนมีหลักสูตรที่แน่นอน มีหลักการถ่ายทอดปลูกฝังประเมินผลอย่างเป็นระบบ จึงเท่ากับเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่เฉพาะอย่างในการปลูกฝังจริยธรรม

กรมการศาสนา (2521 : 11) ได้เสนอแนวทางเกี่ยวกับการจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนที่มีผลต่อการปลูกฝังจริยธรรมไว้ ดังนี้

1. บริเวณโรงเรียนจัดให้สะอาด เรียบร้อย เป็นส่วนสัดส่วน มีการรักษาตกแต่งอยู่เป็นนิจ ใหม่นี้ให้มีสภาพสกปรกรกรุงรัง มีการดูแลรักษาซ่อมแซม รั้ว ถนน ทางเดิน สนาม ใต้ถุนอาคารอย่างสม่ำเสมอ

2. อาคารเรียน อาคารประกอบ และอาคารอื่นๆ ในบริเวณโรงเรียนต้องได้รับการดูแลรักษาซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดี แข็งแรง ไม่มีสภาพชำรุดทรุดโทรมหรือเสื่อมโทรมให้เด็กเห็น และสร้างสุขนิสัยในการใช้อาคารสถานที่ให้นักเรียน ครู และบุคคลอื่นๆ ในโรงเรียนเป็นประจำ

3. ห้องเรียน ห้องประชุม และห้องอื่นๆ ในอาคารเรียน ต้องสะอาดเรียบร้อย เป็นประโยชน์ต่อการเรียนวิชาต่างๆ และจริยศึกษาของนักเรียนตลอดเวลา จัดให้นักเรียนช่วยกันรักษาความสะอาด ตกแต่งและช่วยกันรักษาไม่ให้สกปรกหรือเสื่อมโทรม จนเกิดสุขนิสัยในการอยู่การใช้ห้องนั้นๆ อย่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน

4. จัดให้นักเรียน ครู อาจารย์ และบุคคลอื่นๆ ในโรงเรียนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาจัดทำบริเวณอาคารสถานที่ ห้องเรียนและห้องต่างๆ ในโรงเรียนให้มากที่สุด

นอกจากนี้ยังได้เสนอทั้งหลักการและวิธีการในการจัดกิจกรรมในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา ดังนี้

1. หลักการ

1.1 จริยธรรมเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตทุกคน จะต้องเรียนรู้และปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอ

1.2 การจัดกิจกรรม จะต้องดำเนินการทั้งในการจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนข้อปฏิบัติของผู้บริหาร ครู อาจารย์ นักเรียน และเจ้าหน้าที่อื่นๆ ในโรงเรียน ระเบียบของโรงเรียน การเรียนและการสอนจริยศึกษาให้สัมพันธ์กับวิชาอื่นและมีความสัมพันธ์กับสังคม

1.3 การสอนจริยธรรม ต้องให้ผสมผสานอยู่ในทุกวิชา และในทุกกิจกรรมของโรงเรียน

1.4 การพัฒนาบุคลิกภาพ ต้องยึดหลักจริยธรรมเป็นแนวปฏิบัติ

1.5 มวลชนต้องปฏิบัติตามหลักจริยธรรม คือ งดเว้นการทำชั่ว ทำความดี และมีจิตใจบริสุทธิ์

1.6 การจัดสิ่งแวดล้อม จะต้องจัดและควบคุมดูแลให้เป็นในทางสนับสนุน หรือส่งเสริมการปฏิบัติตามหลักจริยธรรม

2. วิธีการ

2.1 จัดโรงเรียน และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการสอนจริยธรรมในโรงเรียนอย่างสืบเนื่องสม่ำเสมอ ไม่ให้มีสภาพเสื่อมโทรม ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สกปรกรุงรัง ไม่ว่าจะเป็นส่วนใดในโรงเรียน

2.2 หัวหน้าสถานศึกษา ครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกคนในโรงเรียนประพฤติตนเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม และทำตามหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย

2.3 ดำเนินการอบรมสั่งสอนนักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน ให้ประพฤติตามหลัก จริยธรรม และหน้าที่ของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอสืบเนื่องไม่ขาดตอน

2.4 สังคมและสิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน มีอิทธิพลในด้านจริยธรรมต่อนักเรียน มาก จึงควรจัดแนวปฏิบัติในด้านจริยธรรมภายนอกโรงเรียน โดยให้สัมพันธ์กับสังคมสิ่งแวดล้อม ในโรงเรียนอย่างเหมาะสม

2.5 กำหนดระเบียบโรงเรียนในเรื่องต่างๆ ตามหลักจริยธรรม และดำเนินการให้ นักเรียนถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ โดยครูไม่ต้องไปพร่ำสอนและเฝ้าดูเพื่อเป็นการฝึกนิสัยในตนเอง ของนักเรียนไปในตัวด้วย

2.6 การสอนจริยธรรมในห้องเรียน จะต้องมีการเรียนทฤษฎี และปฏิบัติโดยให้ได้ ปฏิบัติจริง และปฏิบัติจนเป็นนิสัยเป็นการสำคัญ

2.7 การสอดแทรกจริยธรรมในการสอนวิชาอื่นๆ และการจัดกิจกรรมทุกประการของ โรงเรียน

2.8 จัดให้มีอุปกรณ์การสอนจริยธรรม กิจกรรมส่งเสริมจริยธรรม และห้องจริยธรรม ตามความเหมาะสม

2.9 จัดให้มีการประเมินผล และวัดผลการจัดการเรียนการสอนจริยธรรมทุกระยะ และนำผลการประเมินผล และวัดผลมาปรับปรุงการเรียนการสอนจริยธรรมในโรงเรียน

กรมสามัญศึกษา (2522 : 25-39) ได้เสนอแนะตัวอย่างโครงการจัดสิ่งแวดล้อมใน โรงเรียนเพื่อการปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียน ดังนี้

1. การจัดป้ายคติธรรมในโรงเรียน
2. การจัดห้องจริยธรรมในโรงเรียน
3. การส่งเสริมความสะอาดในโรงเรียน
4. การจัดทำสัญลักษณ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในโรงเรียน
5. การปลูกต้นไม้ในบริเวณโรงเรียน
6. การจัดทำสวนโมกขธรรมในโรงเรียน
7. การจัดทำสัญลักษณ์ประจำห้องเรียน
8. การกำหนดสัญลักษณ์ของโรงเรียนและคติเตือนใจ
9. การฟื้นฟูความสะอาดห้องเรียนประจำปี
10. การรักษาระเบียบวินัยของโรงเรียน
11. การจัดหน่วยพิทักษ์สิ่งแวดล้อม
12. การจัดป้ายส่งเสริมนักเรียนที่กระทำดี

13. การรับประทานอาหารกลางวัน
 14. การจัดโครงการยูนิเทค
 15. การประกวดมรรยาทนักเรียนระหว่างห้องเรียนของแต่ละระดับชั้น
 16. การประกวดห้องเรียนประจำเดือน
 17. การส่งเสริมประชาธิปไตยในโรงเรียน
 18. การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน
 19. การจัดป้ายนิเทศที่พึงพอใจ
 20. การจัดป้ายนิเทศเทิดทูนสามสถาบัน
 21. การประชาสัมพันธ์ด้านต่างๆ ของโรงเรียน
- กิริติ ศรีวิเชียร (2524 : 26) ได้เสนอแนวทางที่เป็นไปได้ในการจัดจรรยาศึกษาในโรงเรียน

ดังนี้

1. การจัดจรรยาศึกษาในรูปของหลักสูตรแฝง
2. การกำหนดปรัชญาของโรงเรียน
3. การจัดระบบบริหารและสภาพแวดล้อมในโรงเรียน
4. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร
5. การจัดจรรยาศึกษาในรูปของการสอน

ผลการสัมมนาเรื่อง หลักสูตรกับความหวังที่จะพัฒนาจริยธรรมของนิสิตบัณฑิตศึกษา สาขาวิชานิติศาสตร์และการศึกษา และพัฒนาหลักสูตร ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 1/2534 ได้สรุปแนวทางในการปลูกฝังจริยธรรมที่ควรจะเป็นในระดับประถมศึกษา (อ้างถึงใน อุดลย์ สาระบาล : 34- 35)

1. ครูศึกษาหลักสูตรและวิเคราะห์ถึงจริยธรรมที่ต้องการพัฒนาให้เกิดขึ้นในตัวเด็กให้ชัดเจน โดยตีความหมายออกมาเป็นพฤติกรรมให้ชัดเจน
2. ครูผู้สอนต้องศึกษาทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรมต่างๆ ให้เข้าใจ และสามารถนำมาปฏิบัติได้รวมถึงทฤษฎีทางจิตวิทยาด้วย
3. ครูผู้สอนต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีต่อเด็ก ให้เด็กได้อยู่ใกล้ ซึ่งตัวอย่างที่ดีเมื่อได้เห็นตัวอย่างเช่นนั้นนานๆ เข้าก็จะยอมรับ ดุดซึมจริยธรรม
4. ครูผู้สอนพยายามหาวิธีการสอนที่สร้างความสนใจของเด็ก มีการใช้สื่อการสอนที่น่าสนใจ และเปิดโอกาสให้เด็กได้ฝึกสถานการณ์จริงบ้างในบางโอกาส
5. สร้างสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวให้เด็กสามารถดูดซึมจริยธรรมที่ต้องการปลูกฝัง

6. แสวงหาแบบอย่างวัฒนธรรมที่ดีงาม และชี้ให้เด็กเข้าใจ อาจเกี่ยวกับศิลปะหรือ ธรรมชาติก็ได้

7. มีการเสริมแรงเมื่อเด็กปฏิบัติตามจริยธรรมและมีการลงโทษในกรณีที่เด็กไม่ปฏิบัติตาม และหลังจากเด็กประพฤติสุ่มำเสมอแล้วก็ให้การเสริมแรงบ้าง ไม่เสริมแรงบ้าง ทำจนพฤติกรรมเชิง จริยธรรมของนักเรียนนั้นคงอยู่ต่อไป

8. สร้างคำขวัญหรือภาษิตที่คนส่วนใหญ่จะยอมรับนับถือร่วมกันได้ ทั้งนี้ต้องอยู่ใน ขอบเขตที่เหมาะสม

9. แนะนำหรือให้คำปรึกษาเฉพาะเป็นรายบุคคล เพราะเด็กต้องการความใกล้ชิด ต้องการคำแนะนำ และต้องการแนะนำเป็นครั้งคราวโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเด็กมีปัญหา

10. จัดกิจกรรมเสริมให้เด็กมีการปฏิบัติจริง

11. สนทนาวิสาสะในชีวิตประจำวัน เมื่อได้พบเห็นหรือสัมผัสสิ่งต่างๆ ทั้งในโรงเรียนและ นอกโรงเรียน ในบ้านและนอกบ้าน ก็นำมาเล่าให้เด็กเห็นคุณค่า เห็นความหมายของสิ่งนั้น

12. ขอความร่วมมือจากผู้ปกครอง ให้ช่วยสอดส่องเอาใจใส่ในเรื่องจริยธรรมของเด็ก

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ (2524 : 159) กล่าวว่า กิจกรรมในสถานศึกษามีสองอย่างคือ กิจกรรมการเรียนการสอน และกิจกรรมพิเศษนอกเวลาเรียน เพื่อเป็นการส่งเสริมการเรียน การสอนในหลักสูตร สนองความสนใจ พัฒนาบุคลิกภาพและเสริมสร้างอุปนิสัยอันดีงามของนักเรียน นักศึกษา กิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรมีในทุกๆ วิชาทั้งในวิชาจริยศึกษาและวิชาอื่นๆ ส่วนกิจกรรมเสริมหลักสูตรเป็นกิจกรรมด้านจริยศึกษา หรือเป็นกิจกรรมที่อาจแทรกจริยศึกษาเป็น ส่วนหนึ่งของกิจกรรมนั้น การจัดกิจกรรมในสถานศึกษามีความประสงค์จะให้นักเรียนนักศึกษาได้ มีส่วนร่วมกันอย่างทั่วถึงทั้งในด้านการศึกษา การทำงาน และรับผลการจัดนั้น สถานศึกษาทุก แห่งมีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยศึกษาเป็นกิจวัตร เช่น การเข้าแถวร้องเพลงชาติ สวด มนต์ไหว้พระ และฟังการอบรมสั้นๆ พร้อมกันในตอนเช้าก่อนเข้าเรียน การประชุมอบรมและสวด มนต์ไหว้พระวันสุดสัปดาห์ และมีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันลอยกระทง ฯลฯ และกิจกรรมอื่นๆ ตามความต้องการและความเห็นร่วมของครู อาจารย์และนักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษานั้นๆ

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึง แนวทางในการจัดจริยศึกษาสำหรับสถาบันการศึกษาระดับต่างๆ ไว้โดยการจัดจริยศึกษาตามแนวทาง ดังนี้

1. จัดโรงเรียน และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนให้เอื้ออำนวยต่อการสอนจริยศึกษาในโรงเรียน อย่างสืบเนื่องสม่ำเสมอ ไม่ให้มีสภาพเสื่อมโทรมขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สกปรกรุงรัง ไม่ ว่าจะเป็นส่วนที่ใดในโรงเรียน

2. หัวหน้าสถานศึกษา ครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกๆ คนในโรงเรียนประพฤติตนเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมตามหน้าที่ของตนเองโดยสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย

3. ดำเนินการอบรมสั่งสอนนักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียนให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรม และหน้าที่ของนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ สืบเนื่องไม่ขาดตอน

4. สังคมและสิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียน มีอิทธิพลในด้านจริยธรรมต่อนักเรียนมากจึงควรจัดแนวปฏิบัติในด้านจริยธรรมภายในโรงเรียน โดยให้สัมพันธ์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมภายนอกโรงเรียนอย่างเหมาะสม

5. กำหนดระเบียบของโรงเรียนในส่วนต่างๆ ตามหลักจริยธรรม และดำเนินการให้นักเรียนถือปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ โดยครูต้องพำสอน และคอยเฝ้าดูเพื่อเป็นการฝึกวินัยในตนเองของนักเรียนไปในตัวด้วย

6. การสอนจริยธรรมในโรงเรียน จะต้องมีการเรียนทฤษฎีและปฏิบัติโดยให้ปฏิบัติจริง และปฏิบัติจนเป็นนิสัยเป็นการสำคัญ

7. สอดแทรกจริยศึกษาในการสอนวิชาอื่นๆ และการจัดกิจกรรมทุกประการของโรงเรียน

8. จัดให้มีอุปกรณ์การลอนจริยศึกษา กิจกรรมส่งเสริมจริยศึกษา และห้องจริยศึกษาตามความเหมาะสม

9. จัดให้มีการประเมินผล และวัดผลการจัดและการสอนจริยศึกษาทุกระยะ และนำข้อประเมินผลและวัดผลมาปรับปรุงการจัดและการสอนจริยศึกษาในโรงเรียน ให้นักเรียนได้มีคุณสมบัติสมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ

สุมน อมรวิวัฒน์ (2526 : 43-54) กล่าวว่า การปลูกฝังจริยธรรมแก่นักเรียนในห้องเรียนนั้นสามารถกระทำได้ 2 ลักษณะคือ จัดสอนเนื้อหา หรือหลักจริยธรรมที่จะปลูกฝังเหมือนกับวิชาอื่นๆ โดยใช้วิธีสอนและดำเนินการสอนที่เหมาะสมตามข้อเสนอของกรมการศึกษานอกโรงเรียนและกรมสามัญศึกษา และอีกวิธีหนึ่งคือ การสอนสอดแทรกการปลูกฝังจริยธรรมในการสอนรายวิชาอื่นๆ ทุกวิชา โดยกำหนดวัตถุประสงค์ให้นักเรียนมีความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมทางจริยธรรมที่ต้องการ

ลำเจียร เจลิเมเผ่า (2527 : 18-19) ได้กล่าวไว้ว่า การที่โรงเรียนจะส่งเสริมจริยธรรมให้กับเด็กได้นั้น จะต้องอาศัยองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกัน ดังนี้

1. การบริหารโรงเรียน ได้แก่ การปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่นักเรียน การกำหนดระเบียบข้อบังคับ การควบคุม ติดตามผล เป็นต้น
2. การจัดสภาพแวดล้อม ให้สอดคล้องกับการสอนของครู
3. การสอนของครู

4. การจัดกิจกรรมด้านจริยศึกษา

สุมน อมรวิวัฒน์ และ สมพงษ์ จิตระดับ (2529 : 607) ได้เสนอว่า โรงเรียนควรมีแนวปฏิบัติในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ดังนี้

1. ดำเนินการจัดการเรียนการสอนด้านการจัดกิจกรรม และโครงการทั้งที่เป็นกระบวนการของหลักสูตรประถมศึกษาและส่งเสริมหลักสูตรเพื่อให้นักเรียนรู้จักผิดชอบชั่วดี ปฏิบัติตนตามหลักของศีลธรรม ประเพณี และศาสนา

2. ประสานงานร่วมมือกับสถาบันอื่นของสังคม เช่น ครอบครัว วัด องค์การสมาคม อาสาสมัคร และหน่วยงานทางราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการส่งเสริมจริยธรรมและคุณค่าทางจิตใจแก่นักเรียน

3. จัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมในโรงเรียนให้มีความเป็นระเบียบ สะอาด สวยงาม และสงบ เพื่อให้นักเรียนเกิดความเคยชินกับสภาพดังกล่าว นอกจากนี้ครูและบุคลากรในโรงเรียนยังต้องทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีในด้านบุคลิกภาพ กิริยามารยาท และลักษณะนิสัยที่ดีอีกด้วย

4. โรงเรียนมีหน้าที่วางแผนในการป้องกันและแก้ไขพฤติกรรมของนักเรียนที่มีแนวโน้มไปในทางเสื่อม โดยเน้นการป้องกันให้มากที่สุด โรงเรียนจึงควรจัดกิจกรรมและบริการในด้านการให้คำปรึกษาและแนะแนว การติดต่อสัมพันธ์กับผู้ปกครองเพื่อป้องกันปัญหา เมื่อเริ่มมองเห็นปัญหาและต้องแก้ไขปัญหาเมื่อปัญหาเกิดขึ้นแล้ว

กรมสามัญศึกษา (2535 : 47) ได้เสนอหลักการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ดังนี้

1. การจัดการเรียนการสอน จะต้องปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมคู่กับความรู้
2. ทุกงาน/โครงการ ภายในโรงเรียนสามารถปลูกฝังจริยธรรมก็ได้
3. บรรยากาศ สิ่งแวดล้อม และแบบอย่างที่ดีเอื้อต่อการปลูกฝังจริยธรรม
4. การร่วมคิด ร่วมทำของบุคลากรทุกฝ่าย ช่วยให้การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียนได้ผล
5. ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรม จะช่วยให้นักเรียนได้พัฒนานิสัยและคุณธรรมของตนเอง
6. การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ควรคำนึงถึงหลักการ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและความแตกต่างระหว่างบุคคล
7. การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม ต้องต่อเนื่องและมีการพัฒนา
8. การติดตามและประเมินผลต้องทำอย่างเป็นระบบทั้งจากผู้อื่น และโดยตนเอง

จากความคิดเห็นของนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้กล่าวอย่างสอดคล้องกัน พอสรุปได้ว่าในแต่ละปัจจัยควรมีวิธีการดำเนินการในการปฏิบัติของแต่ละปัจจัยในการส่งเสริมคุณธรรมเกี่ยวกับความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ ดังนี้

ปัจจัยด้านผู้บริหาร ประกอบไปด้วยประเด็นในการศึกษาดังนี้

1. การกำหนดนโยบาย ปรัชญา วิสัยทัศน์ของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ

การกำหนดนโยบายเป็นการแสดงให้เห็นถึงกรอบหรือแนวทางในการปฏิบัติให้แก่องค์กร และมักสะท้อนให้เห็นปัญหาและความต้องการขององค์กรนั้นๆ นโยบายจึงเป็นแนวปฏิบัติในลักษณะของการรวมพลังร่วมมือกัน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาและสนองความต้องการ สมาชิกในองค์กรหรือสถาบันต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนให้บรรลุตามแนวทางที่นโยบายกำหนด ให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ของนโยบายเป็นสำคัญ ลักษณะดังกล่าว นโยบายจึงเป็นทิศทางการรวมพลังหน้าที่ของสมาชิกให้ไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ การส่งเสริมคุณธรรมเกี่ยวกับความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบเช่นเดียวกัน นักเรียนจะมีคุณธรรมมากขึ้นเพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับ การกำหนดนโยบายของผู้บริหารโรงเรียนเป็นสำคัญ ดังที่นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิกล่าวไว้ ดังนี้

สาโรช บัวศรี (2522 : 35) กล่าวว่า แนวทางเพื่อบรรลุถึงจริยธรรมที่พึงประสงค์ ได้แก่

1. กำหนดนโยบายเป็นพื้นฐานเกี่ยวกับจริยธรรมไว้ปฏิบัติ
2. กำหนดวิธีสอนจริยธรรมให้เป็นไปตามแนวนโยบายนั้น

ระพี สาคริก (2527 : 7) กล่าวว่า การสอนจริยธรรมในสถาบันการศึกษาขึ้นอยู่กับนโยบาย และโครงสร้างการบริหารของสถาบัน

สมพงษ์ จิตระดับ (2530 : 164) ให้ทัศนะว่า โรงเรียนต้องกำหนดนโยบายที่ชัดเจนออกมาเพื่อเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินงานกิจกรรมทางจริยธรรมทุกรูปแบบที่จัดขึ้นในโรงเรียน

อารี จำปาทอง (2532 : 28) กล่าวถึง แนวทางการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียน โดยการกำหนดเป็นนโยบายส่งเสริมจริยธรรม ดังต่อไปนี้

1. ให้ครูประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน
2. ให้ครูกวาดขันนักเรียนทั้งด้านความรู้และความประพฤติ
3. ให้ครูเวรประจำวันกล่าวอบรมความประพฤตินักเรียนก่อนเข้าห้องเรียน

4. ให้ครูยกย่องหรือมอบรางวัลแก่นักเรียนที่ประพฤติดี
 5. ให้ครูประจำชั้นไปเยี่ยมบ้านนักเรียนทุกคนในชั้น เพื่อติดตามผลการเรียนและความประพฤติ
 6. เชิญผู้นำท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติคุณธรรมมาร่วมให้ข้อคิดหรือเป็นวิทยากรอบรมนักเรียน
 7. ให้ครูสังเกต ติดตามความประพฤตินักเรียนทั้งในและนอกเวลาเรียน
 8. กำหนดระเบียบว่าด้วยจรรยาบรรณของนักเรียน
 9. ให้ครู นักเรียน ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรมร่วมกับวัดและชุมชน
 10. ให้นักเรียนเข้าร่วมช่วยเหลือ หรือบริการในงานกุศลที่จัดขึ้น
- เบญจมาศ เขียมอิม (2543 : 16) กล่าวว่า นโยบายเป็นส่วนสำคัญที่ใช้กำหนด

แนวทางการปฏิบัติให้ตรงสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ ดังนั้นการดำเนินงานทุกส่วนที่เกี่ยวข้องจึงต้องพยายามปฏิบัติให้เป็นไปลักษณะสอดคล้อง เอื้อและสนับสนุนกันและกัน ทั้งนี้เพื่อจะได้เกิดผลสำเร็จตรงตามวัตถุประสงค์ของนโยบาย มิเช่นนั้นการดำเนินงานจะไร้ประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า โรงเรียนจะสามารถส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรมความมีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบได้นั้น โรงเรียนต้องมีนโยบายที่ชัดเจนเพื่อเป็นกรอบหรือเป็นแนวทางให้สมาชิกทุกคนยึดถือปฏิบัติได้อย่างเห็นผลและมีประสิทธิภาพ

2. โครงการ / กิจกรรมในการส่งเสริมคุณธรรมความมีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบ

โครงการและกิจกรรมเป็นผลจากการกำหนดนโยบาย เป็นรูปแบบหนึ่งในการแสดงออกทางการปฏิบัติของนโยบายที่กำหนดขึ้น โครงการและกิจกรรมจึงเป็นตัวหลักสำคัญในการชี้ให้เห็นว่านโยบายดังกล่าวได้ผลมากน้อยมีประสิทธิภาพมากเพียงใด โรงเรียนจึงควรมีโครงการและกิจกรรมในการส่งเสริมคุณธรรมความมีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบให้นักเรียน เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นว่าได้มีการปฏิบัติตามนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม ตามที่มีผู้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดตั้งโครงการและกิจกรรมการส่งเสริมคุณธรรม ดังนี้

ละออ การุณยะวนิช (ม.ป.ป.: 111) กล่าวถึง แนวทางการจัดกิจกรรมนักเรียน ดังนี้

1. โรงเรียนควรจัดกิจกรรมทางศาสนาภายในโรงเรียนตามโอกาสเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา

2. ให้นักเรียนปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีระเบียบและสอดแทรกบรรยากาศทางศาสนกิจ ในกิจวัตรประจำวัน ตามที่แต่ละโรงเรียนจะจัดให้เหมาะสม เช่น ให้สวดมนต์สัปดาห์ละครั้ง ฟัง อภิปรายธรรม

3. จัดแข่งขันการตอบปัญหาที่นักเรียนต้องอ่านหนังสือที่โรงเรียนกำหนดไว้จึงจะตอบได้ เช่น หนังสือนิทานชาดก ประวัติพุทธสาวก เป็นต้น

4. ประกาศยกย่องนักเรียนที่มีความประพฤติดีให้ปรากฏในที่ประชุม

5. ให้คะแนนความประพฤติเป็นการฝึกอบรมจริยศึกษาในโรงเรียน

สมพงษ์ จิตระดับ (2530 : 177) กล่าวว่า กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาทางด้านจิตใจ น้ำใจ และศีลธรรม อาจแบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

1. กิจกรรมในวันสำคัญต่างๆ
2. กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม
3. กิจกรรมชมรมอาสาพัฒนา
4. กิจกรรมลูกเสือ เนตรนารี การอยู่ค่ายพักแรม

กรมสามัญศึกษา (2535 : 55-60) ได้เสนอแนวทางการจัดกิจกรรม การปลูกฝัง คุณธรรม จริยธรรม โดยวิธีการบูรณาการกับวิถีชีวิตทั้งในและนอกโรงเรียน ได้แก่

1. จัดกิจกรรมภายในโรงเรียน เช่น ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด กิจกรรม ชุมนุม กิจกรรมเสริมหลักสูตร เป็นต้น
2. จัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมในโรงเรียน เช่น บริเวณโรงเรียนสะอาด ร่มรื่น สวยงาม มีป้ายคำขวัญเตือนใจนักเรียน มีการรักษาสถานที่และอุปกรณ์ต่างๆ อยู่ในสภาพดี
3. จัดกิจกรรมร่วมกับชุมชน เช่น กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กิจกรรมรณรงค์ประชาธิปไตย เป็นต้น

สุขุมล เกษมสุข (2548 : 64) เสนอว่า นอกจากกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตาม หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 แล้วครูสามารถจัดกิจกรรมนักเรียนในรูปแบบ อื่นๆ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน เช่น กิจกรรมพัฒนาบุคลิกภาพ กิจกรรม พัฒนาเจตคติ กิจกรรมปรับพฤติกรรม กิจกรรมเพื่อส่งเสริมศีลธรรม เป็นต้น

จากที่มีผู้ให้ความคิดเห็น สรุปได้ว่า โรงเรียนควรมีโครงการและกิจกรรมในการส่งเสริม คุณธรรมให้แก่นักเรียนโดยไม่จำเป็นต้องทำตามหลักสูตรเท่านั้น หากแต่โรงเรียนสามารถจัดตั้ง โครงการและกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อนักเรียนได้ไม่ว่าจะเรื่องใดก็ตาม เช่น คุณธรรม จริยธรรม พฤติกรรม ศาสนาวัฒนธรรม เป็นต้น

ปัจจัยด้านครู ประกอบไปด้วยประเด็นในการศึกษาดังนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูในการส่งเสริมคุณธรรมความมีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบนั้นมีหลายวิธีการด้วยกัน การจัดการเรียนการสอนของครูจึงไม่ใช่แต่เพียงการสอนเนื้อหาในรายวิชาเท่านั้น ครูจะต้องมีการสอนสอดแทรกคุณธรรมให้แก่นักเรียนตลอดเวลาทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ดังมีนักวิชาการและผู้รู้เสนอความคิดเห็น ดังนี้

สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดในเขตการศึกษา 7 (2538 : 12-17) ได้เสนอว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยวิธีการหลากหลาย เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วม ครูใช้สื่อการสอนเป็นเครื่องมือให้นักเรียนได้สนทนาถกเถียงขัดแย้งกันอย่างมีเหตุผล ย่อมทำให้นักเรียนต่างได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ครูคอยจัดแนวทางให้นักเรียนได้แสดงความคิดและสื่อความหมายกันอย่างสร้างสรรค์ช่วยกันทำงานที่ได้รับมอบหมาย ช่วยกันแก้ปัญหาความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่เพื่อนจึงเกิดขึ้น

สุดใจ บุญอารีย์ (2541 : 134) ได้เสนอกิจกรรมที่ใช้ในการสอนคุณธรรมแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ 1. สถานการณ์จำลอง 2. การบอกกล่าวหรืออธิบาย 3. การสังเกตและการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม

สุขุมาล เกษมสุข (2548 : 63-64) กล่าวถึง การจัดการเรียนการสอนของครูที่จะปลูกฝังจริยธรรมให้แก่นักเรียน ทำได้ดังนี้

1. การสอนจริยธรรมโดยตรง อาจเป็นการสอนจริยศึกษาหรือสอนจริยธรรมในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมก็ได้ หรือบางโรงเรียนอาจจัดเป็นชั่วโมงอบรมจริยธรรมตามความเหมาะสมของแต่ละโรงเรียน ในการสอนควรมีอุปกรณ์การสอนที่เหมาะสม มีกลวิธีสอนที่น่าสนใจ มีกิจกรรมที่หลากหลายให้นักเรียนลงมือปฏิบัติ เช่น การอภิปรายแสดงความคิดเห็น การแสดงละครบทบาทสมมติ การค้นคว้าหาความรู้ การดูภาพ การฟังนิทาน

2. การสอนจริยธรรมแทรกในการสอนเนื้อหาในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ ทุกกลุ่มสาระ ครูทุกคนต้องระลึกอยู่เสมอว่าจะสอดแทรกเรื่องคุณธรรมจริยธรรมให้แก่นักเรียนทุกครั้งที่มีโอกาสไม่ว่าจะสอนเนื้อหาในกลุ่มสาระใดอยู่ก็ตาม

3. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ ที่อาจไม่เน้นจริยธรรม แต่ให้นักเรียนได้ลงมือทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง และมีกิจกรรมที่หลากหลายที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ฝึกทักษะกระบวนการต่างๆ เช่น การอภิปราย การแสดงละคร การทำโครงการ ฯลฯ การจัดกิจกรรมที่หลากหลายโดยนักเรียนลงมือทำด้วยตนเอง นอกจากได้เรียนรู้

และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองแล้ว นักเรียนยังได้ฝึกทักษะและคุณลักษณะที่สำคัญในการพัฒนาจริยธรรมด้วย

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมคุณธรรมตามที่มีผู้เสนอ สรุปได้ว่า การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครูในการส่งเสริมคุณธรรมนั้น แบ่งได้เป็น กิจกรรมการเรียนการสอนโดยตรง กิจกรรมการเรียนการสอนโดยอ้อม และกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการ โดยมีวิธีในการจัดกิจกรรมในหลายรูปแบบ เช่น การบอกอธิบาย การอภิปราย การใช้บทบาทสมมติ การใช้นิทาน การแสดงละคร เป็นต้น

2. การอบรมสั่งสอน

ครูเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและมีหน้าที่โดยตรงในการอบรมสั่งสอนทั้งความรู้และคุณธรรมให้แก่ นักเรียน การอบรมสั่งสอนของครูจึงเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาคุณธรรมให้แก่ นักเรียนได้ ครูจึงต้องตระหนักอยู่เสมอว่า ครูต้องสร้างนักเรียนให้เป็นผู้ที่เก่งและเป็นคนดีด้วย ดังมีผู้เสนอความคิดเห็น ดังนี้

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2513 : 120-121) ได้เสนอถึง การสอนจริยศึกษาว่า ในการสอนให้เกิดมีคุณธรรมต่างๆ มิใช่จะสอนแต่เฉพาะในช่วงที่มีตารางสอนเท่านั้น แต่จะต้องสอนทุกเวลาทุกอิริยาบถ และการสอนจริยศึกษาจะสอนกันด้วยถ้อยคำเพียงอย่างเดียวไม่ได้ จะต้องสอนด้วยการจัดระบบงานที่ให้เห็นเป็นตัวอย่าง สอนด้วยการรักษาระเบียบวินัยที่ดี ด้วยมีความเชื่อถือในระเบียบวินัยนั้นอย่างสุจริตใจ

อนวัช รัตนเมธาวิ (2528 : 54-55) ได้กล่าวถึงการสอนหรือการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ นักเรียนไว้ 3 ลักษณะดังนี้

1. การสอนนอกห้องเรียน การสอนในลักษณะนี้ไม่จำเป็นต้องเลือกเวลาหรือสถานที่ ครูอาจสอนได้ในทุกลักษณะและทุกสถานการณ์ที่ครูพบเห็นพฤติกรรมที่นักเรียนแสดงออกมาซึ่งอาจจะเป็นลักษณะที่พึงประสงค์หรือไม่พึงประสงค์ก็ได้

2. การสอนในห้องเรียน ครูในแต่ละหมวดวิชาควรจะได้มีการร่วมมือกันอย่างจริงจังและถือว่า เป็นหน้าที่โดยตรงในการที่จะสอนหรือปลูกฝังจริยธรรมคุณธรรมให้กับนักเรียน โดยอาจจะสอดแทรกในเนื้อหาวิชาที่ตนสอน

3. การสอนโดยอาศัยกิจกรรมชุมนุมต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้นในโรงเรียนตลอดจนถึงการเล่นเกมส์ต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ได้เด็กได้รับประสบการณ์จริง การสอนโดยอาศัยกิจกรรมเป็นวิธีการสอนที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักตนเองมากขึ้น เข้าใจผู้อื่นมากขึ้น ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รู้จัก

ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ มากยิ่งขึ้น เป็นการฝึกให้รู้จักการทำงานร่วมกัน รู้จักแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน เป็นต้น

ลาโรซ บัวศรี (2532 : 12-15) กล่าวว่า สถานศึกษาเป็นส่วนอันสำคัญในการพัฒนาจริยธรรม ครูผู้สอนจะต้องทำตนให้เป็นตัวอย่างในทางที่ดี และต้องเอาใจใส่ในการจัดฝึกอบรมเรื่องจริยธรรมแก่นักเรียนอย่างจริงจัง

สุขุมล เกษมสุข (2548 : 65) ได้เสนอความคิดว่า การดูแลและปกครองนักเรียนมิใช่จะเป็นหน้าที่ของครูประจำชั้นเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ของครูของครูทุกคนในโรงเรียนต้องกระทำร่วมกันและให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันอย่างสม่ำเสมอ ครูประจำชั้นควรอบรมสั่งสอนนักเรียนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม กิริยามารยาท เป็นประจำทุกวันในช่วงเวลาอย่างน้อยวันละ 5 นาที ส่วนครูประจำวิชาและครูอื่นๆ ก็ควรอบรมสั่งสอนนักเรียนด้วยทุกครั้งที่มีโอกาสการอบรมสั่งสอนนักเรียนอยู่เสมอจะช่วยให้เด็กนักเรียนมีความคิดเห็นที่ถูกต้อง รู้ว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิดสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ

สรุปได้ว่า ครูมีหน้าที่สำคัญในการอบรมสั่งสอนคุณธรรมให้แก่เด็กนักเรียนโดยไม่เลือกสถานที่และเวลา หากครูพบเห็นนักเรียนประพฤติตนไม่ถูกไม่ควรและไม่เหมาะสม

3. การเป็นแบบอย่างที่ดี

ในการส่งเสริมคุณธรรมเกี่ยวกับความมีระเบียบวินัย และความรับผิดชอบหรือคุณธรรมอื่นๆ ก็ตามให้กับนักเรียนประถมศึกษามิใช่แต่ใช้วิธีการอบรมสั่งสอนเท่านั้น การเป็นแบบอย่างที่ดีของครูมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่โรงเรียนต้องการ เพราะนักเรียนระดับประถมยังไม่มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ว่าสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร การเรียนรู้จากการลอกเลียนแบบพฤติกรรมหรือการทำตามแบบเป็นสิ่งที่มิอิทธิพลต่อนักเรียน ครูจึงต้องประพฤติตนให้เหมาะสมทั้งต่อหน้าและลับหลัง สอดคล้องกับความเห็นว่า ครูจะต้องทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีในทางที่ถูกที่ควร ถ้าครูอยากให้นักเรียนทำอะไรในทางที่ดี ครูก็ทำเรื่องนั้นๆ ให้ศิษย์เห็นเพื่อให้ศิษย์ประพฤติตาม (กิติพันธ์ จุจิริกุล, 2540) ถ้าครูทำตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีจะทำให้เด็กนักเรียนเกิดการเลื่อมใส ศรัทธา และยึดการปฏิบัตินั้นๆ เป็นตัวอย่าง หรือซึมซับสิ่งต่างๆ เหล่านั้นเข้าสู่ตนเองจนยึดถือเป็นหลักปฏิบัติของตนต่อไป (แรมสมร อยู่สถาพร, 2537) การกระทำของครูทุกอย่างจึงต้องทำอย่างระมัดระวังและตระหนักไว้เสมอว่านักเรียนเรียนรู้และให้ความสนใจครูอยู่ตลอดเวลา ครูจึงต้องปฏิบัติตนทั้งต่อตนเองและต่อครูด้วยกันเองอย่างสุภาพ มีระเบียบวินัยและอ่อนน้อม ดังที่มีผู้ให้ความเห็นว่า การทักทายไหว้กราบระหว่างครูใหญ่กับนักเรียน การไม่คุยกันในห้องประชุม การไม่แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวใส่เด็กนักเรียนการไม่

กล่าวคำเสียดสีประชดประชันยามเมื่อนักเรียนทำผิด การทักทายนักเรียน การให้ความเอาใจใส่แก่นักเรียนเหล่านี้ เป็นช่องทางให้นักเรียนได้พบเห็นจริยธรรมจากการประพฤติปฏิบัติต่อกันจากครูอาจารย์ของเขาเอง (ก่องแก้ว เจริญอักษร, 2522)

4. การเสริมแรง

มีผู้เสนอความคิดและทัศนะเกี่ยวกับการเสริมแรงไว้ต่างๆ กัน ดังนี้

วารี ติระจิตร (2530 : 2530) ได้กล่าวถึงวิธีการเสริมแรงว่ามีหลายวิธี ได้แก่

1. การเสริมแรงกำลังด้วยวาจาทั้งที่ยอมรับและปฏิเสธ การเสริมกำลังด้วยวาจาแบบยอมรับ ครูมักใช้คำพูดว่า เก่ง เก่งมาก ดี ใช่ น่าสนใจ น่าชมเชย กรณีทำผิดครูใช้การเสริมแรงทางลบด้วยการใช้ถ้อยคำว่า ไม่ถูก ใช้ไม่ได้ ใช้คำตำหนิ

2. การเสริมแรงด้วยกิริยาท่าทาง ครูเสริมกำลังด้วยการยิ้ม พยักหน้ารับ ใช้มือหรือท่าทางประกอบ ใช้สายตาแสดงความพอใจ ในกรณีที่นักเรียนทำผิด ครูไม่ควรแสดงกิริยาอาการโกรธ ไม่พอใจ

3. การเสริมกำลังใจโดยให้นักเรียนมีส่วนร่วม เช่น ปรบมือให้เพื่อน ให้คะแนนกันเอง

4. การเสริมกำลังใจโดยกลุ่มนักเรียน เช่น นักเรียนกล่าวชมเชยกันเอง

5. การเสริมกำลังใจด้วยการให้รางวัล เช่น การให้สิ่งของ ขนม เงิน คะแนนบัตรชมเชย แต่ควรระวังเรื่องการให้รางวัลบ่อยเกินไปอาจส่งผลให้นักเรียนหวังผลด้านวัตถุมากเกินไป

กรมวิชาการ (2542 : 67-70) ได้กำหนดรูปแบบการสอนเพื่อเสริมสร้างลักษณะนิสัยของนักเรียนโดยมีกิจกรรมการปรับพฤติกรรมเป็นกิจกรรมหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงเรื่องของการเสริมแรงไว้ ดังนี้

ครูจะเป็นผู้ทำหน้าที่จัดเงื่อนไขผลกรรมทั้งการเสริมแรงและการลงโทษให้กับนักเรียนทุกครั้งที่นักเรียนแสดงพฤติกรรมแต่เนื่องจากว่า ในเรื่องของการเสริมสร้างลักษณะนิสัยนั้น นักจิตวิทยาได้ให้ข้อเสนอแนะว่า ควรใช้เงื่อนไขการเสริมแรงมากกว่าเงื่อนไขการลงโทษ เพราะว่าการลงโทษมีผลเสียมากกว่า คือ จะทำให้นักเรียนเกิดพฤติกรรมลึกลับ หลีกเลียงและต่อต้าน

สุขุมล เกษมสุข (2548 : 66) กล่าวว่า การปลูกฝังจริยธรรมแก่เด็กมีจุดมุ่งหมายให้เด็กทำความดี มีพฤติกรรมที่ดี เมื่อครูอบรมสั่งสอน ชี้แนะ ทำตัวอย่างจนเด็กมีพฤติกรรมที่ดีแล้ว ครูต้องให้แรงเสริมแก่เด็ก เพื่อเขาอยากจะทำดีต่อไปจนเป็นนิสัย การให้รางวัล

เมื่อเด็กทำดีเป็นวิธีจะช่วยส่งเสริมพฤติกรรมที่ได้โดยให้รางวัลที่เหมาะสมกับพัฒนาการทางจิตใจของเด็ก การให้รางวัลทันทีที่เด็กทำความดีและให้ในปริมาณที่พอเหมาะไม่มากหรือน้อยเกินไปจะช่วย
ให้เด็กที่กำลังใจในการทำ ความดี และมีความมั่นใจในการทำ ความดีของตนต่อไป ส่วนการ
ลงโทษนั้น เมื่อเด็กมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม อันดับแรกครูควรสอนให้เด็กเข้าใจด้วยเหตุผลชี้แจง
ให้รู้ถึงความถูก-ผิด พยายามชี้แนะให้เด็กปรับปรุงตัว ไม่ควรทำโทษเด็กทันทีแต่ถ้าการอบรมสั่ง
สอนไม่ได้ผล การลงโทษควรเป็นการลงโทษทางจิต เช่น การตัดสิทธิบางอย่าง การงดเว้น
กิจกรรมบางอย่างที่เด็กชอบ การให้รางวัล การลงโทษที่พอเหมาะและการให้ความรักสนับสนุน
ควบคู่ไปด้วย จะช่วยให้เด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสมช่วยให้การปลูกฝังจริยธรรมแก่เด็กได้ผลดี

จากความเห็นดังกล่าว สรุปได้ว่า การเสริมแรงและการลงโทษนั้นควรใช้ควบคู่กันไปอย่าง
พอเหมาะพอดี ถ้านักเรียนทำดี ประพฤติดีก็ควรให้การเสริมแรง โดยการ ยกย่อง ชมเชย ให้
รางวัล แต่ถ้านักเรียนทำผิด ครูควรใช้เหตุและผลในการอธิบายก่อนการลงโทษเพราะการลงโทษ
ทันทีจะส่งผลเสียต่อนักเรียน

ปัจจัยด้านบริบทสิ่งแวดล้อม ประกอบไปด้วยประเด็นในการศึกษาดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

อารี จำปาทอง (2532 : 32-33) ได้กล่าวว่า ในการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อ
ส่งเสริมจริยธรรมแก่นักเรียน ผู้บริหารโรงเรียนควรดำเนินการจัดสภาพแวดล้อมออกเป็น 2
ลักษณะ คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ (วัตถุ) และสภาพแวดล้อมทางจิตภาพ (จิตใจ) ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เป็นสภาพแวดล้อมที่รับความรู้สึกได้ด้วยตา
กล่าวได้ว่า เป็นสภาพแวดล้อมพื้นฐานของมนุษย์ที่มีอิทธิพลต่อลักษณะนิสัยของนักเรียนได้ง่าย
การจัดสภาพแวดล้อมด้านนี้ ได้แก่

- 1.1 อาคารเรียน อาคารประกอบและบริเวณโรงเรียนทั่วไป มีความ
สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย
- 1.2 จัดให้มีป้ายแสดงคำขวัญ คำสอนทางพุทธศาสนา หรือคติพจน์ใน
อาคารเรียน บริเวณโรงเรียน
- 1.3 จัดให้มีพระพุทธรูป หรือภาพพุทธประวัติไว้ในห้องเรียน
- 1.4 จัดป้ายนิเทศแสดงประวัติ และผลงานของผู้นำหรือผู้ปกครอง
นักเรียนในห้องถิ่นที่ถือปฏิบัติคุณธรรมดีเด่น
- 1.5 จัดนิทรรศการแสดงความสำคัญในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

2. การจัดสภาพแวดล้อมทางจิตภาพ เป็นสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อจิตใจโดยตรง กล่าวคือ นักเรียนจะมีบุคลิกลักษณะ หรือทัศนคติต่อจริยธรรมอย่างไร เป็นผลมาจากสภาพแวดล้อม ได้แก่

- 2.1 จัดให้มีห้องฝึกจริยศึกษาในโรงเรียน
- 2.2 จัดประกวดห้องมารยาทดีเด่น
- 2.3 จัดให้มีป้ายแสดงรายชื่อประวัตินักเรียนที่มีความประพฤติดี
- 2.4 จัดโครงการสรรหานักเรียนที่มีความประพฤติดี
- 2.5 จัดให้มีชุมนุมพุทธศาสนาในโรงเรียน

สุขุมาล เกษมสุข (2548 : 67-68) กล่าวว่า ผู้บริหารและครูควรร่วมมือกันจัดบรรยากาศและสภาพแวดล้อมบริเวณโรงเรียนและในห้องเรียน ดังนี้

1. ครู ควรสร้างบรรยากาศให้มีความอบอุ่นมีเมตตา ด้วยการเป็นคนยิ้มแย้มแจ่มใส พุดจาสุภาพไพเราะ จิตใจดี มีเมตตาต่อนักเรียน มีการอบรมสั่งสอนที่นุ่มนวลเข้าหาธรรมชาติ และความดีงาม การกระทำทุกอิริยาบถของครู ซึ่งเป็นตัวอย่างของนักเรียนอยู่ตลอดเวลา ครูต้องสร้างให้เด็กเกิดศรัทธาในตัวครู

2. ให้มีความสะอาด ควรให้บริเวณโรงเรียนมีความสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อให้นักเรียนสบายใจและเคยชินกับความสะอาด ควรให้นักเรียนมีส่วนร่วมช่วยกันรักษาและทำความสะอาดบริเวณโรงเรียนด้วย เช่น จัดเวรให้นักเรียนแต่ละชั้นเก็บขยะ กวาดพื้น ช่วยให้นักเรียนมีความรับผิดชอบรู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม และภาคภูมิใจที่มีส่วนสร้างความสะอาดให้โรงเรียนของตน ส่วนความสะอาดในห้องเรียน ครูต้องเป็นตัวอย่างในเรื่องความสะอาด ความมีระเบียบเรียบร้อยในการทำงาน การแต่งกาย การจัดวางข้าวของต่างๆ

3. ให้มีความสวยงามร่มรื่นด้วยธรรมชาติ บริเวณโรงเรียนควรมีต้นไม้ทั้งต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้กระถางตามแต่ความเหมาะสม แม้โรงเรียนบางแห่งจะเป็นโรงเรียนในเมืองซึ่งมีพื้นที่จำกัดก็ตาม แต่อย่างน้อยควรมีต้นไม้กระถาง และปลูกไม้เลื้อยพันธุ์ต่างๆ ส่วนในห้องเรียนควรมีแจกันดอกไม้ หรือปลูกพืชในร่มที่มีใบสวยงามในภาชนะหรือกระถางต้นไม้ตั้งประดับในห้องเรียน การจัดบริเวณโรงเรียนละห้องเรียนให้มีความร่มรื่นตามธรรมชาตินี้ จะช่วยให้นักเรียนได้สัมผัสและใกล้ชิดกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับทางพุทธศาสนาที่สอนให้คนดำเนินชีวิตตามหลักธรรมชาติ

4. มีสถานที่ที่นักเรียนจะใช้เวลาว่างศึกษาหรือทำกิจกรรมที่ตนใจ เช่น อาจมีมุมอ่านหนังสือเพิ่มเติมจากห้องสมุด มีห้องซึ่งจัดมุมให้นักเรียนเล่นดนตรี ส่วนในชั้นเรียนนั้น

ตามปกติห้องเรียนต่างๆ มีมุมเสริมประสบการณ์ให้นักเรียนได้ใช้เวลาว่างเพื่อค้นคว้าหาความรู้ หรือเพื่อความบันเทิง

5. มีบรรยากาศของการส่งเสริมจิตใจ ด้วยการจัดป้ายนิเทศ ป้ายคำขวัญ คติธรรมในการดำเนินชีวิต สุภาษิต พุทธศาสนสุภาษิต เพื่อให้นักเรียนได้เห็น ได้อ่าน ได้คุ้นเคยกับ คำสอนที่ดีงามและซึมซับเข้าสู่จิตใจ การจัดป้ายนิเทศ ป้ายคำขวัญนี้ควรจัดทั้งในห้องเรียนและ บริเวณอื่นๆ ในโรงเรียน

สรุปได้ว่า การจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และบรรยากาศในโรงเรียนเป็นการส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรมได้ โรงเรียนจะต้องสะอาด มีการจัดระบบระเบียบของอุปกรณ์ต่างๆ ในโรงเรียนอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย มีการปลูกต้นไม้เพื่อสร้างความร่มรื่น สิ่งเหล่านี้เป็นการส่งเสริมให้นักเรียนเกิดคุณธรรมและจริยธรรมได้ส่วนหนึ่ง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร ครู และนักเรียน

การส่งเสริมปลูกฝังให้นักเรียนเป็นผู้มีคุณธรรมนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร ครูและนักเรียนจึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างมาก เนื่องจากการอยู่ร่วมกันในสังคมจำเป็นต้อง มีปฏิสัมพันธ์กัน มีการช่วยเหลือ พุดคุย ติดต่อกัน ประสานงานกันในการดำเนินการตามนโยบายที่ ทางโรงเรียนกำหนด ผู้บริหารต้องมีการทำความเข้าใจกับครูในการดำเนินงานต่างๆ ของโรงเรียน ให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ด้วยการประชุม ปรึกษาหารือกันร่วมกันแสดงความคิดเห็น ครูมี ปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนในการอบรมสั่งสอน พุดคุยเพื่อทำความเข้าใจกับนักเรียนอยู่ตลอดเวลา ความสัมพันธ์ที่ดีจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าครูใช้วิธีเดินเข้าห้องเรียนให้นักเรียนอ่านหนังสือ แล้วครูยืน อธิบายไปจนจบชั่วโมงก็ออกจากห้องไป การสอนแบบนี้ไม่ต่างอะไรกับการสอนโดยใช้โทรทัศน์ หรือแถบบันทึกเสียงโดยไม่เกิดปฏิกริยาโต้ตอบ (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดในเขต การศึกษา 7, 2538) การดำเนินนโยบายส่งเสริมคุณธรรมให้กับนักเรียน การติดต่อบริการทำความ เข้าใจกันระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียนและผู้ปกครองมีความสำคัญอย่างมาก การ ดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากไม่มีความร่วมมือกันจากทั้ง 4 ฝ่าย การทำความเข้าใจพุดคุย ปรึกษาหารือ ยอมรับฟังความคิดเห็นของกันและกันจะช่วยทำให้ การดำเนินการทุกอย่างประสบความสำเร็จได้อย่างดี ตามที่มีข้อความหนึ่งกล่าวว่า ผู้บริหาร คณะครู ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรจะได้มีการร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือ กำหนดแผนงาน การส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียน (สมพงษ์ จิตระดับ, 2530) สอดคล้องกับข้อความที่ว่า กระบวนการเสริมสร้างจริยธรรม บุรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ถ้าทุกคน ช่วยกันสานโดยขยายผลไปอย่างกว้างขวาง เป็นการเริ่มต้นการบูรณาการที่เข้มแข็งของประเทศ

ไทย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546) ดังนั้น การส่งเสริมคุณธรรมให้แก่ นักเรียนไม่ได้เป็นภาระหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากแต่เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของทั้ง ทางโรงเรียน บ้าน และสังคมในการร่วมมือประสานสัมพันธ์ให้ความช่วยเหลือกันอย่างเป็นไปใน ทิศทางเดียวที่มีวัตถุประสงค์ตรงกัน การผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพพร้อมด้วยคุณธรรมคงทำได้ไม่ ยากนัก

จากการที่มีผู้เสนอการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมคุณธรรมให้แก่ผู้เรียนอย่างหลากหลาย สามารถสรุปได้ว่าการจัดการศึกษาเพื่อให้นักเรียนเกิดคุณธรรมจริยธรรมนั้น ประกอบไปด้วย

1. ผู้บริหาร ต้องเป็นผู้ที่เล็งเห็นความสำคัญของการให้ผู้เรียนมีคุณธรรมพื้นฐานในการ ดำเนินชีวิตทั้งในสังคมโรงเรียน และสังคมภายนอก ด้วยการกำหนดนโยบายหรือแผนงานในการ ส่งเสริมคุณธรรมให้แก่ผู้เรียนแล้วทุกคนในโรงเรียนร่วมกันปฏิบัติตามแผนหรือนโยบายนั้นๆ ด้วย เหตุนี้ผู้บริหารจึงเป็นบุคคลหนึ่งที่มีความสำคัญในการเกิดคุณธรรมขึ้นในสถานศึกษา ผู้บริหารจึง ต้องเป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลในการนำพาสถานศึกษาของตนให้มีความก้าวหน้า นักเรียนใน โรงเรียนมีประสิทธิภาพทั้งทางด้านวิชาการและคุณธรรม ผู้บริหารเองจึงต้องมีทั้งความรู้และ คุณธรรมในการบริหารด้วย

2. ครู การที่จะให้นักเรียนเกิดคุณธรรมตามที่โรงเรียนต้องการได้นั้น ครูเป็นบุคคลหนึ่งที่มี ส่วนช่วยให้นักเรียนเกิดคุณธรรมได้มากน้อยแตกต่างกัน ครูต้องเริ่มต้นที่ตนเองด้วยการกระทำ ตนเองให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนก่อน เพราะถ้าครูเพียงแต่สอน บอกให้นักเรียนทำแต่ตนเอง ปฏิบัติตัวตรงกันข้ามกับสิ่งที่ต้องการให้นักเรียนเป็น นักเรียนก็จะขาดความศรัทธาความเชื่อมั่นใน ครู ดังนั้นครูต้องเป็นต้นแบบที่ดี หมั่นอบรมสั่งสอนนักเรียนเป็นประจำในทุกโอกาส รวมไปถึงการ จัดการเรียนการสอนที่มีการสอดแทรกคุณธรรมเสมอๆ นักเรียนก็จะซึมซับไปเองโดยไม่รู้ตัว

3. สภาพแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบๆ ตัวนักเรียนในการที่จะช่วยส่งเสริมให้ นักเรียนเกิดคุณธรรมได้ เช่น การจัดอาคารสถานที่ การจัดป้ายนิเทศ การจัดระบบระเบียบใน ห้องเรียน ความสะอาดในบริเวณโรงเรียน ฯลฯ สภาพแวดล้อมที่ดีจะเกิดขึ้นได้ต้องได้รับความ ร่วมมือและความช่วยเหลือจากทุกคนในโรงเรียน ทุกคนที่อยู่ในโรงเรียนจะเกิดความพึงพอใจและ มีความรู้สึกรักและหวงแหนโรงเรียนของตน เมื่อเกิดความรักและหวงแหนการรักษาไว้ซึ่งความ เป็นสภาพเดิมหรือการเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้นจะเกิดตามมาโดยอัตโนมัติ รวมไปถึง การมี ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้บริหาร ครู และนักเรียนจะช่วยให้การส่งเสริมคุณธรรมเป็นไปได้อย่าง มากยิ่งขึ้นในแง่ของการปฏิบัติตามนโยบายที่กำหนด เนื่องจากมีการทำความเข้าใจ พุดคุย ประชุม และปรึกษาหารือกันจากทุกฝ่าย

4.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วุฒิชัย ฉายวงศ์ศรีสุข (2535) ได้สร้างแบบวัดคุณลักษณะด้านจริยธรรมสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในห้าด้านด้วยกัน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความมีระเบียบวินัย ความอดทน ความเชื่อมั่นในตนเอง และความรับผิดชอบ

อดุลย์ สาระบาล (2535) ได้วิเคราะห์กิจกรรมนักเรียนที่ส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ผลการวิจัยพบว่าจากการวิเคราะห์เอกสารคู่มือการจัดกิจกรรมนักเรียน ปรากฏคุณลักษณะจริยธรรมด้าน ความมีระเบียบวินัย ความเป็นผู้มีวิถึคุณธรรม และความเสียสละ ในการวิเคราะห์กิจกรรมที่จัดขึ้น พบว่ามีการจัดกิจกรรม 3 ประเภทซึ่งแต่ละกิจกรรมก่อให้เกิดคุณลักษณะทางจริยธรรม ดังนี้ กิจกรรมในหลักสูตรก่อให้เกิดความมีระเบียบวินัย การรู้จักสามัคคี และความรับผิดชอบ กิจกรรมเสริมหลักสูตรก่อให้เกิดความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย และการรู้จักสามัคคี กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่กระทรวงเพิ่มเติม ก่อให้เกิดความรับผิดชอบ ความเสียสละ และความมีระเบียบวินัย กิจกรรมอื่นๆ นอกหลักสูตร ก่อให้เกิดความกตัญญูกตเวทีก การรู้จักสามัคคี และความเสียสละ

ธนพร ดีจงเจริญ (2537) วิเคราะห์การจัดกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรมในโรงเรียนประถมศึกษาตามนโยบายการศึกษาของกรุงเทพมหานคร การดำเนินการวิจัยเป็นเชิงบรรยาย มีรูปแบบการวิจัยคือ การศึกษาเอกสาร การสำรวจ และการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนยึดตือนโยบายการศึกษาของกรุงเทพมหานครในการจัดกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรม 8 ด้าน คือ สะอาด ชยัน อดทน ประหยัด ซื่อสัตย์ เสียสละ กตัญญูรู้และปฏิบัติตามกติกา

กนกพรพรรณ บุญธรรม (2540) ศึกษาพฤติกรรมในด้านการแสดงตนเป็นแบบอย่าง การจัดโอกาสในการฝึกพฤติกรรมให้แก่ นักเรียน การติดตามการปฏิบัติตนของนักเรียน และการเสริมแรงของครูในการปลูกฝังจริยธรรมด้านความใฝ่รู้ ด้านความอดทน ด้านความซื่อสัตย์ ด้านความมีระเบียบวินัย และด้านความสามัคคี ให้แก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสังเกต แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า ครูส่วนใหญ่ปฏิบัติตนโดยการแสดงตนเป็นแบบอย่างมากที่สุด ด้านความใฝ่รู้ ครูส่วนใหญ่ปลูกฝังจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยมากที่สุด ครูสอนในกลุ่มทักษะปลูกฝังในด้านความอดทนมากที่สุด กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตปลูกฝังด้านความใฝ่รู้มากที่สุด และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยปลูกฝังด้านความซื่อสัตย์มากที่สุด

พรตณณ เพชรวิวรรณ์ (2545) ศึกษาการปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียนประถมศึกษาใน กรุงเทพมหานคร ด้านการบริหาร การจัดกิจกรรม การประพุดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีของครู รวมถึงความคิดเห็นของนักเรียนต่อการปลูกฝังคุณธรรมของโรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบประเมินประกอบแบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบศึกษา เอกสาร ผลการวิจัยพบว่า ด้านการบริหาร ทุกโรงเรียนมีแผนการดำเนินงานเพื่อปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมแก่นักเรียน มีแผนงานการนิเทศการสอน ผู้บริหารส่วนใหญ่ส่งเสริมและสนับสนุน การปฏิบัติงานโดยการให้คำปรึกษา แนะนำ ละเอียด ชมเชย ด้านการจัดกิจกรรม ครูส่วนใหญ่ ยึดหลักการสอนให้เด็กลงมือปฏิบัติจริง การสอนแบบบทบาทสมมติเป็นวิธีการปลูกฝังคุณธรรมได้ ดีที่สุด ด้านการประพุดิตนเป็นแบบอย่างที่ดี ครูส่วนใหญ่มีการประพุดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ ศิษย์ มีความเมตตากรุณา เอาใจใส่นักเรียนเป็นอย่างดี ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการ ปลูกฝังคุณธรรม นักเรียนส่วนใหญ่มีความเห็นว่า ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมจากโรงเรียนในระดับ มากโดยวิธีการที่ครูส่วนใหญ่ใช้ในการปลูกฝัง คือ การอบรม สั่งสอนด้วยคำพูด และการปลูกฝัง คุณธรรมควรกระทำโดยการเป็นแบบอย่างที่ดี

จากงานวิจัยของผู้วิจัยหลายๆ ท่านเกี่ยวกับการส่งเสริมปลูกฝังคุณธรรม มีการศึกษาเรื่อง คุณธรรมในหลายๆ รูปแบบและหลายๆ เรื่อง เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครู การ เป็นแบบอย่างที่ดีของครู การสร้างแบบวัดคุณลักษณะทางจริยธรรมสำหรับนักเรียน การวิเคราะห์ กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมในโรงเรียน เป็นต้น งานวิจัยเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าเรื่องคุณธรรมยังคง เป็นเรื่องที่สำคัญและจำเป็นสำหรับนักเรียนและโรงเรียนที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนเป็นผู้มี ความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรมด้วย

ตอนที่ 5 โรงเรียนเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร์ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต 1

5.1 ประวัติคณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร์ (St.Paul de Chartres)

ประมาณปลายปีคริสต์ศตวรรษที่ 17 คุณพ่อหลุยส์ โซเวต์ เจ้าอาวาสวัดประจำตำบล เลอเววิล ลา เซอนาร์ต สังฆมณฑลชาร์ตร์ ประเทศฝรั่งเศส ได้เห็นความทุกข์ร้อนของสัตบุรุษของ ท่าน ทั้งด้านวัตถุและด้านจิตวิญญาณอันเป็นผลของสงครามในบริเวณที่ราบโบส จึงดำริที่จะช่วย ให้พวกเขาสามารถดำรงชีวิตในสภาพที่ดีขึ้น โดยได้รวบรวมเด็กสาวจำนวนหนึ่งที่ปรารถนาจะ ถวายตัวแด่พระเป็นเจ้า งานริเริ่มของท่านได้รับความร่วมมือจาก ดามัวแซล มารี อานน์ เอด ดียี

ผู้ให้การอบรมภคินีรุ่นแรกของคณะ ซึ่งต่อมาถูกเรียกว่า “คณะธิดาโรงเรียน” เพราะสอนอ่านเขียน สอนคำสอน เย็บปักถักร้อยพรมแก่เด็กในหมู่บ้าน ภคินียังอุทิศตนดูแลเอาใจใส่คนเจ็บป่วยและ เด็กกำพร้า ขณะเดียวกันยังต้องหาเลี้ยงชีพด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง เพื่อมิให้เป็นภาระแก่วัด

พ.ศ. 2250 ภคินี 2 คนได้รับเรียกให้ไปทำงานที่หมู่บ้านห่างไกลในซาโนเนฟ ณ ที่นี้เอง พระสังฆราชปอล โกเดต์ เดมาเรสต์ แห่งสังฆมณฑลชาร์ตร ได้มาเยี่ยมลัทธิบวชและได้เห็นความ กระตือรือร้นในการทำงาน

พ.ศ. 2270 ท่านเคาท์แห่งโบเรอปา ผู้บัญชาการทหารเรือได้มีหนังสือในนามของกษัตริย์ ขอภคินีของเรา 4 คนไปทำงานรักษาพยาบาลแก่ทหารเรือที่เกิดโรคระบาดเจ็บป่วยในค่ายกักกันที่ ประเทศกายอานา ทวีปอเมริกาใต้ นับเป็นการเริ่มงานของภคินี จึงมีความปรารถนาจะให้ไปแพร่ ธรรมในเขตอื่นๆ ด้วย ในปีต่อมาท่านได้มอบบ้านหลังใหญ่ใกล้ศาลาสนวิหารพระมารดาแห่งชาร์ตร ให้เป็นศูนย์กลางของคณะและได้ตั้งชื่อว่า “คณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร” แพร่ธรรมใน ต่างประเทศเป็นครั้งแรกจวบจนปี 2532 คณะปฏิบัติงานอยู่ในประเทศต่างๆทั่วโลกมี 27 ประเทศ

ประวัติศาสตร์และชีวิตของคณะดำเนินไปตามเสียงเรียกร้องของพระศาสนจักร ในการ พัฒนาเพื่อนมนุษย์ครบทั้ง 4 ด้านคือ ด้านสุขภาพอนามัย สติปัญญา การดำรงชีพ และด้านจิต วิญญาณ สมาชิกทั่วโลกถ่ายทอดพรพิเศษและจิตตารมณ์ของคณะสืบต่อกันมา เป็นแนวดำเนิน ชีวิตในความเป็นหนึ่งเดียวกันภายใต้การนำของพระจิตเจ้าและคำแนะนำของสมเด็จพระ สันตะปาปาและผู้แทนพระองค์ในพระศาสนจักรท้องถิ่น

งานในประเทศไทย

พ.ศ. 2441 พระสังฆราชหลุยส์ เวย์ ได้ขอภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร มาทำงานด้านการ รักษาพยาบาลที่โรงเรียนเซนต์หลุยส์ มีภคินีรุ่นแรกเดินทางมา 7 คน เข้าทำการรักษาพยาบาล สงเคราะห์เด็ก คนชรา ออกหน่วยพยาบาลเคลื่อนที่ และสอนนักเรียนพยาบาล

พ.ศ. 2448 คุณพ่อคอลมเบต์ ขอให้คณะมาเปิดโรงเรียนคาทอลิกสำหรับเด็กหญิง สอน ภาษาต่างประเทศ ดนตรี และการฝีมือ จึงเปิดโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ ภคินีทำงานด้าน การศึกษาอบรมเยาวชนทุกระดับ โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางศาสนา ฐานะทางสังคมและ เศรษฐกิจ

ภคินีอุทิศตนรับใช้เพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย

ทุกวัน ภคินีร่วมถวายบูชามิสซา อันเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิตของเธอ เพื่อถวายตนเองและ กิจการต่างๆ ร่วมกับการบูชาของพระคริสตเจ้า ภคินีดำรงชีวิตอยู่ในหมู่คณะแบ่งปัน และ สนับสนุนกันและกัน ในการปรนนิบัติพระเป็นเจ้าและรับใช้เพื่อนมนุษย์ ในบ้านปลายชีวิตที่ภคินีจะ

ได้รับคือ คำภาวนาจากเพื่อนสมาชิกทุกคน ซึ่งจะมอบวิญญาณของเธอไว้ในพระหัตถ์ของพระเป็นเจ้าผู้ทรงเปี่ยมด้วยพระเมตตาตลอดไป

จิตตารมณ์ของภคินีมาจากคำสอนของนักบุญเปาโล คือ มีพระคริสตเจ้าเป็นศูนย์กลางชีวิต ดุจเดียวกับพระแม่มารีอา องค์อุปถัมภ์ของคณะอันเป็นแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการถวายตน แต่พระเป็นเจ้า ทำงานประกาศพระวรสารของพระองค์ในงานรับใช้พระศาสนจักรและเพื่อนมนุษย์ จิตตารมณ์ของคณะสรุปอยู่ในนามคำนี้ ชื่อสัตย์ ราบเรียบ การงาน

5.2 นโยบายของกลุ่มโรงเรียนในเครือเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร

การศึกษาของโรงเรียนในเครือเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร คือ การให้ผู้เรียนรู้จักและเข้าถึงสังฆธรรมอันสูงส่งแห่งความเป็นมนุษย์ด้วยการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบวินัย สุภาพ เรียบง่ายและเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม มีเจตนารมณ์แน่วแน่ที่จะศึกษาศาสตร์และศิลป์แขนงต่างๆ และประกอบหน้าที่การงานซึ่งตนเองรับผิดชอบอย่างเต็มความสามารถ รวมทั้งเรียนรู้ที่จะรักษาสุขภาพพลานามัยของตน เพื่อให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาวะที่จะประพฤติและปฏิบัติภารกิจให้ลุล่วงไปด้วยดี

5.3 โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ สีลม

โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ สีลม เดิมตั้งอยู่ ณ บ้านเลขที่ 25 ซอยบูรพา ถนนเจริญกรุง แขวงบางรัก เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร บนเนื้อที่ 3 ไร่ 2 งาน ในวันที่ 18 มิถุนายน 2448 มีนักเรียนเพียง 37 คน ครูฆราวาส 2 - 3 ท่านและภคินีรวมทั้งอธิการินีเป็น 4 ท่านระยะแรกๆได้เน้นหนักไปทางด้านภาษาต่างประเทศ ด้วยบุตรธิดาของชาวต่างประเทศซึ่งอยู่ในประเทศไทยได้สมัครเข้าเรียนมาก ภาษาที่สอนมีภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน โปรตุเกส และไทย โดยจะเรียนวันละ 1 ชั่วโมงนอกจากความรู้ด้านวิชาการแล้ว เด็กทุกคนต้องได้รับการอบรมเรื่องจริยธรรมและด้านสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นกิจกรรมพิเศษที่ยังคงรักษาไว้จนปัจจุบัน

พ.ศ. 2461 โรงเรียนมีจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น ระบบการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพดีเป็นที่ยอมรับ จึงได้รับอนุญาตจดทะเบียนเป็นโรงเรียนราษฎร์ ขึ้นกับกระทรวงธรรมการ ต่อมาได้ขยายชั้นเรียนให้สูงขึ้นจากระดับ มัธยมศึกษาปีที่หกได้ถึงมัธยมศึกษาปีที่แปด และได้ส่งนักเรียนเข้าสอบไล่ของกระทรวงศึกษาธิการ ปี 2480 กระทรวงศึกษาธิการจึงรับรองวิทยฐานะโรงเรียนเทียบเท่าโรงเรียนรัฐบาล และดำเนินการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการตั้งแต่นั้น

โดยมีการบริหารออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายประถมและฝ่ายมัธยม ในแต่ละปีมีจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้นทำให้สถานที่คับแคบไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ปกครองได้

ต่อมาปี 2538 โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ ฝ่ายประถมได้ย้ายมาอยู่ ณ บ้านเลขที่ 8 ถนนประมวญ แขวงสีลม เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร และเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ สีลม ซึ่งเดิมเป็นที่ตั้งของโรงเรียนผดุงดรุณี ปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการประเภทสามัญศึกษา ตั้งแต่ก่อนระดับประถมศึกษาถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 การศึกษาของโรงเรียนำเนินตามกลุ่มโรงเรียนในเครือเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร โดยมีปรัชญาการศึกษาที่ชัดเจนว่า “ ศึกษาดี มีวินัย ใจเมตตา ใฝ่หาคุณธรรม เลิศล้ำการงาน ” ซึ่งคณะกรรมการบริหารได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติในการบริหารโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

5.4 โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์

โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์เป็นโรงเรียนหนึ่งในเครือของคณะภคินีเซนต์ปอลเดอ ชาร์ตร กลุ่มคณะนักบวชสตรีในคริสตศาสนาที่เดินทางมาจากฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2441 เข้ามาเผยแพร่ธรรมและช่วยส่งเสริมงานพัฒนาสังคมไทยด้านการศึกษา การรักษาพยาบาล และการช่วยส่งเสริมงานพัฒนาสังคมไทยในด้านการศึกษา การรักษาพยาบาลและการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ผู้ยากไร้ ปัจจุบันคณะภคินีมีกิจการที่อยู่ภายใต้การดูแลหลายแขนง อาทิ โรงเรียน โรงพยาบาล คลินิก ค่ายช่วยเหลือ ผู้ป่วยพลีภัยบริเวณชายแดน และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทางด้านสังคมสงเคราะห์ทั่วประเทศ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2450 คณะภคินีโดยคุณแม่เอธิกรินีแซนต์ซาเวียร์ (Mere Saint-Xavier) ได้ก่อตั้งโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ขึ้นบนเนื้อที่ 16 ไร่ 1 งานของคณะมิสซังกรุงเทพฯ ณ บริเวณถนนคอนแวนต์ แขวงสีลม เขตบางรัก กรุงเทพมหานคร

สองทศวรรษแรกหลังจากการจัดตั้ง นักเรียนส่วนใหญ่ที่เข้าศึกษาเป็นบุตรและธิดาชาวยุโรปที่เข้ามาทำนักอาศัยในประเทศไทย หลักสูตรการศึกษาจึงเน้นหนักไปทางด้านภาษา ใช้ภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสเป็นหลักในการเรียนการสอน วิชาการที่เน้นได้แก่ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ จริยธรรม วาดเขียน ดนตรีและการฝีมือ เด็กนักเรียนได้รับการดูแลทั้งด้านวิชาการ และเข้มงวดกวดขันอบรมสั่งสอนในด้านจริยธรรมและกิริยามารยาทด้วยความตั้งใจและการดูแลเอาใจใส่นักเรียน บรรดาคนหบดี ช่างราชการและพ่อค้าไทยจึงให้ความสนใจและเริ่มนิยมส่งบุตรหลานของตนมาเข้ารับการศึกษานในโรงเรียน ทำให้จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ โรงเรียนจึงพัฒนาหลักสูตรละปรับปรุงให้เหมาะสมกับภาวะที่เปลี่ยนแปลงไปมีการจัดระบบการเรียนการสอนใหม่ให้สอดคล้องกับแนวทางของระบบการศึกษาไทย

หลังจากได้การรับรองวิทยฐานะเทียบเท่าโรงเรียนรัฐบาลเมื่อปี พ.ศ. 2480 โรงเรียนได้ยึดหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเป็นแม่บทในการเรียนการสอนตลอดมา ได้มุ่งส่งเสริมให้นักเรียนเกิดความรู้และความสามารถ มีความเป็นเลิศทางด้านวิชาการ นอกจากหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการที่ใช้เป็นหลักในการจัดการศึกษาแล้ว โรงเรียนได้ยึดปรัชญาทางการศึกษาของคณะภคินีเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร เป็นแนวทางควบคู่ไปในการอบรมสั่งสอนนักเรียน พัฒนาการของนักเรียนไม่ได้อยู่เพียงแต่เฉพาะแต่ทางด้านวิชาการเท่านั้น ปรัชญาของภคินีได้มุ่งเน้นความเป็นผู้รู้จักและเข้าถึงสัจธรรมอันสูงส่งแห่งความเป็นมนุษย์ นั่นคือสามารถจะดำเนินชีวิตของตนไปในทางที่ดี มีวินัย สุขภาพ เรียบง่ายและมีเมตตาธรรม

5.5 โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์

โรงเรียนเซนต์ฟรังซิสซาเวียร์คอนแวนต์ เป็นโรงเรียนแห่งแรกที่สอนภาษาไทยและภาษาต่างประเทศในตำบลบ้านญวน ซึ่งจัดตั้งขึ้นด้วยความประสงค์ของท่านบาทหลวงเจ้าวัดบ้านญวนสามเสน ในครั้งแรกท่านสังฆราชได้ยกที่ดินและอาคารสอนชั้นให้เป็นโรงเรียนชั่วคราวตั้งอยู่เลขที่ 525 ถนนราชวิถี และเปิดสอนในพ.ศ. 2468 โดยมีสังฆราชเรอเนแบโรสเป็นผู้อำนวยการทั่วไป ซิสเตอร์เดซีเร เป็นอธิการินีและมีนักบวชอีก 4 คน ในปีแรกที่เปิดสอนมีนักเรียนเพียง 59 คน โรงเรียนมีรายได้จากค่าเล่าเรียนเพียงทางเดียว แต่หากนักเรียนคนใดมีพี่น้องมาเข้าเรียน 2 หรือ 3 คนด้วยกันโรงเรียนก็จะลดให้ตามส่วน

ภคินี 4 ท่านได้เริ่มมาเปิดบ้านทำการสอนครั้งแรก เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2468 โดยรับนักเรียนไปกลับ ทำการสอนภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส ซึ่งนักเรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามใจชอบ และภาษาไทยเป็นวิชาบังคับเรียน นอกจากนี้มีการสอนวาดเขียน การระบายสีน้ำ สีน้ำมัน ดนตรี การเย็บปักถักร้อย การทำความสะอาด นักเรียนจะต้องได้รับการอบรมทั้งด้านวิชาการและด้านปฏิบัติเพื่ออนาคตของนักเรียน นอกจากนี้มีการแบ่งการสอนออกเป็นชั้นๆ มีชั้นมูล ชั้นเตรียมชั้นประถมปีที่หนึ่งถึงชั้นประถมสี่และมัธยมปีที่หนึ่งถึงชั้นมัธยมปีที่หก โรงเรียนได้รับการรับรองวิทยฐานะในปีการศึกษา 2488